

memo

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

2012 / 2

MEMO 2012/1

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

Vedoucí redaktorka / Senior Editor: Naděžda Morávková (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Redakční rada / Editorial Board: Lucie Böhmová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Miroslav Breitfelder (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Michal Louč, (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), Helena Východská (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Redakční okruh / Editorial Advisory Board: Zdeněk Beneš (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague), Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Doug Boyd (University of Kentucky Libraries, Lexington, U.S.A.), Ivo Budil (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Mónica Patricia Cadenas Erazo (Lima, Peru), Ismail Demircioglu (Karadeniz Technical University, Trabzon, Turkey), Panos Dimisianos (Corfu, Greece), Karel Foud (Národní památkový ústav Plzeň / State Conservation Pilsen), Blažena Gracová (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Albert van Jaarsveld (University of Zululand, KwaDlangezwa, South Africa), Bohumil Jiroušek (Jihočeská univerzita České Budějovice / University of South Bohemia, České Budějovice), Jan Kumpere (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Dana Musilová (Univerzita Hradec Králové / University Hradec Králové), Radikobo Ntsimane (University of KwaZulu-Natal, Pietermaritzburg, South Africa), Nina Pavelčíková (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Jiří Petráš (Jihočeské muzeum České Budějovice / Museum of South Bohemia, České Budějovice), Valeria Rotershteyn (Moscow Economic School, Moscow, Russia), Karel Řeháček (Státní oblastní archiv Plzeň / State Regional Archives Pilsen), Michael Sesling (Audio Transcription Center, Boston, U.S.A.), Petra Schindler (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Ibrahima Thioub (Cheikh Anta Diop University, Dakar), Marta Ulrychová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Urbášek (Univerzita Palackého Olomouc / University of Palacky, Olomouc), Lukáš Valeš (Newton College, Brno), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Bohdan Zilinskyj (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague)

Grafická úprava / Graphic design: Petr Lobaz, Marie Marhounová

Vydavatel / Publisher: Pro SOHI Plzeň vydává viaCentrum s.r.o., Ztracená 34, Olomouc, 772 00

Adresa redakce / Address of Editors: Středisko orální historie SOHI při Katedře historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 306 19, Česká republika
Telefon: +420 377 636 603

E-mail: moravkov@khi.zcu.cz

Online verze dostupná z URL / Internet Access: <http://sohizcu.webnode.cz/> a www.oralhistory.cz

© Naděžda Morávková

©SOHI, Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni

©viaCentrum s.r.o.

Evidence MK ČR pod číslem E 19999

ISSN 1804-753X (Print)

ISSN 1804-7548 (Online)

Vychází dvakrát ročně

Časopis objednávejte na adrese redakce / Order at journal editors

Ročník 2, číslo 1, 2012

OBSAH / CONTENTS

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

I mlčení je lež? / Even Silence Is a Lie? (*Naděžda Morávková*).....3

TEORIE A METODOLOGIE ORÁLNÍ HISTORIE / THEORY AND METHODOLOGY OF ORAL HISTORY

Kolektivní paměť a orální historie ve výzkumu soudobých dějin / Collective Memory and Oral History in Contemporary History (*Jiří Hlaváček*).....5

Spříznění (s) orální historií aneb Malá biografická skica Donalda a Anne Ritchie / Affiliation (with) of Oral History or Small Biographical Sketch of Donald and Anne Ritchie's (*Pavel Mücke*)16

ROZHOVORY A MATERIÁLY / INTERVIEWS AND ARTICLES

Tábory nucených prací při uranových dolech v Příbrami / Forced Labour Camps in the Uranium Mines in Příbram (*Veronika Skalová*)27

DIDAKTICKÁ APLIKACE ORÁLNÍ HISTORIE / EDUCATIONAL APPLICATIONS OF ORAL HISTORY

K některým problémům využití orální historie ve výuce dějepisu / Some Problems With Using Oral History Methods in Teaching History (*Naděžda Morávková*)45

ÚSTNÍ TRADICE A FOLKLÓR JAKO HISTORICKÝ PRAMEN / ORAL TRADITION AND FOLKLORE AS A HISTORICAL SOURCE

Iniciační rituál - téma historické či etnologické? / Initiatory Ritual - Ethnological or Historical Theme? (*Helena Východská*)55

Manželství u beduinských kmenů Rualů / Marriage among Bedouin's Rwala Tribes (*Vladimír Grulich*)66

RECENZE / REVIEWS

ŘEHÁČEK, Karel. *Plzeň v národním shromáždění v letech 1918-1939: Portréty plzeňských poslanců a senátorů*. Plzeň, 2012. 117 s. ISBN 978-80-260-2464-4. (*Naděžda Morávková*) 89

HUDECOVÁ, Dagmar - TRÜTZSCHLER v. FALKENSTEIN, Eugenie. *Každodennost na hranicích mezi NDR a ČSSR 1960 - 1989: Sborník závěrečných prací projektu*. (Helena Východská).....90

ZPRÁVY / CHRONICLE

Call for papers - III. vědecká konference COHA/ Call for papers - IIIth Scientific Conference COHA.....93

POKYNY PRO AUTORY / NOTES FOR CONTRIBUTORS.....94

Prezentace SOHI.....98

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

I mlčení je lež? / Even Silence Is a Lie?

Naděžda Morávková

Nadpis tohoto editorialeu jsem si vypůjčila, jde o motto loňské konference a didaktického semináře pro didaktiky a učitele dějepisu. Akci pořádala jako už tradičně Filosofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, spoluorganizátorem bylo občanské sdružení Pant, partnersky pak také např. Ústav pro studium totalitních režimů. Bližší informace o akci najde čtenář v dalším čísle časopisu MEMO, zde bych se však ráda zastavila u skutečnosti, která mě pronásledovala po celou konferenci. Jde o černobílé malování minulosti. Hlavním námětem konference byl nikterak nový problém v rámci současné didaktiky dějepisu, totiž otázka, jak nejlépe vyučovat moderním dějinám na školách.

V prvních letech po Sametové revoluci nebylo pochyb o tom, že je potřeba kompenzovat předchozí cenzuru a informační jednostrannost a dostat do škol informace o negativních jevech socialistického období, o politických procesech, násilné kolektivizaci, pronásledování církví, pracovních táborech pro nespolehlivé, znevýhodňování politicky jinak smýšlejících lidí, o okupaci vojsky Varšavské smlouvy v roce 1968 a jejích následcích atd. Bylo potřeba shromáždit prameny, připravit vhodnou interpretaci, didaktické pomůcky a metodický materiál. To je úkol, který je jistě stále ještě aktuální i dnes, rozhodně není v této věci „hotovo“. Nicméně, nepřijemným důsledkem většinového zaměření se tímto směrem je, jak mohu denně pozorovat ve své pedagogické praxi u mých nejmladších žáků, jakýsi druhý „pangejt“. Zeptáte-li se dětí na období padesátých, šedesátých či sedmdesátých let, mnohé si dobu ztotožní s podivným „koncentračním táborem“, kde v ulicích hlídkovali ozbrojení policisté, regály obchodů zely prázdnotou, lidé neměli co jíst, oblékali si šedé uniformy a boty byly jednou za čas na příděl. Nyní volně cituji z jedné slohové práce patnáctiletého studenta střední školy, na níž působím. Je to trochu extrémní

pojetí, ale musím říci, že není úplně výjimečné. Pokud budete chtít těmto dětem vysvětlit zcela realisticky dobu, kdy vyrůstali jejich rodiče, mnohé překvapíte. Povedlo se nám dobu příliš démonizovat. Chápu, že není možné opěvovat totalitní systém moci, ale jednostranné vidění je nebezpečné v obou podobách, ať už vidíme jen černě či jenom růžově. Cílem snahy o co nejrealističtější uchopení minulosti musí být pestrý obraz dějin, v celé jeho složitosti. Prvotní nemá být bezmyšlenkovitý a zjednodušený odsudek, ale pochopení příčin a cest, které k situaci vedly. Pochopit, abychom se mohli poučit. Žáci se musí dozvědět, že mince má vždy dvě strany, musí umět pochopit, proč lidé byli ochotni se pro něco nadchnout a v čem je nebezpečí demagogie. Musí si uvědomit, že lidé žili v minulosti svůj každodenní všední život, prožívali denní radosti a starosti a byli vlastně stejní, jako jsou oni - žáci sami, že nebezpečí demagogie a manipulace není vždy pozorovatelné na první pohled. Musí pochopit, v čem spočívala trizna doby, i když lidé netrpěli tím způsobem, jaký má dnešní žák spojen se slovem utrpení. Pro mnohé lidi tehdy nebyly na prvním místě politické události doby, ale rodina, koníčky, práce. Takových lidí byla většina a je tomu tak dodnes. Učit každodennost je podmínka pro pochopení minulosti. Starší žáci mívají představu, že jejich rodiče či prarodiče, pokud nebyli disidenty či emigranty, byli všichni jakýmsi zbabělými kolaboranty zločinného systému, o jehož podstatě a mechanismech dobře věděli, ale báli se cokoli dělat. To je ovšem zkreslená interpretace dobového myšlení. Rozhodně minimálně pro padesátá a šedesátá léta.

Starší učitelé mají výhodu vlastní zkušenosti. Mladší pedagogové jsou však často odkázáni na metodické opory a vyučovací pomůcky, které jsou dostupné. Jeliže budeme produkovat pomůcky, které jsou jednostranně tématicky zaměřené a opomíjejí jiné skutečnosti z minulosti, bude výuka mnohých mladých pedagogů více či méně k jednostrannosti inklinovat. Tvorba školních pomůcek představuje činnost značně zodpovědnou, patří do rukou zkušených a erudovaných didaktiků, s vědomím širokých souvislostí, je to hluboce profesionální věc. Není možné v tomto směru dávat prostor nahodilosti, improvizaci, krátkodobým cílům či snad dokonce politickým záměrům. To už se v minulosti několikrát nevyplatilo. Jedna z hlavních hodnot, které je historie schopna nabídnout, je zkušenost, možnost poučit se z minulosti a neopakovat chyby. Podaří se historii poučit nás alespoň tentokrát?

TEORIE A METODOLOGIE ORÁLNÍ HISTORIE / THEORY AND METHODOLOGY OF ORAL HISTORY

Kolektivní paměť a orální historie ve výzkumu soudobých dějin/Collective Memory and Oral History in Contemporary History

Jiří Hlaváček

Abstrakt

Cílem předkládané eseje je poukázat na možnosti a meze výzkumu kolektivní paměti v oblasti soudobých dějin realizovaného za použití metody orální historie. Hlavní pozornost je přitom věnována problematice utváření, selekce a reinterpretace vzpomínek ve vztahu k identitě a kontinuitě dané sociální skupiny. Stať také v obecné rovině seznamuje čtenáře s předními představiteli paměťových studií a jejich koncepcemi kolektivní paměti.

Abstract

The goal of the following essay is to show possibilities and limits of an oral history research of collective memory in the field of contemporary history. The main focus is concentrated onto on the dilemma of shaping, selection and reinterpretation of memories in relation to identity and continuity of a social group. The article also provides its readers with basic overview of the most eminent representatives of memory studies and their concepts of collective memory.

Klíčová slova: kolektivní paměť, orální historie, soudobé dějiny

Key Words: collective memory, oral history, contemporary history

Paměť je jednou ze základních schopností, která člověku umožňuje plnohodnotně existovat v rámci společnosti. Bez možnosti vštěpování, uchovávání a vybavování si zkušeností a vzpomínek by byl náš život o mnohé ochuzen.¹ Obdobně je tomu i ve vztahu mezi pamětí a dějinami, ať už dávnými či nedávnými. Paměť a dějiny k sobě prostě neodmyslitelně patří. Společně vytváří celek, který se nejen vzájemně doplňuje, ale zároveň je i dynamickým a flexibilním systémem interpretace a reinterpretace sociálního světa kolem nás.

Podle francouzského medievalisty Jacquese Le Goffa (*1924) je paměť jakousi „prvotní surovinou historie“,² pracuje však neuvědoměle a neustále, čímž je také vystavena většímu nebezpečí v podobě manipulace, na rozdíl od historie, která má jako institucionalizovaná vědní disciplína nástroje a postupy zajišťující snahu o kritickou objektivitu.

Paměť individuální a kolektivní je úzce spojena s problémem zapomínání a reinterpretace našich vzpomínek. I přesto se však někteří autoři domnívají, že něco takového jako „individuální paměť“ ve své podstatě neexistuje, protože jazykové a narativní vzorce užívané k vyjádření našich vzpomínek jsou neoddelitelné od sociálních standardů pravdivosti a autenticity.³ Tato, v exaktních vědách přinejmenším sporná, představa se stala v humanitních vědách, zejména v sociologii a historii, od druhé poloviny minulého století ve své podstatě obecně přijímaným paradigmatickým. Průkopníkem v této oblasti bádání byl francouzský filosof a sociolog Maurice Halbwachse (1877 – 1945).

1 Tento text vznikl za podpory grantového projektu GA ČR s názvem *Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace: životopisná vyprávění* pod číslem P410/11/1352.

2 LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha : Argo, 2007, s. 10. ISBN 978-80-7203-862-6.

3 Srv. Např. KANSTEINER, Wulf. Finding Meaning in Memory, *History and Theory*, vol. 41. no. 2, 1999, s. 185.

Podle Halbwachse společnost a vzájemná sociální interakce vytváří rámce, které nám umožňují vzpomenout si, rozpoznat a lokalizovat naše vzpomínky.⁴ Bez těchto „sociálních rámců“ se nemůže ustavit ani uchovat žádná individuální paměť. „*Individuum vyrůstající v naprosté osamělosti by nemělo žádnou paměť - tím, kdo má paměť je sice vždy jednotlivec, avšak jeho paměť získává tvar až v kolektivu.*“⁵ Na současnost pohlížíme neustále s ohledem na minulost, bez ohledu na to, zda jde o naši vlastní prožitou minulost, nebo minulost jinak zprostředkovanou. Přítomnost jiných osob ovlivňuje celý proces vzpomínání, zejména s ohledem na společně prožité události. V některých situacích dokonce určují naše vzpomínky jiní. Halbwachs tak například upozorňuje, že každý z nás vzpomíná na některé události z raného dětství pouze prostřednictvím zážitků a vzpomínek svých rodičů.

Každý z nás se rodí do nějakého již předem „rozvrženého světa“,⁶ tedy do světa, který má určité zákony, ať už v materiálním či v ideovém smyslu. Prvkem, na něž se tyto zákony vztahují, se stává každý jedinec již svým narozením a následným procesem socializace, jenž se odehrává na základě předem stanovených pravidel platných pro danou společnost. Každá kultura tak vytváří cosi, co lze podle předního německého egyptologa a religionisty Jana Assmanna (*1938) nazvat „konektivní strukturou“, která nastoluje spoje a závazky, a to ve dvou dimenzích: společenské a časové.⁷ Kultura váže člověka ke společnosti tím, že jakožto symbolický svět utváří sdílený prostor zkušenosti, očekávání a jednání. Právě díky této vazbě můžeme hovořit o něčem takovém jako je fenomén „my“ a „oni“. Stáváme se tak součástí

4 Sociální rámce paměti lze definovat jako orientační body v prostoru a čase, historické, geografické, biografické, politické pojmy, běžnou zkušenost a známé způsoby nazírání. ŠUBRT, Jiří – PFEIFEROVÁ, Štěpánka. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání, *Historická sociologie*, roč. 1, č. 1, 2010, s. 15.

5 Podle Halbwachse zůstávají naše vzpomínky za každé okolnosti kolektivní a jsou nám připomínány ostatními, a to i v případě, kdy se týkají událostí, jejichž svědky jsme byli pouze my. „*Je to tím, že ve skutečnosti nikdy nejsme sami. Vždy v sobě a s sebou neseme určitý počet různých lidí.*“ HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009, s. 51. ISBN 978-80-7419-016-2.

6 Termín Martina Heideggera v jeho analýze „pobytu“ - pasivní stránka zahrnující to, co musí pobyt přijímat a brát na sebe jako dané.

7 ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť*. Praha : Prostor, 2001, s. 20. ISBN 80-7260-051-6.

skupiny, která má svou historickou paměť.⁸ Ta se v naprosté většině případů kryje s tím, co uvnitř skupiny cirkuluje jakožto smysl. Tato historická, či chcete-li „kulturní“, paměť získává na významu, stejně jako na objemu a komplexnosti, s příchodem písma, které umožňuje zacházet za význam sdělovaného a tradovaného. Písmo je podle Assmanna jakousi „externalizovanou pamětí“, která umožňuje nevídané rozšíření opětovného uchopení uložených sdělení a informací, zároveň však vede k postupnému ochromení přirozené paměťové schopnosti – k potřebě a nutnosti „pamatovat si“.

Co je tedy vlastně tím již několikrát zmiňovaným fenoménem, který nazýváme kolektivní pamětí? Kolektivní paměť můžeme v širším pojetí definovat jako „soubor projevů, které nejen, že odhalují, zviditelňují nebo vedou k promýšlení přítomnosti minulosti“, ale mají také za úkol také „strukturovat identitu skupiny nebo národa, tedy definovat je a odlišit je od jiných srovnatelných entit.“⁹ Pojmy identita a paměť jsou si v tomto případě bytostně blízké. Paměť umožňuje vědomí kontinuity, ale i identitu subjektů. Sociální či kolektivní paměť lze tedy chápat jako obecně sdílenou vzpomínkou členů dané skupiny na skupinu samotnou. V každém případě je však tento soubor projevů výsledkem společenského procesu, jenž si za zjevný cíl klade jediné: podat jistý obraz minulosti.

V návaznosti na koncept identity rozvíjí Jan Assmann také pojem kolektivní paměti, přičemž rozlišuje dvě formy: komunikativní (krátkodobou) paměť společenství a kulturní (dlouhodobou) paměť společnosti. Obě formy kolektivní paměti podle něj tvoří především orientační rámce, z nichž vycházejí naše jednotlivé

8 Viera Bačová v této souvislosti poukazuje na základní rozdíl mezi historií, historiografií a historickou pamětí. Zatímco historie je podle ní souborem událostí, které se odehrály v minulosti, historiografie je věda oficiálně a objektivně usilující o popis těchto událostí. Historická paměť je bezprostředně prožívanou osobní a skupinově přítomnou zkušeností, která není vedena snahou o institucionalizovaný výklad dějin. Na rozdíl od historiografie je historická paměť nesystematickou a nesystémovou reflexí minulosti. BAČOVÁ, Viera (ed.). *Historická pamat a identita*. Košice : Společenskovedný ústav SAV, 1996, s. 19. ISBN 80-967621-0-9.

9 ROUSSO, Henry. K dějinám kolektivní paměti, *Dějiny a paměť*. Praha : CERFES, 1993, s. 60. ISBN 80-901759-1-0.

individuální paměti. Každý člověk si během svého života ukládá vlastní historické zkušenosti, mimo to ale v rámci vytváření vzpomínky na nějakou historickou událost zohledňuje také další zdroje informací.¹⁰ Tyto různé druhy informací potom vzájemně spojujeme do subjektivní sítě vztahů a teprve na základě jejich selekce a následné syntézy vzniká samotná vzpomínka. Z toho tedy plyne, že individuální vnímání dějin je výsledkem vysoce komplexního komunikačního procesu, z něhož je patrné, že „*dějiny vznikají neustále novou současnou aktivitou a jsou do minulosti vnášeny.*“¹¹ Kolektivní paměť tedy není daností, ale sociální konstrukcí, která je v případě skupiny konstruována s ohledem na zajištění její koherence a identity.

Sdílená paměť je tak více než jen součtem osobních vzpomínek individuů, protože zahrnuje pouze ty vzpomínky, které jsou společně sdíleny všemi členy dané skupiny. Z těchto společně sdílených zážitků poté vzniká nejen podstata skupinové identity, ale také současná podoba a vize budoucnosti, která je předávaná skrze vypravování a přeuvypravování příběhů.¹² Paměť daného kolektivu je tedy vymezena vztahem k žijící skupině. Společenská skupina, která se ustavuje jako „společenství vzpomínky“ (samostatná entita), si uchovává svoji minulost především z hlediska svébytnosti a z hlediska trvání. V obraze, který si o sobě sama vytváří, se zdůrazňuje odlišnost navenek, zatímco vnitřní rozdíly se naopak zastírají.

Se selektivitou vzpomínek a požadavkem loajality vůči skupině je neoddelitelně spjat často diskutovaný problém falsifikace dějinných událostí. V mnoha ohledech nemusí jít ani o záměrný úmysl, svou roli zde hraje prosté zapomínání, jenž umožňuje potlačit nežádoucí či neadekvátní vzpomínky

10 To jak se různé obsahy z různých zdrojů spojují v celistvou vzpomínku velmi dobře ilustruje na příkladu rodinné paměti studie německých autorů. Srv. WELZER, Harald; MOLLEROVÁ, Sabine; TSHUGGNALLOVÁ, Karoline. *Můj děda nebyl nácek: nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha : Argo, 2010. ISBN: 978-80-257-0228-4.

11 VAŠÍČEK, Zdeněk; MAYEROVÁ, Françoise. Minulost a současnost, paměť a dějiny, *Soudobé dějiny*, roč. 11, č. 4, 2004, s. 18.

12 KONOPÁSEK, Zdeněk (ed.). *Otevřená minulost*. Praha : Karolinum, 1999, s. 89. ISBN 80-7184-755-0.

z minulosti.¹³ Zapomínání je jakýmsi obranným mechanismem, jehož podstatou je zabránit chaosu v mysli daného jedince. V případě, že daná vzpomínka nezapadá do komplexního rámce prezentovaného danou skupinou bývá reinterpretována a následně opětovně uložena jako pravdivá. Samozřejmě, že v tomto procesu může určitou roli sehrát i fyziologický problém vybavování vzpomínek, popř. ztráta paměti. V takovém případě jsou obvykle, někdy zcela nevědomky, hluchá místa v paměti automaticky vyplněna či přepsána obecně přijímanou verzí minulosti. Na problém spojený s překrucováním minulosti poukázal v jedné ze svých prací také významný italský orální historik Alessandro Portelli (1942), který tento jev demonstroval na příkladě smrti ocelářského dělníka Luigiho Trastulliho v italském Terni.¹⁴ Tento a mnohé další případy ilustrují skutečnost, že vzpomínka je do velké míry rekonstrukcí minulosti během níž náš mozek pracuje v jakési „trans-časové přítomnosti“, ve které dochází ke kombinaci informace vypůjčené z přítomnosti s významem vzpomínek z minulých období. Na základě této kombinace je následně vytvářen nový pozměněný obraz minulosti.¹⁵

V současnosti lze říci, že zkoumání fenoménu kolektivní paměti je jedním ze zásadních témat ve výzkumu soudobých dějin. Je to zásluha zejména krátkého dvacátého století, slovy nedávno zesnulého Erika Hobsbawma „*věku extrémů*“, které díky přelomovým objevům, významným osobnostem a především historickým událostem, umožnilo změnu paradigmatu v historiografii. Le Goff tuto situaci

13 Typickým příkladem je tzv. Pollyanin princip – tj. selekce negativních zážitků a jejich potlačení. KUSÁ, Zuzana. Problém pravdivosti informací v životopisných rozprávaniach, *Genealogicko – heraldický hlas*, roč. 5, č. 2, 1992, s. 18.

14 Luigi Trastulli, dělník z ocelárny v Terni, zemřel v březnu 1949 během místních demonstrací spojených se vstupem Itálie do Severoatlantické aliance. V průběhu několika desítek let se však událost v kolektivní paměti zaměstnanců oceláren a členů tamějšího odborového hnutí „přenesla“ o několik let vpřed, konkrétně do října 1953, kdy bylo z oceláren propuštěno více než dva tisíce dělníků. Z Trastulliho, který původně zemřel nešťastnou náhodou na cestě ze zaměstnání, se tak stal lokální hrdina, jenž se postavil proti hromadnému propouštění svých spolupracovníků. Následný výzkum ukázal, že narátoři spojili dvě nejvýznamnější a nejdramatičtější události poválečné historie města Terni v jeden koherentní příběh. PORTELLI, Alessandro. *The death of Luigi Trastulli, and other stories*. New York : SUNNY Press, 1991, s. 20. ISBN 978-0791404300.

15 HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*, s. 113.

popisuje jako „revoluci paměti“. Podle něj se paměť nově soustředí okolo několika základních os, které představují „otevřeně současná problematika, jednoznačně retrospektivní přístup a rezignace na lineární časovost ve prospěch mnohačetného a žitého času na úrovních, kde individuální skutečnosti vrůstají do skutečností sociálních a kolektivních.“¹⁶

V bádání zabývajícím se nedávnými dějinami se tato tendence projevuje zejména vytvářením nových archivů, v nichž zákonitě převažují prameny ústní povahy. Metoda orální historie umožňující zachytit životní příběhy či postoje dosud žijících pamětníků v souvislosti s dějinnými událostmi dané historické epochy je pro zkoumání kolektivní paměti klíčová. V kombinaci s narativní analýzou totiž umožňuje postihnout identitu či sdílenou představu o minulosti jednotlivých členů zkoumané skupiny. Navíc bez nutnosti rezignovat na snahu získat relevantní historická fakta. Podle německého historika Alexandra von Plata (*1942) spočívá síla orální historie právě v této schopnosti „vrátit subjektivní zážitek zpět do historiografie.“¹⁷ Neocenitelnou pomůcku v tomto případě představuje také možnost provádět skupinová interview s větším počtem narátorů současně. Tato náročnější forma vedení rozhovoru, která klade zvýšené nároky zejména na koncentraci a empatii tazatele a moderátora v jedné osobě, nabízí jedinečnou možnost postihnout dynamickou a flexibilní stránku kolektivní paměti ve své přirozenosti a autenticitě, tj. přímo v rozhovoru.

Orálně-historický pramen je specifický svou formou fixace svědectví, jež se odehrává v ústní podobě. Tento druh pramene, stejně jako každý historický pramen, má své silné i slabé stránky.¹⁸ Mezi silné stránky patří především zvuková a obrazová podoba, která umožňuje mnohem přesněji rekonstruovat zkoumanou událost, protože

16 LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*, s. 108.

17 VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha : Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2008, s. 82. ISBN 978-80-7285-107-2.

18 Orální historie je stejně spolehlivá či nespolehlivá jako každá jiná výzkumná metoda. Žádné informace jakéhokoliv druhu nelze v tomto případě zcela důvěřovat a všechny zdroje musí být ověřeny za použití dalších metod nebo pramenů. RITCHIE, Donald. *Doing Oral History*. Oxford : Oxford University Press, 2003, s. 26. ISBN 978-0195154344.

všechna slova zachycená na záznamu lze podrobit širší kritice a do analýzy zahrnout také společenské a kulturní pozadí daného jevu, resp. osobnost vypravěče, jeho aktuální duševní rozpoložení, způsob vyjadřování, okolní vlivy a další prvky, které mohou ovlivňovat objektivnost sdělení. Využití metody orální historie při zkoumání kolektivní paměti se jeví v tomto případě o to vhodnější, protože se zde nejedná primárně o přesnou rekonstrukci historické události, ale spíše o její reflexi či prezentaci v diskursu dané skupiny nebo společnosti. V centru našeho zájmu tak stojí především narace, tj. příběh, který je vyprávěn, nikoliv faktické a historicky relevantní informace v něm obsažené.

Tato snaha nově uchopit dějiny, která je nejčastěji spojována s rozmachem kvalitativních přístupů k historii v šedesátých letech minulého století, se radikálně odlišuje od všech dosavadních způsobů práce s historiografickým materiálem. Výzkum kolektivní paměti jde proti proudu tradičního bádání. Zcela nově například definuje význam samotné historické události, která již není „*prostě jen místem radikální výjimečnosti, izolovaném v čase pro potřeby pozorování, ani jen výsledným bodem procesu středního nebo dlouhého trvání, událost ztrácí svůj pozitivistický charakter – toho, co se skutečně událo – a vstupuje do dynamického přístupu k času dějin, mnohem bližšího životní zkušenosti aktérů.*“¹⁹

Shrnutí

Paměť v jakékoliv podobě je zásadním prvkem toho, co se bude napříště nazývat identitou, individuální či kolektivní, jejíž úzkostné hledání je v současnosti jednou z hlavních aktivit jednotlivců i společností. Nelze však zapomínat také na to, že kolektivní paměť je nejen výdobytkem, ale i mocenským nástrojem a cílem, o čemž svědčí rozvíjející se studia „politiky paměti“. Paměť patří mezi základní stavební kameny společnosti, které umožňují legitimizovat dávno minulé, nedávné, ale i současné události našich dějin, zejména pak jejich dopad na budoucnost. Nejen ke sledování proměny kolektivní paměti, ale i jako obrana před ní, se jako nejúčinnější a nejvhodnější jeví využití metody orální historie. Zatímco písemné dokumenty na

19 ROUSSO, Henry. *K dějinám kolektivní paměti*, s. 57.

položenou otázku ohledně zkreslení, manipulace či záměrné selekce odpovědět nemohou, orální historie je vždy dvousměrným procesem, který možné odpovědi nabízí.

Summary

The memory in all its forms represents the key element of what should be further from now on called identity (individual or collective), which anxious search is one of the main activities of individuals and societies nowadays. The collective memory is in fact not only some kind of achievement, but an instrument of power and its aim as well. It forms one of the foundation-stones of each society, which enables to legitimize historical events of distant past, recent, but even utmost actual; especially their impact onto future. The oral history method seems to be the most effective approach not only to monitor transformations of collective memory, but also as reliable defence against it. Where written documentaries just cannot give the answer to the questions such as distortion, manipulation or deliberated selection, the oral history as two-way process offers possible solutions.

Literatura / References

ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť*. Praha : Prostor, 2001. ISBN 80-7260-051-6.

BAČOVÁ, Viera (ed.). *Historická pamat a identita*. Košice : Společenskovedný ústav SAV, 1996. ISBN 80-967621-0-9.

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7419-016-2.

LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha : Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-862-6.

KANSTEINER, Wulf. Finding Meaning in Memory, *History and Theory*, vol. 41. no. 2, 1999, p. 179-197.

KONOPÁSEK, Zdeněk (ed.). *Otevřená minulost*. Praha : Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-755-0.

KUSÁ, Zuzana. Problém pravdivosti informací v životopisných rozprávaniach, *Genealogicko – heraldický hlas*, roč. 5, č. 2, 1992, s. 17-20.

PORTELLI, Alessandro. *The death of Luigi Trastulli, and other stories*. New York : SUNNY Press, 1991. ISBN 978-0791404300.

RITCHIE, Donald. *Doing Oral History*. Oxford : Oxford University Press, 2003. ISBN 978-0195154344.

ROUSSO, Henry. K dějinám kolektivní paměti, *Dějiny a paměť*. Praha : CERFES, 1993, 57-67 s. ISBN 80-901759-1-0.

ŠUBRT, Jiří – PFEIFEROVÁ, Štěpánka. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání, *Historická sociologie*, roč. 1, č. 1, 2010, s. 9-29.

VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha : Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. ISBN 978-80-7285-107-2.

VAŠÍČEK, Zdeněk; MAYEROVÁ, Francoise. Minulost a současnost, paměť a dějiny, *Soudobé dějiny*, roč. 11, č. 4, 2004, s. 9-32.

O autorovi

Mgr. Jiří Hlaváček (*1987 v Mělníku) vystudoval obor Orální historie – soudobé dějiny na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2011 je doktorandem oboru Obecná antropologie tamtéž a působí jako výzkumný pracovník

MEMO 2012/2

Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. v Praze. Zabývá se soudobými dějinami, kolektivní pamětí a orální historií.

e-mail: hlavacek@usd.cas.cz

Spríznění (s) orální historií aneb Malá biografická skica Donalda a Anne Ritchie²⁰/ Affiliation (with) of Oral History or Small Biographical Sketch of Donald and Anne Ritchie's

Pavel Mücke

Abstrakt

Článek si bere za cíl postihnout v krátké profesní biografii osudy Donalda A. Ritchieho, historika ze Senátu Kongresu USA a jeho manželky, Anne G. Ritchie, historičky a archivářky z Národní galerie ve Washingtonu. Pozornost je věnována především jejich přínosu v oblasti orální historie.

Abstract

This article tries to conclude the contours of professional life of Donald A. Ritchie (historian in U. S. Senate) and life of his spouse, Anne G. Ritchie (historian and archivist in National Gallery in Washington). Because these scholars were (and still are) very engaged in oral history, the main attention of biographical sketch is focused on their contribution in this branch.

20 Tento text vznikl za podpory grantového projektu GA ČR s názvem Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace: životopisná vyprávění pod číslem P410/11/1352.

Klíčová slova: Donald A. Ritchie, Anne G. Ritchie, orální historie

Key words: Donald A. Ritchie, Anne G. Ritchie, oral history

Asi těžko bychom hledali mezi orálními historiky celého světa známější manželský pár, než jsou Anne G. Ritchie a Donald A. Ritchie.²¹ Vzhledem k tomu, že na jejich konkrétních osudech je možné také dokumentovat mnohé peripetie, obecné tendence a „cestu oboru“ napříč posledními pěti dekádami, od počátků formování až do „éry globalizace a digitální revoluce“, i proto bych chtěl těmto dvěma nepřehlédnutelným postavám věnovat pár následujících odstavců.

Donald Arthur Ritchie se narodil na sklonku „roku vítězství“, 23. prosince 1945 v New Yorku jako syn Arthura V. Ritchieho a Jeannette Ritchie, rozené Kromm(ové). Podle vlastních slov jeho zájem o historii v dětství a dospívání pramenil právě od rodičů, kteří sice pracovali mimo obor (otec, stejně jako děd, „u Edisona“, v oboru elektroinstalací, ve firmě *Consolidated Edison Company*; matka pak ve společnosti nabízející životní pojištění), ovšem měli velký zájem o pěstování „rodinné historie“ a vyprávěli svému synovi rodinné příběhy.²²

Tento zájem podle něj výrazně zesílil po nástupu na newyorskou *City College*, kde: „... jsem měl některé velmi dobré profesory, včetně Freda Israela, který mě v šedesátých letech mimo jiné přivedl k zájmu o orální historii. Jeden z našich

21 Don Ritchie navíc není úplně neznámou postavou divákům České televize, kde byl u příležitosti konání 16. IOHA konference v Praze v červenci 2010 hostem pořadu *Rendez-vous*, který spoluvytvářel a moderoval Miroslav Vaněk.

Viz <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10101491767-studio-ct24/210411058060716-pred-polednem/obsah/119951-rendez-vous/> [citováno 25. 7. 2012].

22 Rozhovor s Donaldem A. Ritchiem vedl Brian Lamb v pořadu *Booknotes* na kabelové televizní stanici C-SPAN Networks, 7. července 1991.

K dispozici na <http://www.booknotes.org/Watch/18786-1/Donald+Ritchie.aspx> [citováno 12. 7. 2012].

úkolů bylo jít do terénu a nahrát lidi, kteří zažili Velkou hospodářskou krizi. Začal jsem se učit o bezprostřednosti dějin a jakým způsobem je možné najít pramenný materiál.“²³ Po absolvování bakalářského studia dal na radu výše zmiňovaného učitele a přihlásil se na magisterské studium historie z velmi prozaického důvodu na *University of Maryland* ve Washingtonu. Tato univerzita byla velmi blízko Kongresové knihovny a podle mínění Ritchieho rádce by to bylo dobré místo pro to, být zde zaměstnán jako historik. (Nyní už můžeme předeslat, že tento předpoklad se Donu Ritchiemu nakonec splnil.) Svá magisterská studia Ritchie zakončil v roce 1969 a v zápětí poté narukoval do řad Sboru americké námořní pěchoty, v jehož řadách sloužil až do roku 1971. Po návratu ze „služby vlasti“ nastoupil opět na svou marylandskou *alma mater* na doktorské studium, které s obhajobou práce o Jamesi M. Landisovi (děkanovi jedné z fakult *Harvard University*, osobnosti veřejného dění období New Dealu a posléze také éry prezidenta J. F. Kennedyho), dokončil v roce 1975.²⁴ Tato práce opětovně vzbudila Ritchieho zájem o orální historii, neboť díky ní pro svá bádání objevil fondy tehdy již přes dvě desítky let fungujícího archivu *Columbia Oral History Office* na *Columbia University* v New Yorku, ale také sám pořídil mnohá cenná svědectví z řad rodinných příslušníků či spolupracovníků „svého“ děkana. Především však podle vlastních slov také objevil orální historii jako velmi specifickou metodu a začal se zajímat o veškeré její metodologické, metodické, technické i technické aspekty a začal se také vzdělávat četbou a návštěvami orálně historických seminářů a konferencí.²⁵ Paralelně se v letech 1974-1976 věnoval také výuce historie na středních a vysokých školách (*University of Maryland at College Park*, *Northern Virginia Community College*, Alexandria, Virginia, *George Mason University*, Fairfax, Virginia).²⁶

23 Tamtéž.

24 RITCHIE, Donald A. *James M. Landis: Dean of the Regulators*. New York: Harvard University Press 1980.

25 Rozhovor s Donaldem A. Ritchiem vedla Verusca Calabria, Londýn, 9. srpna 2010. K dispozici na <http://veruscalabria.wordpress.com/2010/08/09/interview-with-donald-a-ritchie-oral-historian-at-the-usa-senate/> [citováno 12. 6. 2012].

26 Viz <http://www.encyclopedia.com/article-1G2-3483100122/ritchie-donald-1945.html> [citováno 24. 7. 2012].

V roce 1976 se vrátil do hlavního města Washingtonu, kdy nastoupil pod vedení tehdy již etablovaného historika Richarda A. Bakera jako výzkumný asistent do Historického centra Senátu Spojených států amerických (*Senate Historical Office*).²⁷ V pracovní náplni této historické instituce patřilo a dosud vedle péče o archivních dokumenty a hmotné památky patří mimo jiné realizace a uchování orálně historických rozhovorů s bývalými senátory a zaměstnanci Senátu s cílem podchytit informace, které by jinak zůstaly stranou pozornosti historiků.²⁸ V roce 2009 Don Ritchie svého dlouholetého vedoucího v jeho funkci nahradil a sám se stal vedoucím tohoto výzkumného centra, které se z původních tří zaměstnanců-historiků a sekretářky značně rozrostlo a čítá dnes vedle administrativy celkem deset historiků a archivářů.²⁹

V paralelní pedagogickou činnost provozoval mezi lety 1990–2000 na *Cornell University* v rámci tzv. *Cornell-in-Washington Program*, což je studijní obor, kde vyučují hostující profesori jinak kmenově působící ve federálních institucích na půdě hlavního města Washingtonu.³⁰

Jak je patrné z bibliografického soupisu děl Dona Ritchieho, od počátků své kariéry historika zaměřil na americké moderní a soudobé politické dějiny s přesahem do dějin institucí a veřejného prostoru, pro něž se vžil v americké historiografii pojem *public history*. Ve více než třech desítkách prací, mezi jejichž autory či spoluautory patřil – v přehledech a učebnicích k americkým dějinám, v metodologických a metodických příručkách, komentovaných vědeckých edicích, v kolektivních monografiích nebo ve vědeckých monografiích svých vlastních – se těchto otázek blíže či vzdáleně dotkl. Pokud bychom měli shrnout výčet jeho děl, nejedná se o úkol

27 Viz http://www.senate.gov/artandhistory/history/oral_history/BakerRichard.htm [citováno 12. 7. 2012].

28 Seznam veřejně přístupných rozhovorů viz http://www.senate.gov/pagelayout/history/e_one_section_no_teasers/OralHistoryList.htm [citováno 25. 7. 2012].

29 Viz http://www.senate.gov/artandhistory/history/common/generic/Senate_Historical_Office.htm [citováno 25. 7. 2012].

30 Tamtéž.

vůbec jednoduchý, neboť Ritchieho záběr je velmi široký. Čítá práce věnující se např. význačným osobnostem a institucím americké žurnalistiky nebo postavám význačných postav demokratického prezidentství minulého století, Franklina D. Roosevelta a Harryho S. Trumana.³¹ V rámci svého pracovního zařazení „federálního“ historika se významně podílel na řadě prací k dějinám Senátu a celého Kongresu USA včetně obsáhlých edic dokumentů.³² Stranou jeho zájmu nezůstaly ani metodologické metodické, výukové a popularizační práce. Zde vyniknou několikrát vydané práce o dějinách amerických ústavních institucí, od amerického Senátu, přes stručného průvodce Kongresu až po populárně laděné pojednání o americké ústavě.³³ Vedle toho je Don Ritchie též (spolu)autorem několika učebnic moderních amerických dějin.³⁴ Z pohledu orální historie mu zajistily nepřehlédnutelné místo mezi „otci-zakladateli“ a popularizátory oboru autorství dnes již klasického a několikanásobně vydaného průvodce *Doing Oral History* a také reprezentativního soubor esejů orálních historiků celého světa, který vyšel v reprezentativním kompendiu jako *Oxford Handbook of Oral History*.³⁵ Asi nejen pro českého čtenáře je fascinující, v jaké šíři, s jakou erudicí

31 RITCHIE, Donald A. *Press Gallery: Congress and the Washington Correspondents*. New York: Harvard University Press, 1991; týž, *American Journalists: Getting the Story*. Oxford University Press 1997; týž, *Reporting from Washington: The History of the Washington Press Corps*. Oxford UP 2005; týž, *Electing FDR: The New Deal Campaign of 1932*. Lawrence, University Press of Kansas 2007; RITCHIE Donald A. (ed.). *Congress and Harry S. Truman: A Conflicted Legacy*. Truman State University Press, 2011.

32 RITCHIE, Donald A. (ed.) *A history of the United States Senate Republican Policy Committee, 1947-1997*. Washington, U.S. G.P.O., 1997; týž, *Minutes of the Senate Democratic Conference : Fifty-eighth Congress through Eighty-eighth Congress. 1903-1964*. Washington, U.S. G.P.O., 1998; týž, *Minutes of the Senate Republican Conference : Sixty-second Congress through Eighty-eighth Congress, 1911-1964*. Washington, U.S. G.P.O., 1999.

33 RITCHIE, Donald A. *The Senate*. New York: Chelsea House Publishers, 1988; týž, *The U.S. Constitution*. New York: Chelsea House Publishers 1989; týž, *The Congress of the United States: A student Companion*. Oxford University Press, 1993.

34 RITCHIE Donald A. –ALTOFF Margaret –WILSON Richard. *Heritage of Freedom*. 2 svazky. New York: Scribner Educational Publishers 1986; BRAGDON, Henry W. – McCUTCHEM, Samuel P. – RITCHIE, Donald A. *History of a free nation*. Lake Forest: Glencoe/Macmillan/McGraw-Hill 1992; RITCHIE, Donald A. –BROUSSARD, Albert S. *American history : the early years to 1877*. New York: Glencoe/McGraw-Hill, 1997; RITCHIE, Donald A. *American history : the modern era since 1865*. New York: Glencoe/McGraw-Hill 1999.

35 RITCHIE, Donald A. *Doing Oral History: A Practical Guide*. Twayne Publishers, 1995; RITCHIE, Donald A. (ed.), *The Oxford Handbook of Oral History*. Oxford University Press, 2010.

a přitom lehkostí a čtivostí se dokázal k těmto vyjádřit. I proto se mu také dostalo v historické komunitě světa, mezi níž historiografie USA se svými takřka třiceti tisíci vyučujícími historie bezkonkurenčně patří, za jeho práce dostalo i významných ocenění.³⁶

Dalším rozměrem spíše „neviditelné“, o to však cennější, práce Donalda Ritchieho je jeho velmi aktivní působení v mnoha odborných společnostech a jejich reprezentativních orgánech jak na půdě USA, tak i v mezinárodní komunitě. Bez působení a také vnímání tohoto rozměru by byl podle mého názoru obraz jeho osobnosti do značné míry nekompletní. Jednalo se o členství v exekutivě dvou nejvýznamnějších stavovských organizací amerických historiků, *American Historical Association* (1982-1984; 1992-1996) a již zmiňované *Organisation of American Historians* (1985-1987; 1993) a dále pak ve výborech specializovaných společností pro dějiny „veřejného prostoru“ (*National Council on Public History*, 1994-1995) a pro dějiny zpracovávané ve federálních institucích (*Society for History in the Federal Government*, 1989-91).³⁷ V neposlední řadě byl od konce sedmdesátých let velmi aktivním také na poli orální historie, kde pravidelně navštěvoval každoroční konference stavovské asociace amerických orálních historiků, *Oral History Association* (dále OHA), nejpočetnější orálněhistorické kolektivní entity na světě, stal se jejím členem, posléze i nehonorovaným funkcionářem jejích výborů a pro funkční období 1986-1987 byl zvolen i jejím prezidentem.³⁸ V polovině devadesátých let se také podílel na založení globální orálně historické organizace,

36 Např. v roce 1992 za svou knihu *Press Gallery* odměněn Cenou Henryho Adamse (udělováno *Society for History in the Federal Government*) a v témže roce a za tutéž práci obdržel cenu Richarda W. Leopolda, kterou mu udělila *Organization of American Historians*. Váhu oceněním dodává mj. fakt, že podle posledních údajů v akademickém roce 2003/2004 jenom na amerických vysokých školách (colleges) a univerzitách vyučovalo historii 29 221 vyučujících. Viz http://www.historians.org/info/AHA_Data.cfm#jobmarket [citováno 24. 7. 2012].

37 Viz <http://www.encyclopedia.com/article-1G2-3483100122/ritchie-donald-1945.html> [citováno 24. 7. 2012].

38 Viz http://www.oralhistory.org/wiki/index.php/Past_Presidents [citováno 12. 7. 2012].

International Oral History Association (dále IOHA), členem jejíhož výkonného výboru byl zvolen v letech 2004–2006 a 2006–2008.³⁹

Jak sám přiznává v dalším z rozhovorů, které poskytl, z odborného hlediska mu právě orální historie mnohé dala: „Vždycky lidem říkám, že nedělám orální historii proto, abych si potvrdil to, co již vím, ale proto, abych uvedl ve zmatek to, o čem jsem si myslel, že v tom mám jasno. Dělán to proto, abych si celou záležitost zkomplikoval, protože každý lidský příběh je trochu víc, než co jste našli v některém dalším prameni, a když se k tomu přiblížím z jiného úhlu, tak se to prostě zkomplikuje. Práce s vypravěčem je těžší, protože si přitom uvědomíte, kolik různých napětí je v každické události a kolik různých pohledů může na jednu událost existovat.“⁴⁰ Vedle tohoto bezesporu významného přínosu odborného znamenala pro Dona Ritchie orální historie také přínos v oblasti osobního života. Díky aktivní účasti na orálně historickém dění se seznámil se svojí první ženou, taktéž absolventky *University of Maryland* a jinak specialistkou na dějiny žen, sexuality a gender studies, Patricii A. Cooper.⁴¹ S Patricií se oženil v roce 1973, jejich manželství zůstalo bezdětné a v roce 1986 se rozvedli.⁴² V osmdesátých letech seznámil se svojí pozdější druhou manželkou Anne, s níž se oženil v roce 1988 a adoptoval též její dvě dcery.⁴³ Z pramenů je patrný velmi zajímavý fakt, že všichni tři – Don (1979–1980), jeho první žena Patricia (1982–1983) i jeho druhá žena Anne (1990–1991) – stáli v čele jedné z amerických regionálních orálně historických asociací, *Oral History in Mid-Atlantic Region* (dále OHMAR).⁴⁴

Ačkoliv je Anne Ritchie, rozená Glackin, rodačkou z Kentucky, v letech 1960–1964 absolvovala prestižní ženskou střední školu katolického zaměření *Marymount College* v městečku Tarrytown ve státě New York. V bakalářském studiu pokračovala na taktéž prestižní a katolické *Loyola University* v New Orleansu

39 Viz <http://www.iohanet.org/index.php/en/about/past-councils> [citováno 26. 7. 2012].

40 Rozhovor s Donaldem A. Ritchiem vedl Miroslav Vaněk, Oakland, USA, říjen 2008. Viz VANĚK, Miroslav. O orální historii s jejími zakladateli a propagonisty. Praha, ÚSD AV ČR 2008, s. 94.

41 Viz <https://gws.as.uky.edu/users/pacoop> [citováno 24. 7. 2012].

42 Viz <http://www.encyclopedia.com/article-1G2-3483100122/ritchie-donald-1945.html> [citováno 24. 7. 2012].

43 Tamtéž.

44 Viz <http://www.ohmar.org/about.html> [citováno 25. 7. 2012].

v Louisianě.⁴⁵ Její zájmy ji vedly humanitním směrem, a proto ve studii pokračovala na *University of Kentucky*, kde úspěšně absolvovala obory dějiny a knihovnictví – informační věda.⁴⁶ Jedenáct let (1977–1988) poté byla zaměstnána v univerzitní knihovně své kentucké *alma mater*. V rámci svého pracovního zařazení vedla řadu orálně historických projektů různého zaměření (např. sesterské zdravotní služby, dobrovolnickou službou v Apalačských horách nebo osobností folklórního písničkáře Johna Jacoba Nílese).⁴⁷

Po svatbě s Donem Ritchiem se Anne přestěhovala za svým manželem do hlavního města USA, kde vedla rozhovory v rámci komunitního projektu v blízkém Charles County ve státě Maryland. Od roku 1990 až do dnešních dní pak pracuje na postu vrchní archivářky (*senior archivist*) a orální historičky v archivu washingtonské Národní galerie (*National Gallery of Arts*).⁴⁸ Zde se vedle svých pracovních úkolů v zaměstnání podílela mezi lety 1990 až 1995 jako tazatelka na projektu Nadace klubu washingtonských novinářů (*Washington Press Club Foundation*) zaměřujícího se na zachycení osudů více než šesti desítek žen-novinářek, které působily od čtyřicátých let minulého století ve světě amerických médií.⁴⁹

Jak již bylo naznačeno výše, Anne Ritchie taktéž patří mezi osobnosti, které se velmi aktivně podílejí na popularizaci oboru a také na chodu stavovských organizací místního, celostátního či globálního významu. Její kolegyně vzpomínají na její výrazná autorská i diskuzní vystoupení na mnoha konferencích a workshopech, ale také na její členství (*Society of American Archivists*), působení ve výkonných

45 Viz <http://www.oralhistory.org/wp-content/uploads/2008/10/OHA-Spring10.pdf> [citováno 24. 7. 2012].

46 Viz <http://www.wpcf.org/anne-g-ritchie/> [citováno 24. 7. 2012].

47 Viz <http://www.frontiernursing.org/> [citováno 25. 7. 2012].

http://en.wikipedia.org/wiki/John_Jacob_Niles [citováno 25. 7. 2012]; viz

<http://www.christianapp.org/> [citováno 25. 7. 2012].

48 Viz <http://www.h-net.org/announce/show.cgi?ID=174699> [citováno 24. 7. 2012]; viz též

<http://www.nga.gov/xio/pdf/annualreport2011.pdf> [citováno 25. 7. 2012].

49 Viz <http://www.wpcf.org/women-in-journalism/> [citováno 25. 7. 2012].

výborech a komisích asociací jako např. OHMAR, OHA, nebo IOHA.⁵⁰ Podobně jako jejímu manželovi se za výsledky práce, ale i za úspěšné oborové angažmá a reprezentaci dostalo ocenění.⁵¹ Pokud bychom měli shrnout výše uvedená fakta a dojmy v krátké zamyšlení nad tím, jaký badatelský, organizační a také lidský přínos oboru činnost Dona a Anne Ritchie představují, závěr by byl následující.

Jak potvrdí recenzenti, čtenáři, stejně tak i účastníci mnoha orálně historických konferencí a odborných setkání potvrdí, že jak co se týče obsahové i formální úrovně badatelských počinů, děl, přednášek a referátů obou z manželů, ty se svou úrovní nachází v „mezinárodní extratřídě“, o čemž vypovídají také zmiňovaná ocenění. Přínos pro bádání o oblasti dějin institucí, žurnalistiky nebo orálně historické metodologie by jim mohli jen těžko upřít i nejzavilejší kritikové. Navíc některými ze svých prací, zejména oněmi metodologickými, významně ovlivnili dění i mimo vlastní Spojené státy americké, včetně České republiky.⁵² K vizitce odborníků na slovo vzatých se navíc přidává neuvěřitelně vysoká míra angažovanosti v širším oborovém dění (v případě toho orálně historického dění doslova v globálním kontextu), tato aktivita je přitom doprovázena často velmi neformálním a vstřícným chováním vůči kolegům (zejména těm nově přichozím či „začínajícím“). Tento „lidský“ je přístup v těchto kruzích možná poněkud neobvyklý, ovšem u Dona a Anne se jedná o vlastnost pověstnou doslova „napříč kontinenty“.

50 Vedle působení ve funkci prezidentky OHMAR mezi lety 1990-1991 zastávala Anne Ritchie v letech 1995-1996 post prezidentky OHA a v letech 1998-2000 a 2000-2002 pak zasedla ve výboru IOHA. Viz http://www.oralhistory.org/wiki/index.php/Past_Presidents [citováno 26. 7. 2012]; viz též <http://www.iohanet.org/index.php/en/about/past-councils> [citováno 24. 7. 2012].

51 Anne Ritchie byla v roce 2010 odměněna cenou Forresta C. Poguea, kterou OHMAR uděluje za významný přínos v oblasti orální historie. Viz <http://www.oralhistory.org/wp-content/uploads/2008/10/OHA-Spring10.pdf> [citováno 27. 7. 2012].

52 Například jeden ze zakladatelů české orální historie, Miroslav Vaněk, přisuzuje hlavní význam svým dvěma dlouhodobým pobytům v USA v letech 2000 a 2004 a dále pak množství výstupů a konzultací v rámci účasti na konferencích americké Oral History Association, kde měl nejen možnost důkladně prostudovat publikaci *Doing Oral History*, s Donem i Anne Ritchie se osobně setkal, což ho podle jeho slov významně ovlivnilo. Viz Ústav pro soudobé dějiny, Centrum orální historie, sbírka Rozhovory. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

Kdybychom měli v několika klíčových slovech postihnout charakteristiku „života a díla“ obou zmiňovaných, pak by se nejbližše realitě přibližovala slova „přesah“, „překračování“ nebo „propojení“ a to ve vší mnohvrstevnatosti, které s sebou tyto pojmy přináší. Ačkoliv v tradičně pojaté historiografii, ale také knihovní vědě, archivnictví nebo dějinách umění, což jsou vše disciplíny, v nichž se manželé Ritchieovi profilovali, bývá často pěstována úzká specializace, „vymezování“ a „uzavírání se“, přístup Dona a Anne byl přesně opačný. Mimo jiné díky schopnosti propojovat témata, překračovat obory, přednášet, tvořit a působit na různých institucích, platformách doma i ve světě a zároveň být vstřícný zpětným vlivům těchto zkušeností se dokázali prosadit na výsluní v tvrdé konkurenci desetitisíců historiků nejen ze Spojených států amerických, ale poté i celého světa. Podle mého názoru k tomu nemalou mírou přispěl také fakt, že byli ochotni respektovat a zároveň i aktivně podporovat a „pěstovat“ vědomí sounáležitosti a „ducha sboru“ v širším kolektivu, ať už to bylo v rámci lokálních sdružení či asociací amerických, tak i v měřítku celonárodním a globálním. Právě trpělivé ctění okřídlené moudrosti „*V jednotě je síla*“ jim do značné míry napomohlo stát se předními představiteli a šířiteli (či dokonce „velvyslanci“) amerického ideálu otevřené a demokratické vědy a vzdělanosti, což je (pokud pomineme důraz na komercializaci) jedna z nejpřínosnějších a nejprogresivnějších myšlenek, kterou Spojené státy americké ve druhé polovině dvacátého století a v prvních letech století jednadvacátého „Evropě i lidstvu“ přinesly.⁵³ Na poli orální historie na tom svůj nemalý podíl mají také *the Ritchies*...

Shrnutí

Donald A. Ritchie a Anne G. Ritchie patří nejen mezi nejznámější manželský pár v mezinárodní orálně historické komunitě, ale hlavně se jedná o renomované odborníky s mnohaletou praxí v oblasti historie, archivnictví, knihovnictví a též dějin umění. Oba se od poloviny sedmdesátých let minulého století velmi významně podíleli na utváření orální historie jako oboru provozovaného v interdisciplinárním a

53 Ztělesněním tohoto ideálu se staly především americké vysoké školy a univerzity. Viz ZAKARIA, Fareed. *Postamerický svět*. Praha: Academia 2010, s. 157–161.

také mezinárodním kontextu (např. aktivním angažmá v oborových organizacích jako Oral History Association nebo International Oral History Association). Příspěvek si vzal za cíl postihnout základní biografická data a také postihnout jejich význam jakožto pomyslných „velvyslanců“ orální historie a obecně americké vědy a vzdělání ve světě.

Summary

However Donald A. Ritchie and Anne G. Ritchie are perceived by colleagues not only like the most best known pair in oral history community, first of all they are the honorable honourable scholars with long time praxis in oral history domain, in archiving, library science and also in history of art. From 1970s both of them contributed in establishing of oral history as domain realised in interdisciplinary and international context (especially by active participating in councils of Oral History Association and of International Oral History Association). This article is aimed to briefly resume describe in short the biographical sketch and their its importance and also describe contribution towards oral history field (like symbolical “Ambassadors of U. S. oral history, humanities and education“ in the world).

O autorovi

PhDr. Pavel Mücke, Ph.D. (*1978 v Pardubicích), studoval historii na FF OU v Ostravě, na Université Paris-Sorbonne (Paris IV) a na FF UP v Olomouci (Mgr. 2004), absolvoval doktorandské studium v oboru českých dějin na FF UK v Praze (PhDr. 2005; Ph.D. 2009). Od roku 2006 působí jako odborný a posléze výzkumný pracovník v Centru orální historie ÚSD AV ČR v Praze, od roku 2008 vyučuje na FHS UK v Praze. Od roku 2007 je členem výkonného výboru, zastával funkci tajemníka (2007–2012) a od roku 2012 předsedou České asociace orální historie (COHA). Zabývá se novodobými a soudobými dějinami, dějinami paměti a orální historií.

E-mail: mucke@usd.cas.cz

ROZHOVORY A MATERIÁLY / INTERVIEWS AND ARTICLES

Tábory nucených prací při uranových dolech v Příbrami/ Forced Labour Camps in the Uranium Mines in Pribram

Veronika Skalová

Abstrakt

Autorka sleduje problematiku táborů nucených prací v poúnorovém Československu na příkladu táborů spojených s těžbou uranu, zejména na Jáchymovsku a Příbramsku. Kromě archivních materiálů a literatury využívá paměť dobových svědků, táborových vězňů.

Abstract

The author handles the issue of forced labour camps in Czechoslovakia in the post-February times as an example associated with uranium mining, grounding especially the Jachymov and Pribram. In addition to archival materials and literature she the author uses memory from contemporary witnesses, the camp prisoners.

Klíčová slova: tábory nucených prací, političtí vězni, uranový průmysl, Příbram, Jáchymov

Key Words: forced labour camps, political prisoners, nuclear industry, Pribram, Jáchymov

Tábory nucených prací se v poúnorovém Československu využívaly v různých odvětvích československého hospodářství a průmyslu. Jednou z největších oblastí, ve které byli vězni nasazeni, byl uranový průmysl. Tábory nucené práce, zřízené při uranových dolech jsou zvláštní skupinou, je proto velice obtížné určit jejich přesný počet. V literatuře se objevuje číslo 4 -7 táborů.⁵⁴ Dle archivních záznamů, které uvádí F. Bártík ve své publikaci,⁵⁵ byly v období od 1. října 1949 do 1. července 1950, vybudovány tyto TNP: Jáchymov - Vršek, Příbram - Vojna, Jáchymov - Nikolaj, Jáchymov - Plavno a Příbram - Brod a počet chovanců byl 1230 osob.

Dle původní úmluvy mezi Ministerstvem vnitra a ředitelstvím Jáchymovských dolů dostávali chovanci stejný plat jako civilní zaměstnanci. Platily pro ně také stejné pracovní podmínky jako pro kmenové pracovníky. V roce 1950 se vedení Jáchymovských dolů pokusilo od dohody ustoupit a snížit tak své provozní náklady, prosazovali tzv. holé mzdy, které neobsahovaly příplatky za práci v dolech a práci v uranových dolech.⁵⁶ Uranové doly si tyto požadavky prosadily pouze částečně, častokrát se však stalo, že chovancům nebyla mzda vůbec vydána. V roce 1950, byly vypláceny mzdy v takovéto výši:

1. TNP Příbram - Vojna – průměrný výdělek 4 500 Kčs, nejvyšší přes 20 000 Kčs

54 Např. Borák, Mečislav a Janák, Dušan. *Tábory nucené práce v ČSR 1948-1954*. Vyd. 1. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996. 285 s. ISBN 80-902075-4-5., uvádí 5 TNP (Vršek, Nikolaj, Plavno, Vojna a Brod), KAPLAN, Karel. *Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 - 1954*. Praha, 1992. uvádí 7 (Vršek, Nikolaj, Plavno, Vojna, Brod, Vykmanov, Třebsko).

55 BÁRTÍK, František. *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949 - 1951*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2009. ISBN 978-80-86621-31-9. s. 101.

56 Tyto příplatky činily 30 a 20%.

2. TNP Jáchymov - Nikolaj – průměrný výdělek 3 247 Kčs, nejvyšší 10 200 Kčs; Plavno – průměrný výdělek 3 400 Kčs, nejvyšší 9 360 Kčs; Vršek – průměrný výdělek 12 200 Kč.⁵⁷

Chovanci však celé částky nedostávali, Jáchymovské doly je posílaly správě TNP a ta je přerozdělovala. Většina zůstávala v TNP jako poplatky za stravu, ubytování, ostrahu, atd. Další část rozdělena mezi chovance, rodinu a podíl uložen na spořicí účet.

Jako ostraha a správa TNP sloužili příslušníci SNB.⁵⁸ Jejich hlavním úkolem bylo zajištění bezpečnosti celého tábora, dohled nad kázní chovanců nejen v táboře, ale i na přiděleném pracovišti a kontrola přicházejících a odcházejících osob. K dalším povinnostem stráže patřilo také zamezení shlukování vězňů, útěkům a hlídání budov, ve kterých se nacházela táborová pokladna a sklad materiálu. Během roku 1949 proběhla reorganizace TNP a od tohoto okamžiku byla ostraha rozdělena na tři skupiny dle typu chovanců:

1. Nejnižší ostraha přidělena k táborům, ve kterých byla většina osazenstva starší než 50 let, do ženských táborů a k nemocným.
2. Střední ostraha byla přidělena fyzicky pracujícím osobám.
3. Zostřená ostraha byla určena pro tzv. třídní nepřátele, tedy politické delikventy.⁵⁹

Až do roku 1950 byli do strážních oddílů TNP určeni příslušníci SNB, kteří byli na dobu dvou měsíců odvoláni ze své dosavadní pozice a přeloženi do táborů. Tento fakt měl také za následek, že strážci považovali službu v táborech za ponižující

57 BÁRTÍK, František. *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949 - 1951*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2009. ISBN 978-80-86621-31-9., s. 105.

58 Sbor národní bezpečnosti.

59 Tamtéž, s. 58.

a „nevykonávali svou práci dostatečně iniciativně“.⁶⁰ Od roku 1950 bylo proto přijímáno více příslušníků SNB, aby byl zajištěn dostatek zaměstnanců. Na základě výnosu prezidia Ministerstva vnitra byl v lednu 1949 zřízen útvar SNB Jeřáb, jehož hlavním úkolem bylo střežení veškerých uranových táborů.

Plynulý chod tábora mělo zajistit velitelství a ostatní hospodářští zaměstnanci. Součástí personálu TNP byl velitel tábora a jeho zástupce, dále referent pro osvětovou a mravně politickou výchovu a velitel ostrahy. Velitel tábora byl zodpovědný za své podřízené a chovance, využití jejich pracovních sil a spravedlivé odměňování za vykonanou práci. K jeho dalším úkolům patřila především bezpečnost a kázeň tábora. V nepřítomnosti velitele se o jeho záležitosti staral zástupce velitele, který většinou zastával i pozici referenta pro osvětovou a mravně politickou výchovu. Hlavní náplní práce referenta bylo získávání informací o jednotlivých vězních a doplňování jejich osobních složek, odpovídal také za výchovu ke kázni a distribuci novin, půjčování knih či promítání filmů.⁶¹ Za hospodářský úsek odpovídal tzv. hospodář, který se staral především o hospodářsko – účetní záležitosti. Velitel ostrahy prováděl a ručil za dozor nad chovanci nejen v táboře, ale i na pracovištích mimo tábor a za eskorty chovanců. Členové ostrahového oddílu vykonávali dozor nad chovanci v táboře i zaměstnání. Vyzbrojeni byli pouze pistolemi, pušky a samopaly se vydávaly pouze při zvláštních úkolech.⁶²

Chovanci se museli přizpůsobovat dennímu řádu tábora. V době od dubna do konce září museli vstávat v 5 hodin ráno, v zimě v 6 hodin a v neděli a o svátcích o hodinu později. Ihned po budíčku museli chovanci vstát, upravit své lůžko do předpisové podoby a učinit za dost ranní hygieně. Po snídani se prováděla ranní rozcvička, která trvala čtvrt hodiny, následoval odchod do práce. Pracovní doba trvala

60 BÁRTÍK, František. *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949 - 1951*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2009. ISBN 978-80-86621-31-9., s. 58.

61 Tamtéž, s. 66.

62 KÝR, Aleš. *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945-1955: přehled základních předpisů*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. 123 s. ISBN 80-86224-32-5., s. 80.

deset hodin.⁶³ Po návratu z práce byl čas určený pro úpravu pracovních nástrojů a svršků a výchovnou činnost chovanců. Večerka byla určena na osmou hodinu večerní v zimě a devátou v létě.

Zásilky a dopisy směli chovanci dostávat jednou měsíčně. Pouze v ojedinělých případech, např. při úmrtí v rodině, porodu manželky apod., směli obdržet dopisů více. Před odesláním dopisu, musel chovanec psaní předložit veliteli tábora, který určil, zda smí být odeslán. Chovanci měli také dovoleny návštěvy, které museli být pouze blízkého příbuzenského vztahu. Rodiny směli navštěvovat zadržené jednou měsíčně a opět při výjimečných situacích směl velitel tábora povolit návštěvu navíc.

Lidé mohli být z TNP propuštěni na základě těchto skutečností:

1. Vypršení příkázané doby.
2. Zdravotní důvody.
3. Vzorné chování.
4. Souhlas s dlouhodobou pracovní brigádou ve prospěch podniku.

Před opuštěním tábora musel být propouštěný přezkoušen z politického a osvětového školení. Zkouška se skládala z pěti témat, kterými byli Ústava 9. května, dějiny ČSR, dějiny dělnického hnutí, pětiletý plán ČSR a vývoj lidské společnosti.⁶⁴

63 KÝR, Aleš. *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945-1955: přehled základních předpisů*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. 123 s. ISBN 80-86224-32-5., s. 80.

64 BĀRTÍK, František. *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949 - 1951*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2009. ISBN 978-80-86621-31-9., s. 78.

TNP Jáchymov

Nejstarším táborem na Jáchymovsku byl TNP Jáchymov – Vršek, který byl založen 3. října 1949 a fungoval rok a půl. Vznikl na místě bývalého zajateckého tábora pro německé válečné zajatce, aniž by byl, alespoň částečně, přebudován. Největším problémem ve zdejšího táboře byl nedostatek pitné a užitkové vody, nebyly vybudovány koupelny a nebylo zde dostatečné vybavení. Tyto nedostatky se řešili více než půl roku od založení tábora, dokazuje to zpráva ze dne 27. května 1950 o zjištěných stavebních nedostatcích: „*Správa TNP v první řadě musí dbáti nejzákladnějších požadavků zdravotních a lidských a tyto hájiti v zájmu nejen chovanců samých, ale i podle zákona č. 247/1948 Sb. ...*“⁶⁵ TNP Jáchymov – Vršek byl zrušen 25. dubna 1951 a vězňové byli převezeni do TNP Vojna v Příbrami.⁶⁶

Další TNP v oblasti Jáchymova byl vybudován o necelý rok později, 15. září 1950. Byl jím TNP Jáchymov – Plavno a byl založen pouze pro potřeby Jáchymovských dolů. O podmínkách, které v táboře panovaly, svědčí následující zpráva: „*V táborech, které jsou (zvláště Plavno) postaveny na vysokém vršku, kde je zvláště drsné počasí, jsou obytné budovy vystavěny normálním způsobem a nejsou uvnitř vyloženy heraklitem. Okna jsou jednoduchá s dvojitým sklem, takže větry silně profukují budovami. ... Elektrické vedení je třeba dát do předepsaných izolačních trubek. Kamna v obytných místnostech nejsou zabezpečena vůči dřevěným stěnám ochrannými plechy a při prohlídce bylo zjištěno, že dřevěné stěny byly od kamen silně rozpáleny. ... Koupelna je rozestavěna, rovněž vodovod. Cesty v táboře i do tábora jsou v dezolátním stavu. Chovanci si stěžovali, že po dobu 2 měsíců nedostali vůbec žádný plat. ... Žádají, aby jim byly dány na vědomí pracovní normy.*“⁶⁷ Mimo výše uvedené nedostatky v táboře chyběla i ošetřovna, která byla dokončena téměř měsíc po jeho založení. Funkci táborového lékaře zde zastával chovanec Karel Čečka,

65 Tamtéž, s. 112.

66 Po zrušení TNP zde byl zřízen nápravně pracovní tábor, který nesl krycí označení E. Fungoval do března 1957.

67 BĀRTÍK, František. *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949 - 1951*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2009. ISBN 978-80-86621-31-9., s. 117.

student lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Než byl přikázán do TNP, vystudoval teprve dva semestry.⁶⁸

Třetím táborem byl TNP Jáchymov – Nikolaj, který byl otevřen 1. září 1950, přesto je doloženo, že zde pobývali chovanci již během srpna 1950. Tento tábor byl stejně jako výše uvedený TNP Plavno, zřízen kvůli zajištění dostatečného počtu pracovníků do uranových dolů. Tento tábor byl zrušen v únoru 1951.⁶⁹

Většina z uvedených TNP byla přebudována na Nápravně pracovní tábory,⁷⁰ které sloužili ke stejnému účelu jako jejich předchůdci. Pracovní tábory fungovaly v Jáchymově do června roku 1961 a poté byly zcela zrušeny.⁷¹

TNP Příbram

Také v Příbrami bylo potřeba zajistit dostatek pracovních sil pro uranové doly, proto zde byly vybudovány dva tábory nucené práce – Vojna a Brod.

Jak již bylo výše uvedeno, jako první byl v oblasti Příbrami vybudován TNP Vojna,⁷² oficiálně byl zřízen 22. listopadu 1949 na místě bývalého zajateckého tábora pro německé válečné zajatce. V době svého založení se v areálu tábora nacházelo osm obytných baráků, sklad, ošetřovna, kuchyň a šatna s umývárnou.⁷³ První chovanci se do tohoto tábora dostali na základě příkazu, který byl poslán do ostatních táborů: „Z chovanců každého tábora vyberte po 25ti, kteří splňují zdravotní třídu A⁷⁴ a B v poměru dvě třetiny A a jednu B.“⁷⁵ Na základě tohoto rozkazu bylo do konce

68 Tamtéž.

69 Tamtéž, s. 144.

70 NPT, v těchto táborech zadržování pouze vězni, kteří byli odsouzeni řádnými soudy.

71 Posledním NPT v Jáchymově byl tábor Rovnost, zrušen 1. 6. 1961.

72 Pojmenován podle nedalekého vrchu Vojna (666 m. n. m.).

73 BORÁK, Mečislav a JANÁK, Dušan. *Tábory nucené práce v ČSR 1948-1954*. Vyd. 1. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996. 285 s. ISBN 80-902075-4-5. s. 162.

74 Osoby schopné pracovat na těžších pracovištích.

75 Tamtéž, s. 146.

listopadu do TNP Vojna přesunuto 429 chovanců.⁷⁶ Nejvíce potrestaných se v táboře Vojna nacházelo v roce 1956, a to 1 517. Součástí tábora Vojna byl i tzv. trestní tábor, ve kterém bylo umístěno asi 100 osob.⁷⁷

Od roku 1951 začaly být rušeny tábory na Jáchymovsku a chovanci byli přemístěni do Příbrami. Nedlouho poté však docházelo k uzavírání TNP i na Příbramsku. V červenci 1951 byl zrušen i TNP Příbram – Vojna a přeměněn na NPT.⁷⁸ Veškeré nápravně pracovní tábory na území Československé republiky spravovala Stanice SVS Ostrov,⁷⁹ ale nadále zůstal každý NPT samostatnou správní jednotkou.⁸⁰ Kromě NPT Vojna vznikl u Příbrami během roku 1953 i NPT Bytíz,⁸¹ který slouží jako věznice dodnes.

Tábor Vojna byl oficiálně zrušen v roce 1961, kvůli úbytku vězňů po velké amnestii, která byla udělována v předchozím roce. Zbytek chovanců byl převezen do Nápravně pracovního tábora Bytíz. Bývalý tábor Vojna byl v období 1961 – 2000 využíván armádou. Jelikož je areál tábora Vojna poslední, ve kterém se částečně zachovaly vězeňské objekty, rozhodla Vláda České republiky o vybudování památníku obětem komunismu, který má být trvalou připomínkou zločinů komunismu. Součástí Památníku jsou i tematické expozice, které byly vybudovány za pomoci Muzea III. odboje a Konfederace politických vězňů ČR. Od roku 2001 je areál Památníku Vojna kulturní památkou a od roku 2005 je muzeum zpřístupněno veřejnosti jako pobočka Hornického muzea v Příbrami.

Současně s táborem nucených prací Vojna byl založen i TNP Příbram – Brod. Tento TNP byl tzv. pobočný tábor, jelikož spadl pod velitelství, které bylo umístěno

76 Muzeum III. odboje Příbram.

77 BĀRTÍK, František. *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949 - 1951*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2009. ISBN 978-80-86621-31-9. s. 163.

78 Nápravně pracovní tábor, v dobovém označení NPT – U.

79 BĀRTÍK, František. *Tábor Vojna: ve světle vzpomínek bývalých vězňů*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-938-6. s. 41-42.

80 Samostatné velitelství, ostraha.

81 NPT – Z.

v táboře Vojna. Na základě žádostí chovanců a zaměstnanců tábora Brod došlo k jeho osamostatnění, a to na základě č. j. 262 TNP/006-50 z července 1950, ale již o rok později byl zcela zrušen.⁸²

Životní příběhy

Jiří Světlík

Pan Světlík se narodil v roce 1924 v Plzni, zde také prožil celé své dětství. Ve dvaceti letech byl totálně nasazen v německém městě Donauwört ve zdejší továrně. Zde byl pan Světlík obviněn z ježdění na černo do Protektorátu, toto obvinění se na základě udání rozšířilo o další přečiny, kterými bylo nejen napomáhání nepříteli, rozklad branné síly německého národa, ale i příprava k velezradě. Na základě těchto obvinění byl přemístěn do donauwörtské věznice, kde byl zařazen na sekání dříví na vězeňském dvoře. Dříví bylo sekáno na zakázku pro obyvatele města. Pan světlík mi o této věznici vyprávěl tento příběh: *„Když jsem byl v Donauwörthu, to byla stará okresní věznice a na dvoře jsme jako trestanci sekali na zakázku dříví. Tam si rodiny vozili dříví, složilo se na dvůr a označilo cedulkou se jménem, když na něj přišla řada, rozštívalo se a opět pro něj přijeli s povozem, aby se odvezlo rodině, které patřilo. A protože by se na dvoře povoz s koňma neotočil, koně se nechávali venku a ten vůz jsme dovnitř i ven tlačili ručně. Byl tam se mnou kluk, který se jmenoval Eda Deutche, byl to francouz. Jednou takhle tlačíme povoz ven, bachař zařval zpátky a všichni jsme se vraceli dovnitř. Velitel zařval poledne, najednou u brány se ozval zvonek, který pořád zvonil, velitel začal nadávat, kdo že to zase otravuje, šel otevřít a za bránou stojí Eda a povídá, pane, pusťte mě dovnitř, bude oběd a já bych o něj nerad přišel.“*⁸³

Soud byl pro pana Světlíka určen na 21. prosince 1944 v budově Zemského soudu v Mníchově. K soudu jel vlakem spolu s dalším trestancem, který byl shodou

82 BÁRTÍK, František. *Tábor Vojna: ve světle vzpomínek bývalých vězňů*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-938-6.

83 Na základě osobního rozhovoru autorky s Jiřím Světlíkem ze dne 18.4.2012, archiv autorky.

okolností také Čech, v doprovodu Schutzpolizeiwachmanna. Mnichov byl v té době častým cílem náletů, jeden z nich možná zachránil panu Světlíkovi život, jelikož při něm vyhořela soudní budova do základů a soudní řízení bylo posunuto o 3 a půl měsíce.⁸⁴ Mezitím byl umístěn do trestnice Stadelheim a byl přiřazen na práci jako kartonáž. Obnovené přelíčení se mělo konat 4. dubna ve sklepě vyhořelého justičního paláce. Ve svých pamětech pan Světlík uvádí: „*Ve sklepě šel soudní provoz, jako by se nic nedělo. Chodili tam soudci v talárech, úředníci nosili spisy, mezi nimi svědkové i obvinění a jejich obhájci. Na chodbách petrolejky, špatné osvětlení, ale mašinerie nacistické spravedlnosti se točila dál.*“⁸⁵ Na přelíčení se nedostavil obájec pana Světlíka ani tři svědkové, kteří proti němu měli svědčit. Hlavní přelíčení bylo odloženo na neurčito. Za 26 dní poté byla věznice, kde byl umístěn, osvobozena. Zpět domů se dostal až na konci května.

Podruhé byl pan Světlík uvězněn od 29. března 1952 do 10. května 1962. Obvinění zněla: „*založení vyzvědačské organizace, jejímž účelem bylo získávání tajných zpráv o počtu, poloze a provozu zařízení, obsazení a výrobní kapacitě určitého, pro obranu státu důležitého národního podniku a jeho jednotlivých objektů.*“ Dále pak: „*tisknutí a rozšiřování protistátních letáků, v kterých vyzývali občany našeho státu, aby pracovali proti lidovědemokratickému zřízení.*“⁸⁶ Veřejný proces probíhal v divadelním sále⁸⁷ v Lokti, dokonce se na něj prodávali i vstupenky. Pan Světlík byl odsouzen na 20 let, z toho v různých vězeních strávil polovinu. Nejvíce let strávil v TNP Jáchymov, přesněji v táborech Nikolaj a Rovnost. Zde nejprve pracoval na odvalech, poté se ho však ujal Franta Karlovec z Třemošné. Pracovali spolu jako bezpečnostní dřeviči. O této práci pan Světlík vypráví: „*Bezpečnostní dřevič je to, když jsou závaly a kde to nejvíc smrdí krchovem, tam jde bezpečnostní dřevič, aby to podepřel. My jsme jednou přišli na místo, kde praskaly stojky, to bylo hrozný. Tak jsme změřili, šli jsme na skládku dřeva, naměřili to. Franta na to byl specialista, říkal správný hoch má vždycky štěstí. Jednou nás taky poslali na místo, kde byl obrovský*

84 SVĚTLÍK. Jiří. *Paměti starého kriminálního.* Plzeň 2006. s. 11.

85 Tamtéž, s. 16.

86 Tamtéž, s. 35.

87 Pronájem sálu museli zaplatit obvinění.

balvan, který byl prasklý a mohl zavalit trať, hodte pod to nějaký stojky. Říkám, hele to budeme muset odlomit, tak jsme do toho bušili a ani se nehnul. Tak Franta říká, hele nasvačíme se a potom pod to hodíme ty stojky a budeme mít stojku. Šli jsme si změřit ty stojky, vracíme se zpátky a ten balvan byl dole a koukal zpod něj jenom popruh od Frantova chlebníku, který si tam zapomněl.“ V roce 1956 byl pan Světlík přezážen na lágrovnost, jelikož zde nebylo volné místo bezpečnostního dřeviče, pracoval jako geofyzikální důlní operátor. Sám říká, že k tomu měl kvalifikaci: „Já jsem byl zavřenej za špionáž z uranových dolů. Mě to zajímalo, protože je to zajímavěj obor, fyzikální. To záření je samo o sobě opravdu pěkná věc.“

Po velké amnestii o které pan Světlík říká : „V roce 1960 byla velká amnestie, na kterou šla většina politických vězňů domů, já jsem sice byl také politický vězeň, ale protože jsem byl agentem nejmenované výzvědné služby, tyhle agenti nesměli jít mezi civilní obyvatelstvo, protože byli nebezpeční a zlí.“ Byl přesunut do věznic v Kartouzích. První velká amnestie pana Světlíka minula, ale při druhé v roce 1962, se na něj usmálo štěstí a také šel domů. Jak sám píše ve svých pamětech, tentokrát návrat nebyl tak lehký jako po válce. Nejtěžší pro něj bylo najít si práci, jelikož nikdo nechtěl zaměstnat bývalého politického vězně. Nakonec sehnal práci pomocného dělníka ve skladu železa v Kovodružstvu, kde pracoval celých 22 let až do odchodu do důchodu.⁸⁸

František Zahrádka

Narodil v roce 1930 Kristýně a Františku Zahrádkovým v Děčíně. Maminka pracovala jako pomocná dělnice, například v cihelnách. Otec byl bývalým legionářem, který bojoval v Itálii a na Slovensku. Právě na Slovensku, v bojích s maďarskými komunisty, utrpěl těžké poranění ručním granátem a po celý zbytek života zůstal částečně invalidní. Po návratu domů, začal pracovat u drah, rodina se proto musela často stěhovat, podle toho, jak byl otec překládán na nová pracovní místa.

⁸⁸ Životopis pana Světlíka byl zpracován na základě jeho paměti - SVĚTLÍK, Jiří. *Paměti starého kriminálního*. Plzeň 2006. a osobního rozhovoru autorky ze dne 18. 4. 2012.

Školu, začal pan Zahrádka navštěvovat v Meziměstí u Broumova (1936), společně s německými dětmi. Jak sám říká, do roku 1937 nebyly žádné problémy, postupně však Němci zakázali svým dětem hrát si s Čechy.⁸⁹ O Němcích říká: „*Ne všichni Němci byli špatní, já jsem dozvěděl o úmrtí prezidenta Masaryka, toho 14. září 1937, tak že mě otec vedl do školy a po cestě k nám z hospody v Meziměstí u Broumova, vyběhl německý majitel se slzama v očích a sděloval tátovi, že prezident Masaryk umřel, že to hlásili v rádiu. A ten Němec říkal, to nebude nic dobrýho!*“⁹⁰ V říjnu 1938 musela celá rodina odejít z domova. Během mobilizace byl bratr pana Zahrádky, Luděk, sražen automobilem, na jeho maminku dopadly všechny problémy a těžkosti, které rodinu potkali, až se psychicky zhroutila. Otec byl služebně na Svitavsku. Během této doby žil osmi letý František s cizí rodinou v železničním vagónu, jako postel mu sloužila stará plechová vana a na jídlo chodil ke zdejšímu řezníkovi. V březnu 1939 si jej vyzvedla teta (sestra maminky) a s ní a její rodinou žil až do atentátu na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha ve Veselí nad Lužnicí. V roce 1942 se opět sešla celá rodina a společně žili v Českých Budějovicích až do zatčení rodičů v roce 1944.⁹¹

Po skončení 2. světové války se pan Zahrádka stal členem Junáka v Českých Budějovicích a po únorovém převratu dokončoval studia na radiomechanika a začal se aktivně zapojovat do skautského odporu proti novému režimu (tisk letáků, vydávání časopisu *Za pravdu*). Sám říká: „*Do maléru jsem se dostal tím, že jsem fanaticky podporoval příslušníky 312. perutě, kteří dokonce ještě v roce 1948 cvičili piloty pro Haganu.*“⁹² Od ledna 1949 začal převádět skupiny lidí do Německa, právě při jednom z převodů se setkal s americkými vojáky a slíbil jim, že jim zprostředkuje kontakty s důstojníky československé armády. Jedním z jeho kontaktů byl i štábní rotmistr Silvestr Müller, kterého i s vojenskými materiály převedl přes hranice.

89 František Zahádka. In: Ústav pro studium totalitních režimů [online]. Dostupné z www.ustrcr.cz/cs/pametnici-protikomunistickeho-odboje-a-odporu-frantisek-zahradka video O soužití s Němci, 00:46s [cit. 2012-04-12].

90 Tamtéž.

91 Otec se vrátil již v prosinci, ale matka až na konci války.

92 Na základě osobního rozhovoru autorky s F. Zahrádkou ze dne 14.4. 2012, archiv autorky.

Pan Zahrádka byl zatčen 3. září 1949. Sám o svém zatčení vypráví takto: *Já jsem byl ještě dopoledne v zaměstnání. Přišel jsem domů, hned jsem se začal mýt, koukal jsem na hodiny, jak to vypadá s časem. Najednou u umyvadla mě povalili dva chlapi mazáci, jak jsem potom zjistil, z OBZ soudruha Reicina na zem. Našli u mě ČZ 635 s devíti náboji, osm v zásobníku a devátý v hlavni. Ta pistolka nemá pojistku, ta se mačká rovnou tahem. Říkají: ‚Hele, ten hajzl na nás měl v laufu patronu.‘ Tak ty mi tam dali hned výprask.“⁹³Hlavní soudní přelíčení se konalo v Praze u Státního soudu v prosinci 1949. Mezi obviněnými byl také Silvestr Müller nebo poručík letectva Václav Bárta, který poskytoval tajné vojenské materiály. Pan Zahrádka byl za zločin velezrady a vyzvědačství odsouzen na 20 let těžkého žaláře, ztrátě čestných občanských práv na 10 let a peněžitému trestu 20 000 Kč. Týden po skončení procesu byl převezen do Borské věznice v Plzni a po dvou letech byl přesunut do TNP Jáchymov – Nikolaj, zde pracoval jako pomocník lamače na šachtě Eduard. V červenci 1952 byl přesunut do tábora Vykmanov II. a byl zařazen k práci na třídíče rudy. O čtyři roky později byl přesunut do TNP Příbram – Vojna (6. 1. 1956 – 3. 3. 1957) a poté na sousední tábor Bytíz. Také v Příbramských uranových dolech pracoval jako lamač, ale díky vězeňskému lékaři MUDr. Každanovi byl přesunut na práce na povrchu a postupně začal pracovat jako elektrikář.*

V roce 1960 bylo uděleno velké množství amnestií, pan Zahrádka se však netýkali. V březnu 1961 se díky své profesi dostal na Technické oddělení MV v Praze, pracoval zde na zlepšovacích návrzích. Propuštěn byl po 13 letech 3. září 1962. Jelikož během jeho vazby zemřeli oba jeho rodiče, neměl se kam vrátit a tak nastoupil k Uranovým dolům Příbram. Zde pracoval až do svého důchodu, kterého se dočkal v roce 1981. Od roku 1966 byl ženat s paní Marií Voldřichovou.

Pan Zahrádka se v roce 1968 zapojil do zakládání organizace bývalých politických vězňů s názvem K 231. Dále se podílel na založení pobočky KPV⁹⁴

93 František Zahádka. In: Ústav pro studium totalitních režimů [online]. Dostupné z: <<http://www.ustrcr.cz/cs/pametnici-protikomunistickeho-odboje-a-odporu-frantisek-zahradka>> video O prozrazení budějovické skupiny a zatčení. [cit. 2012-04-12].

94 Konfederace politických vězňů.

v Příbrami (1990), spolu s Dr. Jiřím Majerem vybuďoval expozici Muzea III. odboje a Památník obětem komunismu Vojna u Příbrami.

Za svůj celoživotní „boj s lumpy“ získal řadu vyznamenání a cen. Například v roce 2007 mu prezident V. Klaus předal Řád T. G. Masaryka, v roce 2011 získal Cenu Jaromíra Šavrdy,⁹⁵ je také držitelem Vyznamenání Zlaté lípy, které uděluje ministr obrany. Pan Zahrádka je v současné době vedoucím Muzea III. odboje v Příbrami, působí také jako poradce k tematice politických vězňů 50. let a v rámci projektu Jeden svět na školách – Příběhy bezpráví navštěvuje základní a střední školy.⁹⁶

Závěr

Od roku 1947 souběžně s dolování stříbra probíhá v Příbrami i těžba uranové rudy, která se po 2. světové válce stala nejžádanější surovinou. Na uranovém průmyslu je dobře vidět závislost Československé vlády na Světském svazu, což dokazuje Dohoda o těžbě radioaktivních látek z listopadu roku 1945, ale také přenechání Jáchymovských uranových dolů pod sovětskou správou. Uran byl v Příbrami objeven v již uvedeném roce, stalo se tak na základě geologického průzkumu, který vyšel z iniciativy ředitelství Jáchymovských dolů. Již v roce 1947 byly nedaleko Příbrami zaraženy první jámy a o rok později se zde dolovalo naplno. Negativní stránkou těžby uranu v Československé republice je především využívání trestanců a politických vězňů na práci v dolech. Bylo to umožněno schválením zákona č. 247/1948 Sb., který pojednává o budování táborů nucených prací. V oblasti Příbrami byly vybudovány dva TNP – Vojna a Brod. Tábor Brod byl zrušen již v roce 1951, ale tábor Vojna fungoval do roku 1961. V tomto roce byl zrušen a jeho funkci převzal nápravně pracovní tábor Bytíz. Na Příbramsku se uran těžil až do roku 1991.

95 Cena je každoročně předávána u příležitosti Dne lidských práv (10.12.). Mohou ji získat osoby, které aktivně vydávají svá svědectví o časech komunistického Československa. Dosud cenu obdrželi Antonín Huvar, Eva Vláhová a Václav Havel.

96 Moderní dějiny: Cena Jaromíra Šavrdy [online]. Dostupné z: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-cena-jaromira-savrdy-za-svedectvi-o-totalite-byla-udelena-frantisku-zahradkovi-2355/>> [cit. 2012-04-12].

Summary

This work article clarifies the history of uranium mines in Příbram. Uranium deposits were discovered near the town of miners in 1947 and comes become one of the most famous stages in Příbram. The negative side of the uranium mines were forced labour camps, which provide labour in uranium mines. In Příbram, There were built two of these camps built in Příbram. The first was a camp called Vojna, which operated until 1961 and then correctional labour camp Bytíz took over his position corrective labor camp Bytíz. Uranium mining in Příbram was completed ended in 1991.

Literatura / References

KOTKOVÁ, Soňa. *Podbrdsko: Kraj stříbra a slávy*. Příbram: Okresní knihovna Příbram, 1977.

TADRA, Ferdinand. *Summa Gerhardi*. Vídeň, 1882.

DIVIŠ, Julius. *Státní doly na stříbro a olovo v Příbrami*. Praha: Prometheus, 1926.

Příbramské doly na stříbro a olovo: Pamětní spis. 2. vyd. Příbram: Tiskem a nákladem Josefa Kadečky, 1878.

CAJTHAML - LIBERTÉ, F. *Požár v dolech příbramských: dne 31. 5. 1892*. 2. vyd. Příbram: Naše obrana, 1932.

JEŽEK, Vladimír. *Smutné vzpomínání*. 1. vyd. Příbram: Rudné doly, S. P., 1992.

JAROŠOVÁ, Kateřina. *Kartografická prezentace důlní činnosti na Příbramsku*.

Bakalářská práce. ČVUT Praha, 2011. Vedoucí práce Ing. Petr Soukup,

Ph.D.

Dostupné z www: <http://gama.fsv.cvut.cz/~cepek/proj/bp/2011/katerina>

jarosova-bp-2011.pdf.

Československá ložiska uranu. 1. vyd. Praha: Československý uranový průmysl, 1984.

LEPKA, František. *Český uran: Neznámé hospodářské a politické souvislosti 1945-2002*. 1. vyd. Liberec: Knihy 555, 2003. ISBN 80-86660-05-2.

Rudné a uranové hornictví České republiky. 1. vyd. Ostrava: Anagram, s. r. o., 2003. ISBN 80-86331-67-9.

KUBA, Josef et al. *Šachta č. 19: Příbramského uranového ložiska*. Příbram: Knihovna Jana Drdy, 2009. ISBN 978-80-86937-36-6.

Čtvrtstoletí uranových dolů v Příbrami. Příbram: OZ Uranové doly Příbram, 1974.

POČTA, Karel. *Uran a lidé v Příbrami: 30 let uranových dolů*. Příbram: UD Příbram, 1979.

KOLEK, Miroslav Kolek et al. *40 let Československého uranového průmyslu*. Praha: Panorama Praha, 1985.

BÁRTÍK, František. *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949 - 1951*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2009. ISBN 978-80-86621-31-9.

KAPLAN, Karel a Pavel KOSATÍK. *Gottwaldovi muži*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-616-9.

KAHOUN, Karel. *Lámání lilií*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. ISBN 80-86621-24-3.

BÁRTÍK, František. *Zemřelé nesvobodné pracovní síly v oblastech produkce uranové rudy 1946-1986*. Příbram: Hornické muzeum Příbram, 2011. ISBN 978-80-86869-14-8.

KÝR, Aleš. *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945-1955: přehled základních předpisů*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. 123 s. ISBN 80-86224-32-5

BÁRTÍK, František. *Tábor Vojna: ve světle vzpomínek bývalých vězňů*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-938-6.

MAJER, Jiří. *Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-222-8.

Internetové zdroje

E-MUSEUM. *E-museum: Hornictví* [online]. Dostupné z www:

<<http://www.museum.mineral.cz/>> [cit. 2012-04-06].

MACHA, Viktor. *Důl Anna* [online]. Dostupné z www:

<<http://www.viktormacha.com/cz/foto/dul-anna/192>> [cit. 2012-04-06]

BUREŠ, Jiří. *Antoine Henri Becquerel: Přirozená radioaktivita* [online]. Dostupné z www: <<http://www.converter.cz/fyzici/becquerel.htm>> [cit. 2012-04-06].

HORNICKÉ MUZEUM PŘÍBRAM. *Historie* [online]. Dostupné z www:

<<http://www.muzeum-pribram.cz/cz/muzeum/historie/>> [cit. 2012-04-06].

Moderní dějiny: Zákon o táborech nucených prací [online] Dostupné z www: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-zakon-247-48-sb-o-taborech-nucene-prace-25-10-1948-614/>> [cit. 2012-04-09].

ZDAŘ BŮH!. *Historie bývalých Uranových dolů Příbram* [online]. Dostupné z www: <<http://www.zdarbuh.cz/reviry/ud-pribram/historie-byvalych-uranovych-dolu-pribram-ii-cast/>> [cit. 2012-04-10].

Moderní dějiny: Cena Jaromíra Šavrdy [online]. Dostupné z [www: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-cena-jaromira-savrды-za-svedectvi-o-totalite-byla-udelena-frantisku-zahradkovi-2355/>](http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-cena-jaromira-savrды-za-svedectvi-o-totalite-byla-udelena-frantisku-zahradkovi-2355/) [cit. 2012-04-12].

O autorce

Bc. Veronika Skalová (*1990), absolventka oboru Historická studia na Fakultě pedagogické Západočeské univerzity v Plzni.

E-mail: skalova3@students.zcu.cz

DIDAKTICKÁ APLIKACE ORÁLNÍ HISTORIE / EDUCATIONAL APPLICATION OF ORAL HISTORY

K některým problémům využití orální historie ve výuce dějepisu/Some Problems With Using Oral History Methods in Teaching History

Naděžda Morávková

Abstrakt

Tento dokument se zabývá etickými aspekty orální historie jako metody vyučování školního dějepisu. Autorka vychází ze svých zkušeností a zkušeností týmu spolupracovníků z Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni. Zkušenosti jsou spojeny zejména s výukou moderních dějin, historií socialismu v někdejším Československu a historií druhé světové války. Autorka také uvádí několik tipů, jak zvládat etické problémy výuky moderních dějin metodou orální historie ve školní praxi.

Abstract

This paper deals with the ethical aspects of oral history methods in teaching at school. The author based on his experience and knowledge of the team of colleagues from the Center for Oral History, Department of History, University of the West Bohemia points out some of the difficulties of implementing teaching methods. The experience is mainly linked to the teaching of modern history, the history of socialism in the former Czechoslovakia and the history of World War II. The author also gives some tips on how to manage ethical controversies in the use of oral history in the schools face practice.

Klíčová slova: didaktika moderních dějin, orální historie, socialistické Československo

Key Words: didactics of modern history, oral history, socialist Czechoslovakia

Vyučovat v rámci školního dějepisu nedávnou minulost, dějiny, které jsou ještě k nalezení v paměti žijících lidí, nebylo nikdy snadnou záležitostí. Nezralost či dokonce absence konsensu o většinově přijatelném diskurzu byla vždy významnou komplikací učitelovy snahy. Soudobé dějiny jsou příliš čerstvé, solidní interpretace zpravidla chybí nebo jsou nezralé. Ještě horší situace nastává v případech, že se jedná o dějiny kontroverzních období, konfliktů, které rozdělovaly a rozdělují občanskou společnost, politicky či ideologicky ožehavé etapy minulosti, války, revoluce, diktatury. Jenže právě tyto pasáže moderních dějin bývají nejtěsněji provázané se současností, prorůstají do ní svými dlouhými výhonky a je velmi užitečné poučit o nich podrobně mladou generaci. Nejnovější didaktická metodologie historie přináší mnoho zajímavých nápadů a tipů, jak si s tímto náročným úkolem poradit. Čerpá také z modernizace metodologie vědecké a právě metoda orální historie se v posledních letech pevně zabydluje jak v historiografii, tak ve školním dějepisu. Přináší mnoho pozitivního, dokáže učebnicové a jaksi odcizené dějiny oživit a žákům personalizovat. Vzdálená a mrtvá historie se stává historií živých konkrétních lidí. Taková historie vstupuje do žáka nejen svým naukově vzdělávacím potenciálem, ale také potenciálem emotivním a sociálním. Její výchovné možnosti mohou být schopným učitelem široce využity, ale současně přinášejí i jisté komplikace ve výuce, jichž by si měl být učitel předem vědom a snažit se jim čelit. Budu se zde snažit postihnout kladný i záporný potenciál orální historie jako vyučovací metody na konkrétním příkladu současné české didaktiky dějepisu pro základní a střední školy, tak jak mi to dovolují zkušenosti učitele na těchto školách a učitele budoucích učitelů těchto škol.

Jako hlavní přínos použití orální historie při výuce školního dějepisu v oblasti sociální jednoznačně vidím přínos k rozvoji mezigeneračních vztahů. Česká společnost patří k moderním komunitám vyspělého světa, jejichž styl života si vybírá nejednu nepřijemnou daň za pohodlí a blahobyt. Zde mám na mysli změnu klasické

podoby a úlohy rodiny, odcizení v rodině a změnu či dokonce likvidaci dříve fungujícího oboustranně prospěšného stýkání seniorské a juniorské generace. Ekonomické možnosti moderní společnosti přinesly individualismus, oddělené bydlení generací, často ve značných vzdálenostech, tempo doby likviduje pravidelnou komunikaci mezi rodinnými příslušníky, mnohost a neuchopitelnost současného světa ji poškodila ještě více. Minimální stýkání a komunikace vedou k minimalizaci porozumění mezi generacemi, z toho pak přirozeně plynou mezigenerační konflikty jak v rámci rodiny, tak v celospolečenském měřítku. Vzájemné porozumění, pochopení motivace chování a jednání, hodnot, potřeb, názorů, morálních principů jiné generace je pak obtížné až nemožné. Můžeme pozorovat oboustranné předsudky a mylnou generalizaci v posuzování chování a jednání příslušníků jiné generace. Z příslušníků rozdílných generací se mohou stávat až nepřátelé a jejich komunikace může mít mnohdy až konfliktní podobu. Příčinou je přitom obyčejné neporozumění a nezvyk vzájemného stýkání. Co je neznámé, bývá vnímáno jako nebezpečné či nepřátelské.

Rozhovor s pamětníkem seniorské generace může v tomto ohledu přinést nečekané výsledky. A to oboustranně. Máme zkušenosti, které reflektují nejen obohacení rodinných mezigeneračních vztahů, ale i případy, kdy rozhovory s pamětníky, které žáci vedli v rámci školního dějepisu, přinesly kromě zajímavých historických poznatků i zajímavá přátelství a vzájemně obohacující vtahy mezi narátory a tazateli. Senioři mohou nabídnout zpravidla čas, moudrost, zkušenost, trpělivost, radu, mladí tazatelé, potvrzení trvajících společenských důležitosti seniora a zájem o jeho názory, rozptýlení a dočasné zapomenutí na případné zdravotní a jiné problémy, jež stáří přináší, často i dokonce osobní pomoc. Vzájemná úcta, především však úcta mladé generace ke starší (budování této úcty má v moderní české společnosti mnohdy značné rezervy v poslední době) je pak velmi potěšujícím sekundárním výsledkem této vzdělávací aktivity.

V České republice zatím ještě není orální historie využívána v oblasti terapeutické či v oblasti péče o seniory, ale sekundární přínos, který v tomto směru oral history jako vyučovací metoda má, je nepřehlédnutelný. Velmi dobré zkušenosti máme zejména s vytěžováním osaměle žijících seniorů nebo pamětníků ze

seniorských domovů a domovů s pečovatelskou službou. Ošetřující lékaři nám několikrát potvrdili pozitivní vliv narácí na celkový zdravotní stav či psychiku seniora.

Jiným sociálním aspektem orální historie může být její případná role v oblasti výchovy k životu. České školství má dle mého soudu značné rezervy v přípravě jedince k umění žít kvalitní a plnohodnotný život a čelit problémům, které život přináší. Je všeobecně známým faktem, že Česká republika patří k nejateističtějším zemím světa, zaujímá možná v tomto směru i první místo. Religiozita v naší zemi je skutečně minimální. Náboženství je však jen nedostatečně nahrazováno občanskou výchovou v oblasti morálky a pojmání smyslu a průběhu života. Často se můžeme setkat s nepřehlédnutelným vlivem konzumních hodnot a nepřipraveností mladých lidí na různé, běžné, životní problémy. Protože podobně nepřipravená je už i rodičovská generace, není, kam se obrátit o radu. Mladí lidé bývají zaskočení přirozeným během života a jeho peripetemi, jakými je nemoc či úmrtí blízkého člověka, existenční problémy, mezilidské vztahy v celé jejich pestrosti apod. Reflexe konkrétního života narátora, obraz skutečného životního příběhu, ne filmového či literárního, komentovaného, vysvětleného, může být v tomto směru neocenitelnou pomocí. Co je lepší než příklad, ať už v kladném i záporném smyslu. Každá generace má své křížovky, stejně jako každý jedinec. I přesto, že historické a životní zkušenosti jsou, jak známo, jen obtížně přenosné, má autentické poučení ze života jiného svůj nezastupitelný význam.

Veškerý tento výše jmenovaný mimoedukační přínos použití orální historie ve školní výuce je ovšem vykoupen několika úskalími, o nichž bych se zde ráda zmínila především. Zaměřím se, jak název mého příspěvku napovídá, na úskalí, která bychom mohli nazvat úskalími etickými. Použiju příkladu a zkušeností z výuky dějepisu v posttotalitní tedy postkomunistické společnosti, mám na mysli pochopitelně českou společnost po tzv. Sametové revoluci, neboli pádu socialistického zřízení a rozpadu sovětského bloku. Je potřeba si uvědomit, že diktatura dělnické třídy a ideologie komunistické strany nebyla v nejnovějších dějinách české společnosti jedinou totalitou, že do soudobých českých dějin stále ještě patří i období druhé světové války, kdy byla naše země okupována hitlerovským Německem, pamětníci

této neblahé doby stále ještě žijí. Zatímco obecný konsenzus v otázce interpretace doby Protektorátu Čechy a Morava je až na drobnosti většinou společností akceptován, doba socialismu je v tomto směru složitější. Právě dějiny socialismu představují někdy pro učitele dějepisu, který se rozhodne použít metodu orální historie a práce s pamětníky, nečekané problémy a je třeba, aby na ně byl dobře připraven.

Vláda komunistické ideologie v naší zemi trvala dlouhých čtyřicet let. Školní dějepis se zaměřuje na objasnění negativního charakteru totalitního režimu, který potíral skutečnou demokracii a svobodu projevu. Žáci jsou zvyklí hodnotit komunismus a komunisty negativně. Nežádka se můžeme setkat i s jistou demonizací doby a poněkud emotivním a zjednodušujícím hodnocením, jak to ostatně bývá v případě reflexe živoucí minulosti. Jeliže se však učitel rozhodne využít pro výklad a přiblížení doby pamětníky, například rodinné příslušníky, je jisté, že v každé třídě se sejdou jako pamětníci jak bývalí, či dokonce stávající komunisté nebo alespoň levicově orientovaní lidé, tak pamětníci, kteří stáli ideově na druhé straně, ať už otevřeně jako lidé režimem pronásledovaní, či v dané době skrytě, jako mlčící většina. Rozpory mezi těmito pamětníky a jejich vzpomínkami se rázem přenesou do školní třídy a žák, jehož pamětník – rodinný příslušník reprezentuje skupinu, která je dobově hodnocena negativně, tedy skupinu nějak spjatou s bývalým režimem (komunista, příslušník bezpečnostních složek, dobový politik apod.) se ocitá v nepříjemné pozici. Stejně negativně může být žákem vnímán i předek, který patřil k pasivní mlčící části společnosti a v očích nezralé osobnosti, jakými bezesporu žáci ještě jsou, může být pocíťován trochu jako kolaborant či přinejmenším zbabělec. Děti a mládež jsou v tomto směru velmi striktní a připravení k rychlým a jednoznačným soudům. Jeliže se ve třídě sejdou takové kontroverzní vzpomínky, může nastat pro mnohé nepříjemná situace, pokud učitel nemá dostatek zkušeností a taktu, aby situaci zvládl.

Naznačím nyní na základě našich zkušeností několik v podstatě se opakujících situací, kdy se rodinný pamětník nehodil se svým životním příběhem zcela do současné interpretace dějin socialismu u nás, a to, jak byly řešeny učitelem, respektive, jak by mohly být řešeny učitelem vhodně.

Jeliže učitel vedl žáky k zjednodušující černobílé interpretaci minulosti a podcenil výklad kauzálnosti a podmíněnosti událostí, případně zanedbal přípravu

vůbec, nastaly dvě základní možné situace. První, víc častá, pamětník nebo žák odmítli reflexi určitých ožehavých skutečností z minulosti, popřípadě je pamětník či žák ošetřili anonymizací vzpomínek. Druhá, složitější, ale méně častá, situace nastala, jelikož žák akceptoval plně pamětníkův postoj a utkal se pak v hodině s postojem žáka, jehož pamětník stál na opačné straně ideového spektra minulosti. Konkrétním příkladem byly vzpomínky rodinných příslušníků žáků vesnických škol, jež se týkaly problému kolektivizace zemědělství a vzniku a působení tzv. Jednotných zemědělských družstev a Státních statků. Stejně ožehavé byly vzpomínky pamětníků – příslušníků Pohraniční stráže socialistického Československa či Sboru národní bezpečnosti na základních školách v západním pohraničí České republiky. Zvláště, když se týkaly problematických čtyřicátých a padesátých let. Spory a názorové disproporce, které při interpretaci vzpomínek ve vyučovacích hodinách nastávaly, vedly i etickým pochybením některých učitelů, kteří náročnou situaci neuměli řešit. Zejména v prvním případě, kdy byli žáci z jedné vesnice mnohdy od svých rodinných pamětníků informováni o konkrétních postojích a jednání pamětníků jiných žáků, nastávaly v hodině i po ní kontroverzní situace.

Jedinou cestou, jak zvládnout podobné situace bez pedagogického i etického pochybení, je pečlivá příprava interpretační vyučovací jednotky. Nevyplácí se jí podcenit a přistoupit na improvizaci, přímou prezentaci žakovských rozhovorů, aniž se s nimi učitel předem seznámil a měl možnost korekce a výběru pro své didaktické záměry v hodině. Orálně historický výzkum ve sféře vědecké si může dovolit pracovat s víceméně neomezeným typem orálně historického pramene, má dostatek nástrojů na předinterpretaci ošetření. Při využití pamětnických vzpomínek ve vyučování jsme přece jen více omezeni. I zde se však naskýtá několik možností. Kromě výše zmíněné komparace různých, i navzájem rozporuplných výpovědí, i ve výuce lze využít srovnání či doložení písemným pramenem, tiskem, dokumentárním záznamem, obrazem. Je však přitom nutné zachovat takt, učit žáky schopnosti vnímat složitost historické skutečnosti, vyrovnat se s vícehledovostí a relativitou minulosti, ale přitom nerezignovat na hledání co nejvěrnějšího obrazu dějin. Je to práce náročná, lze ji provádět pouze dlouhodobě a systematicky, ale vyplácí se.

MEMO 2012/2

Ještě mnohem náročnější orálně historickou metodou se výše ve jmenovaných případech ukázaly přímé besedy s pamětníky. Naši studenti v rámci svých souvislých pedagogických praxí opakovaně použili přímé vstupy pamětníků do vyučování, ať už ve formě besedy s živým pamětníkem, či ve formě besedy zprostředkované filmovým dokumentem. Tématem byla „železná opona“, neboli uzavřená hranice Československa směrem na západ v době studené války. Studenti vybrali pamětníka, který absolvoval neúspěšně ilegální přechod hranice, dále ilegálního emigranta, pamětníka - bývalého profesionálního příslušníka pohraniční stráže a pamětníka, který absolvoval povinnou vojenskou službu na státní hranici.

Jeich vzpomínky byly samozřejmě dosti odlišné. V těchto případech se ukázalo jako nejvhodnější, právě vzhledem k etickým principům, uspořádat besedy oddělené a žáky předem pečlivě připravit. Stejně tak je vhodná následující hodina učitelova komentáře. I za takovýchto podmínek je beseda, tedy živý vstup pamětníka do vyučování, pro učitele nejnáročnější orálně historickou metodou. Lze ji doporučit jen zkušenému učiteli, neboť možnosti úspěšně vyučovací jednotku řídit zde jsou limitovány. Může se snadno stát, že učitel ztratí nad průběhem hodiny kontrolu a vzniklé škody se pak napravují obtížně.

Oním důvodem, proč je orálně historická metoda jako metoda didaktická náročná z hlediska etického, je její výrazný osobní, individuální rozměr. Jedná se o personalizované dějiny, které se v případě školní výuky velmi často týkají přímo žáků, protože nejjednodušší a nejvíce používanou metodou je vytěžení pamětníků z řad rodinných příslušníků. Učitel musí sledovat své didaktické cíle a budovat co nejvěrnější obraz minulosti, přitom však musí vést žáka k úctě v rodině a zachovávat důstojnost žákovy osobnosti i osobnosti jeho pamětníka. Je potřeba vést žáky k vědomí relativnosti pohledů na minulost, ale současně nepřipouštět relativizaci základních mravních principů, relativizaci zásad lidskosti. Nejčastější cestou, jak se vyrovnat s kontroverzní minulostí, bývá pro pamětníka právě relativizace hodnot. Pomáhá mu vidět se v minulosti v lepším světle, omluvit některé jeho postoje, činy. Taková relativizace má své meze právě v oblasti etiky. Etické zásady zůstávají a musí zůstat neměnné. To je to, s čím musí žák z výuky odcházet.

Dalším úskalím, které hrozí při vstupu pamětníka do výuky a které rovněž spadá do oblasti etické, je vědomá i podvědomá „úprava“ minulosti. Nejčastějším způsobem je změna jejího obrazu pomocí potlačování a zamlčování určitých faktů a naopak přeceňování a zdůrazňování jiných. Minulost tak lze otočit hodnotově téměř o pomyslných 180 stupňů. Žák sám nebývá zpravidla schopen tuto manipulaci, znovu zdůrazňuji, že nemusí být ani ze strany pamětníka záměrná, ale spíše podvědomá, odhalit a přijímat s nadhledem. To je úkol učitele, aby buď přímo v přítomnosti pamětníka, či při zprostředkované interpretaci jeho výpovědi situaci ošetřil, a to vhodným a nanejvýš taktním a korektním způsobem,. Jeliže takový pamětníkův přístup lze předpokládat a učitel přesto hodlá jeho vzpomínky ve výuce z různých důvodů použít, osvědčilo se nám připravit žáky předem a následně pak v další hodině věnovat péči vybraným faktům z minulosti, u kterých se lišilo pamětníkovo pojetí a „řeč“ jiných pramenů - archivních dokumentů, tisku, filmového materiálu, výpověď jiných pamětníků.

Důležité je vést žáky ke správnému přístupu k orálnímu prameni. Orální historie bude vždycky více sledovat osobní reflexi minulosti než minulost samotnou. Jeliže učitel dokáže přimět žáky, aby se soustředili na vnímání autentičnosti a personální dimenze vzpomínek a použili je k vcítění se do dané doby, k vzhledu do minulosti, pak dosáhl svého hlavního cíle.

Orální historie má vést k budování povědomí o relativnosti vnímání skutečnosti, jak v minulosti, tak v přítomnosti, ale současně k vědomí nemožnosti relativizovat základní mravní a humánní principy. Může žákům velmi „živě“ ukázat, kam taková relativizace vede. V českých školách je vzhledem k charakteru moderních evropských dějin stále ještě časté téma druhé světové války a holocaustu. Dá se říci, že toto téma je z hlediska našich dějin nevhodnějším pro výchovu k povědomí o tom, kam může vést relativizace principů lidskosti a morálky. Dějiny holocaustu jsou a zůstanou varujícím mementem. Pamětníků ubývá, ale důležitost jejich výpovědí v době, kdy se popírači holocaustu stále více osmělují k veřejným projevům a kdy projevy šovinismu, byť jiného než antisemitského, přestávají být v naší zemi mezi lidmi jednoznačně a okamžitě odsuzovány. Ekonomická krize a politické peripetie v české společnosti přinášejí vzrůstající zájem o vlastenecké postoje. Ty však mohou u

nepřipravených žáků lehkou v budoucnu přerůst do eticky pochybných rozměrů, k etnické, náboženské nebo rasové nesnášenlivosti. Pamětnické vzpomínky zůstávají stále jedním z neúčinnějších a nejautentičtějších prostředků, kterými lze v rámci vyučování výše zmíněným negativním společenským trendům čelit. Jsou a budou však také jednou z nejnáročnějších didaktických metod, pokud se týká učitele a jeho schopností.

Ráda bych na závěr nabídla zájemcům možnost využít výsledky práce našeho Střediska orální historie SOHI při Západočeské univerzitě v Plzni. Naši pedagogové a studenti vytvořili společně metodickou příručku a portfolio didaktických materiálů a pomůcek pro využití orální historie ve vyučování moderních dějin. Zatím existuje bohužel pouze v českém jazyce, ale začínáme ji po částech publikovat v anglických překladech v tomto odborném periodiku MEMO - Journal for Oral History, který je dostupný i v elektronické podobě na našich stránkách. Stejně tak uvítáme každého, kdo by byl ochoten podělit se s námi o vlastní zkušenosti s aplikací pamětnických vzpomínek ve školním vyučování a popřípadě měl zájem publikovat v našem periodiku.

Literatura/ References

RICOEUR, Paul. *Křehká identita*. Třebenice: Mlýn, 2000.

VANĚK, Miroslav (ed.). *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny*.

Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence. Praha: Academia, 2009.

O autorce

PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D. (*1961 v Plzni). Vyučuje na katedře historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni, zabývá se dějinami moderní historiografie a metodou orální historie.

e-mail: moravkov@khi.zcu.cz

ÚSTNÍ TRADICE A FOLKLÓR JAKO HISTORICKÝ PRAMEN / ORAL TRADITION AND FOLKLORE AS A HISTORICAL SOURCE

Iniciační rituál - téma historické či etnologické?/ Initiatory Ritual - Ethnological or Historical Theme?

Helena Východská

Abstrakt

Esej se zabývá kategorizací a různými hledisky zkoumání a pochopení iniciačních rituálů. Hlavním cílem autorky bylo vystihnout interdisciplinární pojetí této problematiky, které tvoří a zároveň stírá hranici mezi historií posvátnosti a etnologií.

Abstract

This essay describes the categorization and different viewpoints of research and understanding of the initiation rituals. Author's main aim is to depict the interdisciplinary conception of this issue which forms and also fades away the line between history of sanctity and ethnology.

Klíčová slova: rituál, náboženství, mytologie, tradice, křesťanství, obřad, iniciace, smyslové vnímání

Key Words: ritual, religion, mythology, tradition, Christianity, ceremony, initiation, sense perception

„Rituál je změna existenciálního režimu.“ Vycházíme-li z této strohé a jasné definice Mircea Eliada,⁹⁷ rozhodujeme se zřejmě pro určitou cestu v pojmání rituálu jako souhrnu činností a ústních naučení, po nichž následuje zásadní změna statusu (ať už společenského nebo náboženského, což ostatně v mnoha případech nelze odlišit) zúčastněné osoby - neofytu. Takové pojetí naznačuje, že směr, který volíme, prochází pomezím dvou vědních disciplín, jež se zabývají rituály každá se svými cíli, motivy a se svým programem, a přesto jejich závěry nejsou v nejmenším rozporu, spíše se skvěle doplňují. Je to pomezí klasické etnologie, zabývající se téměř výlučně společnostmi, které nazýváme „primitivními“ a historie posvátnosti (historie náboženství je snad až příliš široké pojetí), jež zahrnuje poznatky od prvních námi poznanych pravěkých kultů až po moderní náboženská hnutí. Pakliže dále uvažujeme, že historik posvátnosti je především interpretem existenciálních změn, jež podstupuje a zakouší účastník rituálu, že tento vědec poznává, popisuje a zpřístupňuje poznání prožité při zkušenosti iniciace či jakéhosi mystického přechodu „náboženského člověka“, očekáváme zřejmě také logickou a věcnou kategorizaci studovaných změn, iniciací, mystických změn – tedy rituálů. Mým cílem je pokusit se najít takovou kategorizaci nebo spíš hlediska zkoumání a pochopení iniciačních rituálů, jež by vystihla interdisciplinární pojetí této problematiky, v níž etnologie může bezprostředně obohatit historii a naopak.

Každá společenská struktura, tak jak ji chápe etnologie (nejen v pojetí Levi-Strausse, 1955) je úzce spojena, nebo spíš neodmyslitelně spjata s určitým koherentním celkem tradicí. U primitivních společností je to celek mýtický; spočívá téměř výlučně v jistém pojetí světa, na jehož počátku „se udály věci“, o nichž vyprávějí mýty. Všechno to, co v představách člověka tradiční společnosti bylo na začátku – svět, nebo spíš univerzum, člověk, nebo spíš lidstvo a s ním živočišstvo - je mocné, podstatné, stvořitelské a mýtické. Rituály primitivní společnosti tkví v tom, že odhalují novému členu v průběhu jeho iniciace toto pojetí světa. Iniciaci téměř vždy nutně předchází duchovní příprava, avšak ani v této náročné

97 ELIADE, Mircea. *Iniciace, rituály, tajné společnosti*. Brno: Computer Press, 2004.

fázi, ani v průběhu rituálu samotného, nejde o to představit informace o světě a pojetí světa.

Rituály nemají za cíl zprostředkovat vědomosti v tom smyslu, jak je chápeme my - objektivní informace, jež se stále zdokonalují, a tím doznávají změny spolu s naším poznáním. V archaických a primitivních společnostech se zasvěcovaný jedinec (novic – V. Turner 1969, neofyt M. Eliade 1976) díky iniciaci stává tím, kým je a kým by měl být. Jde pochopitelně o zdokonalení jeho osobnosti a skrze ni i celé společnosti, ale ne ve smyslu našeho vzdělání a „pochopení“. Iniciační rituál jakoby ukončuje život „přírodního člověka“ a uvádí „nového člena“ do nové oblasti – do společnosti, do skupiny dalších lidí. Tato nová struktura je posvěcena již ve své podstatě, je totiž dílem stvoření jisté posvátné bytosti, jež může mít mnoho podob - nadpřirozené zjevení, mýtický předek, civilizační hrdina apod. Rituálem je neofyt uveden do jiného způsobu existence, stane se někým jiným, tím, kdo patří do kultury, která je tradiční, stvořená a pokud možno neměnná.

Předcházející řádky byly de facto shrnutím jisté „školy“ ve výkladu tradiční společnosti a jejích iniciačních rituálů. Takové rituály popisuje velmi barvitě a přesvědčivě na základě svých výzkumů, především jako prožitek přerodu a vstup do nové existence, Mircea Eliade, rumunský etnograf a filozof, působící podstatnou část svého života ve Francii (École des Hautes Études, Sorbona...) a později v USA (Chicago). Teorie, kterou ve svých dílech dlouhodobě sleduje, kde život lidí v tradičních společnostech většinou vlastně napodobuje hrdinská nebo božská gesta těch sil, jež všechno podstatné vytvořily „na počátku“, v mýtickém čase, je pro badatele s historickým nazíráním věcí nesmírně inspirující. Teoretický základ jeho „školy“ i řada konkrétních příkladů dokládající jeho názory jsou pro historiky podstatně přijatelnější než pojetí ritualizace lidské společnosti reprezentované Victorem Turnerem. Podstata Turnerova pohledu na problém rituálů, jejich kategorizaci a chápání vůbec, tak, jak je popsána na stránkách jeho monografie Průběh rituálu, vydané v roce 1969 v USA, jistě představuje určitou cestu k exemplárnímu chápání této problematiky. Před touto cestou chci varovat! Varovat především proto, že suma poznatků, s nimiž Turner pracuje, a především pak jejich rozbor a následný výklad, je korunován výsledným celkem, s nímž se nikterak neztotožňuji. Roger D.

Abraham, autor oslavné přemluvy ke zmíněné Turnerově monografii, píše: *„Stejně jako strukturalisté se Turner snažil odhalit dynamické a kombinatorické síly konkrétních tradic. Ale jazyk rituálu a slavností je branou ke skutečným prožitkům... Zatímco strukturalisté se především zabývali tím, jak skupiny dosahují společně řádu a smyslu prostřednictvím vytváření svých kulturních textů, Turner se snažil přivést čtenáře do středu prožitku, a to především proto, že tento prožitek se zakládá na celém spektru smyslových vjemů, kterým skupina dává tvar.“* Na rozdíl od tohoto konstatování se mi Turnerova škola jeví jako systém teorií, plných striktního až úporného pojmosloví, jistých modelů s klíčovými body (liminarita, liminární situace, communitas, comitatus...), do nichž lze dosadit v podstatě cokoli, co můžeme anebo nemusíme považovat za součást ritualizace života. Je téměř podezřelé, jak se v okamžicích, kdy ve svých rozborech rituálů dochází V. Turner k určitým modulům v činnosti (také myšlení, chování, sebereflexích...) zkoumaných společenství a jedinců, odvolává se jakoby v úzkých na Leviho-Strasse, přestože na jiných místech naznačuje překonanost jeho vědecké metodologie.

Nadšení určitým autorem nebo naopak odsudek autora jiného však nebylo zcela podstatné pro můj záměr. Tématika rituálů je tak vrstevnatá, široká a z každého hlediska zajímavě uchopitelná, že pokus vystavit vlastní hledisko kategorizace rituálů a přesvědčit o něm zájemce (například prostřednictvím tohoto textu) vyplynul ze zadání samého. Zájem o rituály, možná až jakousi fascinaci jimi, může totiž zprostředkovat celá řada různých jiných podnětů. Samozřejmě to jsou především poznatky z vědecké a populárně vědecké literatury (o průběhu rituálů, o jejich podstatě, vysvětlení nebo významu), mám ale také na mysli méně sofistikované poznání reality – poznání konkrétních situací a předmětů, možnost vizuálních či jiných smyslových vjemů. Příkladem motivace pro vědecké zkoumání nebo společenský zájem mohou být i běžné prezentace dosavadní odborné práce, jakými jsou výstavy (např. podobné té nedávne v Západočeském muzeu s názvem Tajemná Indonésie) nebo dokonce osobní empirický prožitek z rituálu jako takového ve společenstvích, která poznány rituální život simulují (např. kompaktní skupiny – celé rodiny z plzeňského regionu - žijící o víkendech a volných dnech životem severoamerických indiánů nebo skupiny obyvatel do jisté míry vyznávající různá asijská náboženská učená či alespoň jejich dílčí zásady... apod.). Extrémním případem

mohou být i společenství, jež vidím rozhodně jako pseudospolečenství, která neodlišují inscenaci, tedy jistou nadsázku, od reality 21. století a která ve svých iniciacích (tedy jejich napodobeninách) požadují průběh rituálu dovést do všech důsledků (jsou to většinou sekty, které mají latentně destruktivní nebo sebedestruktivní programem, odkazující na „zasvěcený“ život a odmítající např. běžné vzdělání svých dětí či každý elementární náznak konzumního životního projevu... apod.). Ať už se jedná o poznání, které je, jak vyplývá z uvedených příkladů, motivováno z našeho hlediska pozitivně nebo negativně, zmíněná fascinace rituály, míním tím i fascinace prožitkem rituálu, je zde jasně „čitelná“.

Byly to právě jisté teoretické úvahy o prožitcích jedince, jež je objektem rituálu, ale také konkrétní poznatky o těchto prožitcích, vyplývajících různých výše popsaných podnětů, které mě nutně vedly k formulaci otázky o fyzickém a psychickém prožití iniciace. Jeliže se totiž v průběhu rituálu jedinec stává, jak jsme již vedeni Eliadem jednou konstatovali, tím, „kým by měl být“, a to formou i obsahem, jeliže rituál vyjádří nové zrození a vzkříšení „novice“, který s novými symboly nebo skrze ně vstupuje do jiného způsobu bytí nepřístupného těm, kteří nepodstoupili iniciační zkoušky, vyvstane problém přidělení obecného „*znamení platnosti strukturálním pozicím*“⁹⁸. Archaické smýšlení a jeho rituály totiž nemůžeme oddělit od představy, že není možné změnit nějaký stav bez toho, abychom ho před tím zcela nezrušili. Je třeba iniciační smrti v jakékoli podobě, tedy ničivého nebo alespoň mučivého vstupu do jisté fáze rituálu? Nebo „stačí“ chápat a provést iniciaci jedince jako jeho vystoupení z dosavadního „nebytí“ a přidělit mu nové znaky a znamení symbolizující zrození a novou příslušnost? Jinými slovy, jak poznatelný je výsledek iniciačního rituálu?

Soudobým jazykem lze metaforicky vyjádřit stav po prožitku rituálu: není cesty zpět. Je tato nemožnost navždy naznačena fyzickým znamením příslušnosti „nového jedince“ nebo jde ve většině případů o psychický vjem?! Jak dalece je v tradičních společnostech vnější znak nositelem vnitřního a naopak? Právě tyto otázky vymezují mnou zvolené kategorie, které považuji za logické a které mě

98 TURNER, V. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press, 2004.

z hlediska racionálního pojetí celé problematiky zajímají nejvíce. Do jaké míry je prožitek rituálu spojen s tělesnou zkušeností a s tělesnou změnou? A do jaké je věcí především duševního přerodu a nové kosmologické příslušnosti? Od této chvíle jsou pro mne nositelem proměn jedince v průběhu rituálu dvě kategorie – fyzický nebo psychický znak nové příslušnosti jedince procházejícího rituální iniciací.

Fyzická změna, či fyzický projev jako znamení nové příslušnosti, je pro moderního člověka asi prvoplánovým a nejjednodušeji pochopitelným projevem rituálu. Jde jistě mnohdy o kruté zjednodušení, pouze povrchní smyslové vnímání celé hluboké rituální proměny a v očích etnologa také zklamání z jednoduchého přístupu k věci. Přesto je často fyzický, vnější, viditelný znak tím, co umocňuje a graduje rituál do kýžené fáze. Fyzických znamení, jež identifikují „nového“ jedince, najdeme obrovskou spoustu, a to v archaických kulturách všech osídlených kontinentů. Silný prožitek přerodu provází prožitek vlastní fyzické bolesti. Např. Asii exemplárně zastoupí Japonsko, které v rituálech volí mezi bolestivou fyzickou proměnou příslušníků prostých zemědělců a symbolickým znamením pro nejvyšší vrstvy: *„Obřady přechodu zahrnují zrození, pubertu, svatbu, porod dítěte a smrt. Rituály zahrnují u chlapců i školení v tradicích klanu a fyzické zkoušky v nařezávání kůže a aplikace bylin pro zvýraznění žizev, u děvčat patřilo často k iniciaci tetování rukou a obličejů. V nejvyšších samurajských vrstvách tkvěla iniciace ve vyčesání válečnického účesu zvaného eboši, který pak byl nošen v jistých obměnách po celý život...“*⁹⁹

Stejně tak popisuje přijímání mučivých vnějších označení jako očividného potvrzení iniciace C. Levi-Strauss u kmenů jihoamerických indiánů – Kađuvejů, Bororů, Ňambikwárů, Tupiů-Kawahíbů a dalších. Všemožné řezné rány, propichování, nepřirozené tvarování částí těla a dotváření nových kýžených tělesných tvarů pomocí různých předmětů, tak jak jsou popsány v knize *Smutné tropy* (1955), jsou právě tím, co vystihuje podstatu rituální proměny a dokonalejšího stavu neofytu. Bezpočet podobných příkladů nacházíme v záznamech o archaických společnostech v Indonésii, v Austrálii, v Tasmánii i na území „obou“ Amerik.

99 JORDAN, M. Tajemný svět Asie, rituály, náboženství, filozofie. Praha: Knižní klub, 2000.

Jeliže vlastní tělesné utrpení podtrhovalo a umocňovalo prožívanou iniciaci, je určitě pochopitelné i intenzivní zvnitřnění celého rituálu. Dalším možným vnějším a fyzickým znamením dovršeného rituálu je však také tělesný prožitek a „změna“ na těle někoho jiného: *„Při mnohých aztéckých rituálech byli obětováni lidé. Vystupovali po schodech pyramidy, kde je očekávali kněží. Po cestě nahoru byla na ně stříkána jistá omamná látka, otupující smysly. Čtyři kněží je pokládali zády na obětní kámen a pátý jim jediným řezem obsidiánového nože rozřízl hrudník, vytrhával srdce a obětoval je bohům... tělo chytily za nohy a svrhli je po schodech dolů; tam čekali další, kteří obětem uřezali ruce a nohy, z tváří stáhli kůži a vousy si ponechali, aby si je nasazovali při dalších slavnostech... Části těl obětovaných byly skutečně snědeny. Nešlo však o nějaký přímočarý kanibalismus, nýbrž o rituální přijímání potravy, o krvavé přijímání boha.“¹⁰⁰ Nebo také: *„Jedním z nejdůležitějších rituálů byl vedle přechodu chlapců do mužného věku rituálním soutěžním během, jehož trasa vedla většinou na nějakou horu, také obřad Velkého očistění. Ženy, jichž se obřad týkal, se uskrovnily na jedno jídlo denně a v noci pro ně byly připraveny zvláštní směsi z kukuřičné mouky, smíšené s dětskou krví, které si vtíraly do těla...“¹⁰¹ Aktuálnější příklady z „domácí produkce“ si pak můžeme vypůjčit z poznatků skytských a keltských rituálů též spojovaných s lidskými oběťmi.**

Třetím typem tělesných znamení, jež představují viditelné odlišení jedince a jeho uvedení do nové struktury, jsou jiné důležité očividné znaky, získané však bez mučivých tělesných zkoušek, asketických období a nezvratných fyzických změn. Jsou to symbolické úkony, které kupříkladu reprezentuje téměř všude na světě jeden podobný iniciační rituál v několika formách. Opuštění dětství a vstup do chlapeckého a jinde do mužného věku symbolizuje změna volného a svobodného vzezření, přirozeného pro hravé vyrůstající dítě s dlouhými vlasy. Oholení hlavy a nasazení paruky ve starém Egyptě nebo klasické „postřižiny“, známé z tradičních společností evropského pravěkého vývoje, jsou jenom různými formami jednoho obřadu, který vznikl na mnoha vzájemně nezávislých místech světa. Tato změna, jako každá změna,

100 KATZ, F. *Staré americké civilizace*. Praha: Odeon, 1989, s. 284.

101 Tamtéž. s. 373

znamená pro archaickou mentalitu uvolnění jakési mocné nashromážděné energie, kterou je třeba usměrnit.

Míra pochopení rituálních prožitků, která se odvíjí především od jakési registrace výše popisovaných fyzických znamení, je zřejmě bližší modernímu člověku. Byla by však hrubým zjednodušením, kdyby nenásledovala následná představa doplněná přesvědčivými důkazy, a tedy druhá srovnatelná kategorie v pojetí rituálů, druhá z kategorií, které v tomto znamení zasvěcovanému jedinci nemusí souviset vůbec a také s ním v drtivé většině nikterak nesouvisí. Takový rituál je vyjádřen nejlépe českým výrazem „zasvěcení“, který je téměř vždy pojímán v nehlubší představitelné míře jako „posvátný“, nanejvýš symbolický a zprostředkovaný. Nejtypičtějším příkladem je zcela jistě křest. *„Hranice, kterou křtěnec překračoval, když vstupoval do kádě se svćenou vodou, byla pro něho osobně opravdu definitivní. Uvědomil si to roku 694 i fríský kníže Ratbor, ačkoli teprve v poslední chvíli. Stál již jednou nohou v křestní kádi, když ho napadlo se zeptat, zda jeho předkové, králové a princové Frísů jsou v nebi nebo v pekle. Dostalo se mu odpovědi, že samozřejmě v pekle, protože nebyli pokřtěni. Nato Ratbor prohlásil, že se raději bude péci v pekle spolu s nimi než užívat nebeských radostí s nějakými mizernými cizinci. Ve společnosti, která se skládala stejně tak ze živých, jako z jejich mrtvých předků, to bylo vskutku něčím nepředstavitelným...“*¹⁰²

V našem pojetí je nesmírně důležité uvědomit si, že uvedený příklad z textu Dušana Třeštíka, jenž se problematikou rituálů nejhrouběji zabývá v publikaci *Mýty kmene Čechů* (2003), nepopisuje ani tak konflikt dvou náboženství – konflikt mezi křesťanstvím a pohanstvím. Tento příklad je nejniternějším vyjádřením a potvrzením výchozí teze tohoto textu, jež charakterizovala tradiční společnost jako celek chápající řád světa a lidí jako neměnný model, vzniklý v prvotním mýtickém čase a od té doby udržovaný při životě neustálým opakováním, tak jak se opakují jevy přírodního cyklu. O vratkosti přírodního cyklu se lidé přesvědčovali neustále a bojovali s ním tím, že napomáhali příznivému výsledku opakováním činností. Platilo to jak pro činnosti související s nutnou obživou, tj. zemědělstvím (ať už šlo o včasnou orbu nebo jarní

102 TŘEŠTÍK, D. *Vznik velké Moravy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 129

malování vajíček), tak pro cyklus narození, života a smrti lidí a udržení spořádané společnosti. To byla prostřednictvím rituálů „jediná“ záruka, protože právě tak napomáhali lidé životnímu cyklu odedávna. Bylo tedy zřejmé, že nemůže být nic nebezpečnějšího než nevyzkoušená novota, protože dosavadní řád by se bez opakovaných rituálních činností, které jediné ho udržují, určitě zhroutil. Pohané se neobávali křesťanství jako náboženství, ale změny. *Zákon a způsob života křesťanů*¹⁰³ nebyl sám o sobě nebezpečný, ale smrtelně nebezpečná byla jeho záměna za vlastní. Došlo by tak nejen ke změně statusu pokřtěných jednotlivců, ale změnil by se a zanikl celý řád světa a společnosti založený na tradici a mýtickém modelu.

Lidská posvátnost, tradice, mýty a rituály... Divošství, barbarství a civilizace... Na pozadí poznatků o řádu světa určovaném těmito pojmy, které studuje a vykládá jak etnologie, tak historie ve své sféře náboženských dějin, můžeme dojít ke kýženému průniku obou pohledů, prolnutí, jež jsem naznačila v úvodu této studie. Se záchvěvy vzrušení, ale také mrazivého úžasu můžeme zkoumat a sledovat rituály a mystéria, jejichž výsledkem je vznik nové bytosti vzešlé z dosavadního nebytí nebo pro něj již neexistujícího světa. Můžeme na nich zkoumat právě námi vytčený prvek tělesné nebo duševní (vnější nebo vnitřní) proměny. Přesto pro nás zůstává tajemství prožitku mystérií a iniciací na hranici chápání. Je směsí našich jednoduchých představ blížících se pojetí psychodramatu, snahou o věčné dešifrování, vyčlenění etap či sestavování kategorií. Docházím k přesvědčení, že kategorizace rituálů, tak jak jsem ji formulovala v tomto textu, je možná a účelná. Účelná především proto, že modernímu člověku lze iniciační témata představit buď uměleckou fikcí, jejíž popularita je myslím na vzestupu (např. v oblasti kinematografie) nebo právě optikou vnímání dnešní racionální doby, v níž je zvykem interpretovat historickou skutečnost právě v krocích, kategoriích, etapách a strukturách. Není-li to snad z jistého pohledu mnoho, je to rozhodně více, než nechat mýtický, tradiční, ezoterický, mysteriózní a rituální svět našich předků i současníků v jiné části světa odejít do „nevědomí“ moderního člověka.

103 Nova atue inaudita sanctitatis lex Christianorum – nový a neslýchaný křesťanský zákon svatosti, tj. doslova „zákon svatosti křesťanů“ je formulace z Kristiána.

Resumé

Hlavním tématem článku je pokus o vymezení kategorizace rituálů. Na základě vybraných děl autorů z oblasti kulturní antropologie a historie posvátnosti je možné v eseji naznačit průnik obou pohledů – historického a etnologického. Tradice, mýty a rituály jsou pojímány především z hlediska mystických změn a snah o zdokonalení osobnosti. Ústředním se stává zamýšlení nad různými prvky rituální tělesné nebo duševní (tedy vnější nebo vnitřní) proměny člověka, jenž prochází iniciací.

Summary

The main subject of this article is to try to define the categorization of the rituals. Based on the literature chosen from the area of cultural anthropology and history of sanctity is possible to indicate the penetration of both views - historical and ethnological. Traditions, myths and rituals are approached mainly from the point of view of the mystical changes and efforts to improve the personality. The main point is the contemplation of different elements of physical or psychical (external or internal) ritual change of human which is going through the initiation.

Literatura / References

TŘEŠTÍK, D. *Vznik velké Moravy*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

KATZ, F. *Staré americké civilizace*. Praha : Odeon, 1989.

JORDAN, M. *Tajemný svět Asie, rituály, náboženství, filozofie*. Praha : Knižní klub, 2000.

TURNER, V. *Průběh rituálu*. 2004 : Computer Press, Brno.

ELIADE, M. *Iniciace, rituály, tajné společnosti*. Brno: Computer Press, 2004.

LÉVI-STRAUSS, C. *Smutné tropy*. Praha : Odeon, 1966.

Kristiánova legenda. Přeložil a poznámkami opatřil Jaroslav Ludvíkovský. Praha, 1978.

O autorce

PaedDr. Helena Východská (*1963 v Plzni). Autorka působí na katedře historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni, zabývá se didaktikou dějepisu a dějinami pravěku.

e-mail: hvyhod@khi.zcu.cz

Manželství u beduínských kmenů Rualů/ Marriage among Bedouin's Rwala Tribes

Vladimír Grulich

Abstrakt

Práce si klade za cíl popsat základní charakteristické rysy pro manželství u beduínského kmene Rualů. Popisuje výběr nevěsty ženichem, svatbu, poezii, rozvod a jiné význačné okolnosti spojené s touto tematikou. Stěžejním pramenem pro druhou kapitolu je rozsáhlá monografie anglické provenience o kmeni Rualů *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*¹⁰⁴ od světově proslulého českého vědce a orientalisty Aloise Musila. Jako doplňková literatura byla použita arabská kniha *Al-Badú fi filastín*¹⁰⁵ od Bašrá Dávúda. Druhotným cílem práce je komparace mezi touto podobou manželství s podobou manželství v soudobé islámské společnosti, respektive ve státech Arabského poloostrova a Magrebu.

Abstract

The work article aims to describe the basic characteristics for of marriage at Rual Bedouin tribe. This text describes - how to the selection of a bride brideby a groom, wedding, poetry, divorce and other significant circumstances associated with this topic. The principal source for the second chapter is an extensive monograph on English provenance tribe Rual The Manners and Customs of the Bedouins Rwala from the famous Czech scientist and orientalist Alois Musil. As an additional literature was used Arabic book *Al-Badu phi Filastin* from Basra Davud. A secondary goal of this work article is the comparison between this form of marriage with a form of marriage

104 MUSIL, Alois. *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*. New York: American Geographical Society, 1928. s. 712. ISBN 978-0404602369.

105 DÁVÚD, Bašrá. *Al-Badú fi filastín*. Dimašq: Dáru'l-ahálí, 1992. s. 237.

in contemporary Islamic society, or in the states of the Arabian Peninsula and the Maghreb.

Klíčová slova: beduíni, kmeny Rualů, muslimská svatba, Alois Musil.

Key Words: Bedouins, Ruala tribes, wedding in Islam, Alois Musil.

Podoba manželství u beduínského kmene Rualů

Tato kapitola pojednává o význačném kmeni Arabského poloostrova – Rualech. Tento kmen byl předmětem dlouholetého zkoumání předního českého vědce a orientalisty světového formátu Aloise Musila (1868-1944). Právě od něj pochází i v současné době zatím nejrozsáhlejší monografie týkající se tohoto kmene. Vedle této knihy lze ještě vzít v potaz publikaci od anglického antropologa Williama Lancastera¹⁰⁶, jenž se zabýval aktuální podobou tohoto etnika. Vždyť od časů, kdy zkoumal Alois Musil Rualy, uběhlo již mnoho let¹⁰⁷. William Lancaster tedy ve svém zkoumání více méně navázal na to předešlé Musilovo a rozšířil jej o současnou „tvář“ Rualů. Nicméně těmito dvěma monografiemi končí výčet obsáhlejších zdrojů o Rualech. Dále lze nalézt pouze pár článků anglické provenience, popřípadě i německé.

Rualy jsem si vybral zejména ze dvou důvodů. Prvně mě začala zajímat práce Aloise Musila, jehož osobnost mi přiblížil pan PhDr. Charif Bahbouh, CSc. Zpočátku jsem se tedy rozhodl zaměřit na popis Rualů v díle Aloise Musila a následně tento popis doplnit o zkoumání v terénu. V roce 2011 jsem plánoval odcestovat do Sýrie a pokusit se o menší průzkum současného života Rualů, který by se měl podle mnou

106 LANCASTER, W. *The Ruala Bedouins Today*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

107 Alois Musil uvádí, že jeho zkoumání se započalo roku 1908 (MUSIL, Alois. *The Manners and Customs of the Ruala Bedouins*. New York: American Geographical Society, 1928, Preface).

získaných informací mimo jiné nacházet i na aglomeracích Damašku. Politická situace v Sýrii mi však nepřála, a proto jsem se rozhodl nakonec navštívit Egypt. Z tohoto důvodu jsem musel ustoupit ze své původní myšlenky zmapovat soudobý život onoho kmene. Rualové mi však přišli jako důležitý kmen, jenž je do určité míry reprezentativním vzorem pro ostatní kočovné kmeny v oblasti Arabského poloostrova, což mě přesvědčilo, abych se Rualům věnoval a téma diplomové práce inovoval tak, abych je mohl alespoň ve zkratce reflektovat. Také je v díle Aloise Musila o těchto pozoruhodných kočovnicích uvedeno nespočet básní v nespisovné arabštině (*al-cámíja*)¹⁰⁸, které jsou přeloženy i do angličtiny. Právě tato poezie je jedním z nejceněnějších odkazů Musilova bádání, protože nám pomáhá velmi dobře pochopit uvažování Rualů a jejich zvyklosti. V rámci této práce jsem se tedy rozhodl, že se pokusím přeložit pár těchto básní z arabského originálu do češtiny.¹⁰⁹

Stručná zmínka o Aloisovi Musilovi

Alois Musil se narodil roku 1868 na Moravě v Rychtářově u Vyškova. Studoval teologii na univerzitě v Olomouci. Roku 1895 získal doktorát z teologie, což mu do jisté míry uvolnilo ruce a mohl se po zisku doktorátu plně věnovat cestám na Blízkém východě v rámci zkoumání biblické historie a kmenů, které do této historie patřily. Na konci 90. let 19. stol. se vydal na Sinaj, posléze k Mrtvému moři, kde se mu povedl jeho velký objev, když „znovu nalezl“ pouštní zámek *Qusajr Amra*. Tato význačná stavba sloužila jako sídlo umájjovského panovníka Walída II. Malý zámeček si vydobyl svou proslulost díky freskám, které se v něm nachází.¹¹⁰ Tyto fresky zobrazují lidské postavy a obličeje, což do jisté míry stojí v kontradikci s tím, že islám zakazuje zobrazování lidí. Fakt zobrazování lidských postav a tváří v raně islámské stavbě nechtěli vzdělanci přijmout a jen málo z nich Musilovi věřilo jeho objev. Musil byl tak donucen se do oblasti k Mrtvému moři podívat ještě jednou a

108 Arabský jazyk se dělí na spisovnou moderní arabštinu (*al-luġa al-carabíja al-fuša*) a nespisovnou arabštinu, nářečí (*al-cámíja*), které se stát od státu liší. *cámíja* nemá žádná pravidla na rozdíl od spisovné moderní arabštiny, taktéž se neustále mění a přizpůsobuje.

109 Viz textová příloha č. I.

110 AMERICAN GEOGRAPHICAL SOCIETY. Alois Musil. *Geographical Review*, Vol. 36, No. 4, p. 686.

pořídít podrobnou dokumentaci, což se mu povedlo a získal si tak v tehdejších intelektuálních kruzích velký ohlas. Na svých cestách ovšem zažíval i velká nebezpečství z rukou nepřátelských kmenů. Jednou byl dokonce bodnut kopím do zad a nožem do hrudi, zatímco se vysvlékal se svými společníky, jak mu bylo cizími nájezdníky přikázáno. Trpěl taktéž vlivem nestálého klimatu a pitím znečištěné vody.¹¹¹ Od roku 1902 byl Alois Musil profesorem na univerzitě v Olomouci a to až do roku 1909, kdy se přesunul do Vídně. Během První světové války zastával významný post v rámci Rakousko-Uherského mocnářství. Po válce nastoupil jako profesor na Karlovu univerzitu v Praze, kde působil až do svého odchodu do důchodu v roce 1938. Alois Musil zemřel roku 1944 v Protektorátu Čechy a Morava v Otrybách u Českého Šternberka.

Musil je v zahraničí znám mimo objevu *Qusajr Amry* především díky svým čtyřem velkým cestám v oblasti mezi Akabským zálivem, Tigridem, Nadždem a Aleppem. Díky štědrosti Charlese R. Cranea pak vydala *American Geographical Society* výsledky Musilova bádání v šestidílné monumentální edici. Pět knih z této edice se zabývá hlavně geografii Blízkého východu. Šestá kniha *The Manners and Customs of the Ruala Bedouins* pak popisuje mocný kmen severní části pouště Arabského poloostrova – kmen Rualů. Tímto kmenem byl Musil dokonce adoptován jakožto bratr rualského náčelníka,¹¹² což byla jedna z největších poct, které mohl cizinec u tohoto kmene dosáhnout.¹¹³

Stručná zmínka o Rualech

Rualové patří mezi beduínské kmeny pobývající na Arabském poloostrově. Jedná se o kmen čistě nomádský. Rualové dosáhli vysokého civilizačního stupně, nicméně stále v jejich etniku přetrvalo šlechtění velbloudů a podnikání nájezdů

111 BLACKWELL PUBLISHING. Musil's Explorations in Northern Arabia, 1908-9. *The Geographical Journal*, Vol. 35, No. 5, p. 581.

112 AMERICAN GEOGRAPHICAL SOCIETY. Alois Musil. *Geographical Review*, Vol. 36, No. 4, p. 686.

113 Více o A. Musilovi lze nalézt v: KLOBAS, Oldřich. *Alois Musil zvaný Músa ar-Rueili*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003. s. 231. ISBN 80-7204-275-0.

spojených s kořistěním, proto jsou velice podezřívaví vůči cizincům, jelikož se domnívají, že tito cizinci mohou spolupracovat s kmeny, na něž již v minulosti podnikli nájezd. Touto svízelnou povahou Rualů si musel projít i Alois Musil, který byl však nakonec do kmenu přijat a byl považován za jednoho z jeho členů. Rualové tráví zimu, jaro a léto ve vnitrozemí Sýrie, přičemž mohou v tomto období migrovat až k oblasti Hidžázu. Nicméně v létě, kdy je nedostatek vody, jsou nuceni k migraci na sever až k jižním hranicím Turecka, západně až k hranicím Damašku a Homsu, východně do Iráku.¹¹⁴ Jak již bylo uvedeno výše, Alois Musil zkoumal tento kmen od roku 1908 do roku 1915. Samozřejmě i Rualové jsou muslimové, avšak jsou to nomádi, a tudíž se předpokládá, že se v jejich kultuře uchovala část zvyků předislámské kočovné společnosti. Proto je právě toto etnikum zajímavým předmětem komparace.

Výběr manželky u Rualů

Společnost Rualů je patriarchální podobně, jako je tomu v normální islámské společnosti. Každý příslušník kmene je povinen, jeliže může, plodit potomky. Člen kmene, který by odmítl reprodukci, by byl poslán do vyhnanství, což je nejhorší možný trest. Jednotlivec je totiž velice silně vázán na okolní společnost. Bez ní není definován, ztrácí kmenovou příslušnost a může ho kdokoli, ať již člen jeho bývalého kmene, či člen nepřátelského kmene, zabít.

Zalíbí-li se chlapec dívka, která mu lásku opětuje, může jí chlapec nejdříve ve věku dvanácti let oslovit, pomáhat jí v práci, kdy čas, který spolu zamilovaní stráví, jim předem určí jejich rodiče. Starší chlapec se již může se svou láskou scházet ve speciálně určených stanech, které jsou jim pronajímány vdovami po válečnících, jež si tak rády přivydělají. Mladík dívce pomáhá napojit velbloudy, nosit vodu, stavět a rozbíjet stan, tímto však jejich kontakt končí.¹¹⁵

114 SHANKLIN, William M. *The Anthropology of Rwala Bedouins. The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 65, p. 376.

115 MUSIL, Alois. *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*. New York: American Geographical Society, 1928, p. 135.

Ohledně výběru manželku v rámci pokrevního příbuzenství platí u Rualů ta samá pravidla, jako je tomu u běžné muslimské společnosti (viz verše K 4:22, K 4:33 podkapitoly 1.4). Navíc zde ještě platí, že žádný Ruajli¹¹⁶ si nesmí vzít příslušníka nižšího kmene (jednotlivé kmeny jsou hierarchizovány), taktéž si žádná žena z kmene Rualů nesmí vzít za muže kováře (*sání^c*), protože kováři mají dle tohoto kmene nejasnou genealogii, manželství s otroky (v této době již není aktuální) je taktéž zakázáno (v rozporu s veršem K 2:221 podkapitoly 1.1). Kdokoli si vezme otroka, bude zabit kvůli tomu, že se odvážil pošpinit krev svého lidu.¹¹⁷

Dále u Rualů můžeme nalézt zajímavý fenomén. Podle starobylých zvyků se každá dívka musí vdát za mladého nejbližšího příbuzného, kterého je dle zákonů možné si vzít. Tento nejbližší příbuzný bývá syn bratrance dívčina otce (*ibnu'l-^cammi*)¹¹⁸. Ibnu'l-^cammi si může takovouto dívku nárokovat jen pro sebe, nemá-li o ní zájem, dívka stejně musí žádat o jeho povolení, aby se mohla vdát za někoho jiného. Pro toto mají Rualové rčení: „*Nikdo kromě nejbližšího příbuzného ji nemůže uvolnit, či spoutat.*“¹¹⁹ Když si dívka odmítne vzít Ibnu'l-^cammi, ten jí může zabít, aniž by platil jakoukoliv náhradu. Když se Ibnu'l-^cammi dozví, že o něj dívka nejeví zájem a je zamilovaná do někoho jiného, zakáže sňatek a dívka zestárne sama. Avšak je-li dívka zamilovaná do jiného, nežli do svého Ibnu'l-^cammi, který si jí žádá za ženu, může tato dívka po smrti svého otce jít za svým Ibnu'l-^cammi a požádat ho, aby jí uvolnil z jeho služeb výměnou za otce, který právě skončil. Ibnu'l-^cammi v tomto případě většinou projeví lítost a nechá dívku, ať si zvolí, za koho chce. Nicméně toto není pro Ibnu'l-^cammi povinnost, pouze ukázka dobré vůle. Nebude-li chtít dívku propustit, nemusí tak učinit. V případě, že Ibnu'l-^cammi odmítne a dívka si jej nechce vzít, nezbyvá jí nic jiného, než se svým tajným milencem uprchnout. Většinou pár uteče k jinému

116 Singulár od arabského plurálu Ruala – v češtině tento plurál pak skloňujeme jako Rualové, singulár jako Ruajli.

117 MUSIL, Alois. *The Manners and Customs of the Ruala Bedouins*. New York: American Geographical Society, 1928, p. 136-137.

118 Přeložíme-li tento pojem do češtiny, jedná se doslova o „syna strýce z otcovy strany“. Tento jev lze mimo jiné nelézt i u beduínů v oblasti Nedžefu.

119 MUSIL, Alois. *The Manners and Customs of the Ruala Bedouins*. New York: American Geographical Society, 1928, p. 137.

vzdálenému kmeni, kde je jim poskytnuto útočiště. Musí se mít však na pozoru. Ibnu'l-^cammi má právo se za dívčin útěk pomstít. Útěk je u Rualů trestán stejně jako vražda, tedy smrtí a to pro oba milence. Ti si musí po svém úprku a pobytu u jiného kmene, který je přijal za své, neustále dávat pozor, protože i po několika měsících mohou být stále pronásledováni. Alois Musil uvádí jako příklad bílého otroka Dfábana, který se zamiloval do rualské dívky. Ta mu jeho city opětovala. Protože však nebylo možné si vzít otroka, rozhodl se mladý pár pro útěk. Nicméně byli pronásledováni a dívka byla zabita vlastním bratrem.¹²⁰

Otázka polygynie u Rualů

Společnost Rualů je polygamní. Když není Ruajli plně spokojen se svou první ženou, vezme si obvykle druhou. Nicméně Alois Musil dále uvádí, že Ruajli většinou žije ve stanu většinou jen s jednou ženou, zřídka pak se dvěma a opravdu vzácně až se třemi najednou (viz verš K 4:3 podkapitoly 1.1).¹²¹

Svatba

Svatba probíhá ihned po namluvách (viz podkapitola 2.3). Ráno kdokoliv z Rualů, může se jednat i o otroka, zabije velbloudici před stanem ženicha. Jedná se o jakousi svatební obětinu (*dahíbatu'l-^carsi*). K večeru je ženami postaven menší stan (*hudžra*)¹²², do něž je uložena svatební postel. Chudší Rualové rozdělí svůj stan a vyčlení v něm nevěstě a ženichovi místo. Posléze dvě až tři ženy z ženichova příbuzenstva jdou za nevěstou, kterou přivedou do stanu, později vstoupí ženich.

Nejsou zde žádné speciální svatební ceremonie. Děvčata nezpívají, nikdo není pozván, nikdo nedává žádné dary. Porážka velbloudice by mohla napovídat, že se jedná o svatbu, avšak Rualové obvykle poráží stará, či raněná zvířata. Dokonce ani

120 MUSIL, Alois. *The Manners and Customs of the Ruala Bedouins*. New York: American Geographical Society, 1928, p. 137-138.

121 Tamtéž, p. 229-230.

122 Ve spisovné arabštině bychom toto slovo mohli přeložit jako „místnost“, „pokoj“. V arabštině nespisovné však toto zdánlivě jasné slovo může dávat úplně jiný význam. Může tedy klidně označovat stan přesně určený pro nevěstu a ženicha.

blízcí příbuzní často nevědí, že se konala svatba. A vyjedou-li Rualové za rozbřesku na jiné místo, tábor se zboří, stany se složí a nikdo se nepovšimne hudžry vyjma nejbližších sousedů. Svatební ceremoniál je tedy v tomto případě naprosto nenápadný.

Druhý den ráno po svatbě navštíví ženich mužské oddělení stanu jeho příbuzných, kteří ho uvítají. Nevěsta je navštívena ženami, které jí poblahopřejí, od svého tchána posléze dostane dárek. Žena nemusí po svatbě pracovat sedm dní, vdova či rozvedená žena, která se rozhodne se znovu vdát, nemusí po svatbě pracovat tři dny. Manžel pracuje však jako obvykle. Pokud se muž ožení poprvé, zůstává s nevěstou po sedm nocí, pokud již nějakou ženu má, oddá se i té další ženě (viz verš K 4:129 podkapitoly 1.2).¹²³

Život v manželství

Bylo poznamenáno, že Ruajli žije obvykle s jednou ženou. Mladý Ruajli si totiž většinou vezme ženu, kterou miluje a zůstává jí věrný až do doby šestého až sedmého měsíce těhotenství. Poté se dívá po jiných dívkách, či rozvedených ženách. Hledání další ženy však může být přerušeno nájezdem. Když nájezd trvá delší dobu, několik týdnů, muž se vrátí domů a je unavený. Čeká tedy, dokud jeho manželka neporodí. Jeliže mu žena povije syna, muž je velice šťastný a většinou ho takováto událost pevně spojí s manželkou. Je-li pak jeho žena nehádavá, vaří-li dobře a chová se spořádaně, tak jí Ruajli zůstává věrný až do konce jeho života.¹²⁴

Avšak Ruajli může mít i ženy dvě. Pokud není muž plně uspokojen první ženou, vezme si další. První žena je tímto mužovým počínem zpočátku velmi rozladěná a krátce, nežli si obě ženy na sebe zvyknou, druhou ženu plísni. Slovní napadání druhé ženy první manželkou však, jak již bylo uvedeno, brzy končí a obě ženy spolu posléze žijí v naprosto rovnocenném vztahu. Každá z žen musí svému manželovi vařit obden tak, aby se střídala s tou druhou. V den, když jedna z žen vaří svému muži, Ruajli s touto ženou spí. V rámci sexuální otázky se tedy ženy taktéž

123 MUSIL, Alois. *The Manners and Customs of the Ruala Bedouins*. New York: American Geographical Society, 1928, p. 228-229.

124 Tamtéž, p. 230.

střídají obden. Muž by měl se svou ženou ulehnout, i přestože jí nemiluje (viz verš K 4:129 podkapitoly 1.2). Jeliže by se svou ženou, kterou nemiluje, neměl pohlavní styk, neměl by jej mít ani s tou, kterou preferuje. V takovýchto případech muž spí v oddělení stanu vyčleněném pouze pro muže, nebo s ženou leží v posteli a spraví jí o tom, že si nepřeje k ní vstoupit. Žena se v tomto případě neodvážívá říci ani slovo. Ženy mezi sebou občas handlují o noc strávenou s manželem. Žena, jež má ulehnout s mužem (*dawruhá*)¹²⁵, se takto vzdá svého výsadního práva výměnou za jiné služby. K ženiným právům totiž neodmyslitelně patří uspokojení v sexuální oblasti ze strany manžela. Manžel by měl svou choť uspokojit i v případě, zemře-li jí její blízký příbuzný, aby jí tak ulehčil od smutku. Když má žena měsíčky (viz verš K2:222 podkapitoly 1.7, podkapitola 1.6), muž by se jí neměl vůbec dotýkat po tři až pět dní. Po narození dítěte se muž ženy nesmí dotýkat po čtyřicet dní. Během menstruace může žena jíst společně s ostatními členy domácnosti.¹²⁶

System platící u dvou žen se zřejmě odehrává i u žen tří, či popřípadě čtyř. O tomto faktu se však kniha nezmiňuje, lze jej jen předpokládat.

Úlohou ženy, respektive manželky mezi Rualy je donosit a porodit dítě, připravovat jídla, šít, postavit a rozbít stan, posléze jej pak naložit na velblouda, sbírat velbloudí chlupy a vyrábět z nich tašky a rozličné ornamenty na sedla, obstarávat vodu, shromažďovat palivo, chodit na nákupy ječmene a pšenice a krmit koně.

Pohádá-li se muž se ženou, nechá všechny tyto práce na ní, avšak poté, co dojde mezi nimi k usmíření, s většinou z těchto věcí jí pomáhá. Mužská role však leží spíše v oblasti ochrany kmene, válečnictví a kořistnických nájezdů (viz verš K 4:34 podkapitoly 1.6).¹²⁷

125 Toto spojení lze do češtiny přeložit jako „ta, která je na řadě“.

126 MUSIL, Alois. *The Manners and Customs of the Ruala Bedouins*. New York: American Geographical Society, 1928, p. 230-231.

127 Tamtéž, p. 231-232.

Řešení sporů mezi manžely

Řešení sporů mezi manželi je v prostředí Rualů velice sveřepé. Neexistují zde žádné hádky, nadávky, lamentace apod. Muž nesmí být nikdy viděn na veřejnosti, jak bije svou ženu, nebo naopak, toto by vedlo k jejich zesměšnění a následně taktéž k zesměšnění Rualů. Kdyby se tak stalo, lid tyto provinilce ihned vyžene z tábora a kmene. Toto je také důvod, proč se Ruajli se svou ženou ani hlasitě nehádá na veřejnosti. Můžeme však u Rualů pozorovat bití žen (viz verš K 4:34 podkapitoly 1.6). Muži jsou při bití žen opatrní, nikdo je nesmí vidět. Ve dne takto muži činí v rohu stanu, v noci pak v posteli. Trestá se bičičky na velbloudy. Ženy si obvykle zakrývají obličej ložním prádlem, či svůj obličej přitisknou na polštář, aby tak vydaly co možná nejmenší zvuk jejich pláče vlivem bití. Byla-li by žena při bití příliš hlučná, muž jí bude bít delší dobu a kterýkoliv muž kráčející kolem stanu zaslechnuvší steny nebohé ženy, může manželovi v bití pomoci. Jeliže si žena stěžuje svým příbuzným, musí se většinou vrátit ke svému manželovi, aniž by dosáhla jakékoliv satisfakce.¹²⁸

Bitá žena ve svém strachu může opustit stan a následovat prvního muže, kterého potká, přímo do jeho stanu, nebo může vstoupit do kteréhokoliv jiného stanu a požádat v něm o ochranu. Zde může setrvat tak dlouho, jak si jen bude přát. Majitel stanu takovouto ženu (*za'lána*) nebude nikdy žádat, aby jeho stan opustila, či snad aby se vrátila ke svému manželovi. Později jsou za ženou vysláni její příbuzní. Ti pak mužovi sdělí, zdali se s ním žena chce usmířit. V zájmu ženy je tak učinit. Může se stát, když se muž velice rozzlobí kvůli ženinu úprku, že pro ni nikoho nepošle s žádostí, aby se vrátila. Přestane se o ni zajímat a předstírá, že jí vůbec nezná. Manžel není povinen ji nadále krmit a šatit, protože od něj dobrovolně uprchla. Nechce se s ní ani rozvést, aniž by nežádal o navrácení věna. Její příbuzní jsou na ni rozzlobení, protože je uvrhla v nemilost. Není-li pak takováto žena mladá a pohledná, nezbyvá jí

128 MUSIL, Alois. *The Manners and Customs of the Ruala Bedouins*. New York: American Geographical Society, 1928, p. 234.

nic jiného než dělat služku. Je-li krásná a věkem nesešlá, může si vybrat někoho, kdo by s ní uprchl a pomohl jí tak ke svobodě.¹²⁹

Rozvod

Jeliže se Ruajli rozhodne rozvést se s ženou, může tak učinit, aniž by musel určit jakýkoliv důvod (viz podkapitola 1.7). Většinou se manželé rozvádí v momentě, stanou-li se vzájemně nesnesitelnými. Rozvedená žena (*mutallaqa*) shromáždí svůj majetek, opustí manželův stan a ve chvíli, kdy vkročí do stanu svých příbuzných, končí povinnost manžela jí ochraňovat a tato povinnost se přesouvá na jejího otce, popř. bratra etc. Rozvedená žena se může opětovně vdát za svého bývalého manžela třikrát (v rozporu s veršem K 2:234 podkapitoly 1.4). Ten, bude-li chtít, jí může odmítnout. Muž, když si bere ženu, vyplatí jejím příbuzným věno (viz verš K 4:4 podkapitoly 1.5). Rozvede-li se s touto ženou a chce si ji vzít i podruhé, stává se, že nevěstiny příbuzní chtějí po jejím budoucím choti druhé věno (*sijáq*)¹³⁰, za předpokladu, že muž nemá děti a žena není těhotná.

Manželka se může svému muži vyplatit (viz podkapitola 1.7). Jeliže chce manžela opustit, vyřkne: „Rozved' se se mnou!“ (*talliqni!*), načež manžel ženu vyzve, aby mu vrátila zpět věno, které za ni zaplatil jejím příbuzným. Ti, jeliže věno vyplatí, ženu uvolní z manželského poměru.¹³¹ Nicméně s vyplácením věna obvykle bývají problémy. Příbuzní nevěsty si jej rozdělí mezi sebe a mohou být neochotní věno opět dát dohromady, nebo muži vyplatit náhradu. Proto takováto žena, která se chce nechat

129 MUSIL, Alois. *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*. New York: American Geographical Society, 1928, p. 235.

130 Ve spisovné arabštině existuje pro věno označení „mahr“, nicméně lze nalézt taktéž slovo „sadaq“, které je méně obvyklé, avšak může představovat jistou analogii na slovo zmíněné v textu.

131 MUSIL, Alois. *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*. New York: American Geographical Society, 1928, p. 232-234.

vyplatit z manželství (*‘ajuf*) častokrát neuspěje a zbude jí buď šance se ke svému manželovi vrátit, nebo utéci do vyhnanství (v rozporu s podkapitolou 1.7).¹³²

Důvodem, proč se manžel může ihned rozvést se svou ženou, je, když zaslechne pomluvy svědčící o tom, že je zamilována do někoho jiného. V tomto případě, zvláště pak jedná-li se o význačnou osobnost, dochází k okamžitému rozchodu se ženou. Muž nežádá ani vyplacení kompenzace, ani navrácení věna, na něž má nárok.¹³³

Taktéž se může Ruajli rozvést s těhotnou ženou a vzít si jinou a to v době, jak z textu vyplývá, kdy ještě jeho předešlá žena neporodila (v rozporu s veršem K 65:4 podkapitoly 1.8).¹³⁴

Ostatní

Kterýkoliv Ruajli obviní jakoukoliv dívku či ženu a neprokáže své obvinění, přijde o ruku, která mu bude useknuta lidem nařknuté dívky či ženy (v rozporu s verši K 24:4, K 24:5 podkapitoly 1.4). Je-li takovýto muž pod ochranou vlivné osobnosti, musí nařčené dívce, které neprokázal vinu, dát deset velbloudů.

Mnoho rualských dívek otěhotní ještě před svatbou. Jakmile si toho všimnou dívčini příbuzní, snaží se jí pomoci, aby plod potratila. Jeliže by dívka zemřela v následku nedokonalého provedení potratu, nikdo se o tom nikdy nedozví. Ženy budou mlčet a muži se nestarají o záležitosti svých protějšků. Jeliže se dívka nemůže zbavit svého plodu, její první kroky míří za milencem, aby jej poprosila o sňatek, ale když muž odmítne, či je například na tažení a nemůže vyslyšet svou milovanou, velmi často žena v takovémto případě spáchá sebevraždu. Jeliže otec, nebo bratr přijde na to, že jeho dcera, či sestra nosí dítě, vyláká jí pod falešnou záminkou ven z tábora, kde jí zabije, rozseká na deset kousků a pohřbí. Nikdo se neptá na důvod, nikdo se nezastane

132 Tamtéž, p. 235-236.

133 MUSIL, Alois. *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*. New York: American Geographical Society, 1928, p. 238.

134 MUSIL, A. *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*. New York: American Geographical Society, 1928, p. 223.

dívky, prostě se o ní mluví, jakoby zemřela přirozenou cestou. Rualové by jednoduše nedovolili svobodné matce, aby zůstala mezi nimi. Dítě bez uznání otce nemá v tomto kmeni místo. Žilo by v něm jako cizinec bez jakékoliv ochrany a pomoci. Těhotná dívka však může utéci a hledat útočiště v obydlených částech velkých měst. Když se takovéto dívce podaří uprchnout bez podezření ze strany příbuzných, nikdo jí nebude pronásledovat, avšak nesmí se již nikdy vrátit zpět ke svému lidu. Její lid jí totiž považuje za mrtvou a objevila-li by se, ihned by ji zabili.¹³⁵

Komparace beduínského a soudobého islámského manželství

Svatba v islámu je pojmem vcelku relativním. Opomeneme-li nařízení dotýkající se této problematiky seslané v Koránu, jenž je díky své božské podstatě neměnný, v každé islámské zemi došlo k dominanci jiného madhabu (tedy i rozrůznění výkladu rodinného práva), který byl do značné míry taktéž skombinován s lidovou praxí a tradicí mající svůj počátek mnohdy i před příchodem islámu. Každý stát islámské proveniencie má také jinou legislativu v rámci rodinného práva, dovoluje a zakazuje věci, jež mohou být muslimy v sousedním státě chápány zcela jinak. Je nutné se tedy v komparaci soustředit pouze a jen na styčné body rodinného práva s vědomím, že tyto body byly obsáhnuty všemi uvedenými islámskými zeměmi při procesu reformy rodinného práva uvedené v 2. kapitole. Za avizované body lze považovat v této studii zejména polygamii, výběr manžela, manželky, věno, rozvod a tresty. Styčné body poslouží k tomu, aby bylo lépe dosaženo jasného a zřetelného výstupu komparace.

Ke 3. kapitole je nutné uvést, že Alois Musil, jak již bylo zmíněno dříve v této studii, zkoumal Rualy v prvních dvou dekadách 20. stol. Jeho výzkum nám tedy nedovoluje nahlédnout na aktuální podobu života rualských beduíňů. Nicméně toto historicky uzavřené zkoumání arabských nomádů provedené českým arabistou lze brát jakožto určitou, časově vymezenou etapu manželství v islámu na počátku 20. stol., které se navíc nacházelo v regionu Arabského poloostrova, jenž tehdy, ale i dnes

135 MUSIL, Alois. *The Manners and Customs of the Ruala Bedouins*. New York: American Geographical Society, 1928, p. 239-240.

zůstává plně oddán šar'ie, mluvíme-li o oblasti států Perského zálivu a Saúdské Arábie. Manželství u kmene Rualů tak z části možno brát díky jeho geografickému umístění (míní se tím krajina Hidžázu nacházející se na západě dnešního Království Saúdské Arábie) za ovlivněné stejnými podmínkami, které později utvářely kupříkladu ortodoxní wahhábismus. Výše zmíněné fakty ohledně manželské praxe Rualů poslouží v komparaci k ukázce svérázného typu manželství v islámu, jehož historická křivka se nachází na poč. 20. stol a jehož svérázné projevy, v mnohém se blížící se islámskému fundamentalismu, stojí v ostrém kontrastu s novými reformami rodinného práva, jimiž si prošla většina islámských zemí v druhé pol. 20. stol.

Polygamie

Kapitola 2 nás zpravuje o tom, že drtivá většina rualských mužů žije s jednou ženou. Méně je takových Rualů, kteří si vezmou dvě ženy a jen opravdu vzácně se vyskytují tři ženy v jednom manželském poměru. O čtyřech ženách se již nic z Musilovy práce o Rualech nedozvídáme.

Z kapitoly 3 vyplývá, že polygamie byla zakázána v Tunisku, v roce 1959 v Iráku, zde však byla později obnovena, i když pouze v soudem omezené podobě. Polygynie byla povolena, nicméně právně regulována v Iráku, Sýrii, Íránu, Pákistánu, Jordánsku a Maroku. V této studii již byl zmíněn u několika vybraných států postoj legislativy k problematice polygamie. K tomu doplníme, že v Íránu zákon umožňuje ženě použít druhé manželství svého muže jako prostředek k rozvodu. V Jordánsku a Maroku dovoluje zákon ženě moci si do předmanželské smlouvy zakotvit, že manželství bude monogamní.¹³⁶ V rámci Maroka ohledně monogamní předmanželské smlouvy platí, že kdyby muž toto nařízení porušil a vzal si další ženu, jedná se pro první manželku o důvod k rozvodu. A to i v případě, že v předmanželské smlouvě nebyl ukotven požadavek monogamie. Marocká žena má právo obdržet od manžela kompenzaci, jelíže uzavře sňatek s druhou ženou.¹³⁷ V případě Jordánska a Maroka ještě dodejme, že jelíže první žena shledá manželovo jednání vůči ní za nespravedlivé,

136 MAYER, Ann. Developments in the Law of Marriage and Divorce in Libya since the 1969 Revolution. *Journal of African Law*, Vol. 22, No. 1, p. 47.

137 CHAMIE, Joseph. Polygyny among Arabs. *Population Studies*, Vol. 40, No. 1, s. 56.

s ohledem na chování muže k druhé ženě, může první žena požádat soud na základě obvinění z nespravedlnosti o rozvod.¹³⁸ Jsou zde také státy, v nichž si polygamie neprošla reformou, jakou bylo možno pozorovat v průběhu 20. století v rozličných islámských regionech. Země, ve kterých není polygamie zakázána, ani právně omezena užívají šarí'fy, jakožto základního principu v přístupu k mnohoženství.¹³⁹ Mezi tyto státy patří kupříkladu Saúdská Arábie, Omán, Spojené arabské emiráty aj.

Pro lepší výsledek komparace použijme ještě sociometrická data týkající se polygamie. Tyto data se zabývají procentem mužské populace žijícím v polygynních manželstvích a to z celkového počtu ženatých mužů daného státu. Z výzkumu J. Chamieho vyplývá, že v Súdánu je okolo 20 procent mužů nacházejících se v polygynním manželském poměru, v Kamerunu je situace podobná jako v Súdánu, navýšení lze pozorovat v Nigeru, Tanzánii, Mali a Středoafrické republice, kde počet polygynních mužů osciluje mezi 20 až 35 procenty. K velkému poklesu oproti těmto údajům dochází v případě arabských muslimů, kdy procento polygynních arabských muslimů se nachází na pomyslné křivce od 2 do 12. Kupříkladu v roce 1976 se v Sýrii nacházelo 1,9 procenta polygynních mužů, v Bahrajnu roku 1981 bylo toto procento 5,4, v Kuwajtu pak 11,7 procent v roce 1975, v Tunisku v roce 1946 4,5 procenta, v Jemenu roku 1975 4,5 procenta taktéž jako v Tunisku, ve Spojených arabských emirátech roku 1975 6 procent, v Libyi roku 1973 3,3 procenta, v Egyptě roku 1960 3,8 procenta, v Alžírsku v roce 1966 dokonce pouze 1,8 procenta atd. Ze získaných dat je možné vypočítat klesající procento polygynních mužů v Sýrii (roku 1960 4,3 procenta, 1970 3,6 procenta a o roku 1976 nás zpravuje výše uvedený záznam) a Alžírsku (roku 1948 3 procenta, 1954 2 procenta a o roku 1966 nás zpravuje výše uvedený záznam). Stoupající procento polygynních mužů lze pozorovat v Libyi, Kuwajtu, Egyptě a Jordánsku.

Z Chamieho průzkumu se k nám dostal ještě jeden velice zajímavý jev, kterým je počet manželek jednoho muže. Dle informací jím získaných drtivá většina

138 MAYER, Ann. Developments in the Law of Marriage and Divorce in Libya since the 1969 Revolution. *Journal of African Law*, Vol. 22, No. 1, p. 47.

139 CHAMIE, Joseph. Polygyny among Arabs. *Population Studies*, Vol. 40, No. 1, p. 56.

polygynních Arabů-muslimů žije v manželském poměru pouze se dvěma ženami. Malé procento pak se třemi a mizivé procento se čtyřmi. Kupříkladu v Alžírsku roku 1966 žilo 97,4 procent polygynních mužů pouze se dvěma ženami, 2,5 procenta se třemi ženami a 0,1 procenta se čtyřmi ženami. Uvedme ještě příklad Kuwajtu, který se řadí mezi státy, v nichž je polygamie neomezená a platí zde pouze stanovy šari'fy v rámci rodinného práva, tento stát také vykázal největší procento v oblasti výzkumu počtu polygynních mužů z celkového počtu ženaté mužské populace daného státu. Roku 1975 žilo v Kuwajtu 92,2 procent polygynních mužů se dvěma ženami, 7,1 procent se třemi ženami a 0,7 procenta se čtyřmi ženami.¹⁴⁰

Ze získaných faktů 1., 2., 3. a 4. kapitoly lze shrnout komparaci polygamie u Rualů a soudobé islámské společnosti do dvou bodů:

- a) Polygamie byla u Rualů neomezená. V Tunisku a Iráku došlo ke zrušení polygamie. V mnoha dalších islámských státech došlo k její právní regulaci. Těžiště polygamie (rozuměj její praktikování) se dle práce J. Chamieho přesunulo z tradiční oblasti Arabského poloostrova do subsaharské a tropické Afriky. Výsledkem je, že postavení mnohoženství se v soudobé islámské společnosti neustále mění a prochází inovacemi na rozdíl od postavení polygamie u Rualů, která byla vzhledem ke geografické poloze kmene a jeho jednodlotosti neměnná.
- b) Musil uvedl, že většina Rualů žila s jednou ženou, méně z nich pak se dvěma ženami a výjimečně měl muž ženy tři. Z dat nasbíraných J. Chamielem sice nemáme k dispozici procento muslimské mužské populace žijící pouze s jednou ženou, nicméně vidíme, že u polygynních manželství je preferovaný počet žen dvě, velmi málo tři a výjimečně čtyři. V tomto ohledu lze tvrdit, že zvyky ohledně počtu žen v polygynním manželství u Rualů přetrvaly i v dnešní arabsko-muslimské společnosti, kde počet tří a čtyř žen je jen velice málo preferovaný, stejně tak, jak tomu bylo u Rualů.

140 CHAMIE, Joseph. Polygyny among Arabs. *Population Studies*, Vol. 40, No. 1, p. 56-58.

Výběr manžela, manželky

Ze získaných faktů 1., 2. a 3. kapitoly lze shrnout komparaci věna u Rualů a soudobé islámské společnosti do jednoho bodu:

- a) výběru manžela, či manželky u Rualů Alois Musil napsal, že jsou preferovány určité typy před ostatními. Je například zakázáno, aby si žena vzala kováře kvůli jeho nejasné genealogii, či otroka, aby nedošlo k „úpadku“ krevní posloupnosti u rualských potomků. Verš súry Kráva (viz verš K 2:221 podkapitoly 1.2) věřící nabádá, aby si raději vzali otroka, nežli nevěřícího člověka. Tento verš do jisté míry lze považovat za verš rušící jakýkoliv kastovní systém a staví lásku a víru proti snahám o „pokrevní čistotu“. Myšlenka výše jmenovaného verše se samozřejmě promítá i do současné islámské společnosti. Omezený výběr manžela, manželky u Rualů je protichůdným vůči neomezenému (v intencích víry) výběru manžela, manželky tak, jak je sesláno v Koránu a tak, jak je praktikováno ve většině islámských států současnosti.

Věno

Ze získaných faktů 1., 2. a 3. kapitoly lze shrnout komparaci věna u Rualů a soudobé islámské společnosti do jednoho bodu:

- a) O věně u Rualů bylo napsáno, že je-li rozvod mezi mužem a ženou iniciován z manželčiny strany, ta je pak povinna dát svému choti zpět věno, které za ní muž dříve zaplatil, aby s ní mohl uzavřít sňatek. Často se však stává, že vlastníky nevěstina věna se stanou její rodiče a příbuzní, kteří pak odmítají své blízké dát v případě jejího rozvodu s manželem věno nazpět, což jí dle rualských zákonů nutí, aby s manželem zůstala, není-li schopná zaplatit obnos věna, které za ní bylo ženichem vyplaceno, či může od manžela utéci, v tomto případě jí však hrozí trest smrti. V klasické koránské terminologii je věno výhradním majetkem nevěsty (viz podkapitola 1.6), která ho v případě její iniciovaného rozvodu použije jako „výplatné“. Tatáž praxe a myšlenka, tedy že věno je nedotknutelným vlastnictvím nevěsty, byly taktéž použity při

implementaci reforem z 20. stol. u většiny islámských zemí reflektovaných ve 3. kapitole. V otázce vlastnictví věna, kdy na jedné straně stojí praxe Rualů, ve které může být věno vlastněno příbuznými nevěsty a na druhé straně stojí názor klasické islámské terminologie a reforem rodinného práva většiny islámských zemí v průběhu 20. stol, že věno je výhradním majetkem nevěsty, lze konstatovat, že obě frakce stojí ve vzájemném rozporu.

Rozvod

Ze získaných faktů 1., 2. a 3. kapitoly lze shrnout komparaci rozvodu u Rualů a soudobé islámské společnosti do několika bodů:

- a) Na počátku 2. kapitoly je uveden fakt, že jakýkoliv Ruajli se může s ženou rozvést pouze na základě zapuzovací formule. Tento jev je v islámu akceptován drtivou většinou zemí. Ke změně rozvodu formou zapuzovací formule však došlo v Tunisku, kde články 30 a 31 zákona z roku 1957 zakázaly jiný rozvod než takový, který je provedený soudní cestou. Taktéž tyto články nařizují muži, jenž se chce s manželkou rozvést, aby uvedl důvod, na jehož základě bude soud postupovat. Výstupem tohoto bodu je praktikování zapuzovací formule u Rualů a u většiny současných zemí islámu. Výjimkou je v tomto ohledu Tunisko vystupující z řady svých islámských sousedů, kdy jako jediný uvedený stát v rámci studie zakazuje rozvod prostřednictvím zapuzovací formule.
- b) V podkapitole o rozvodu Rualů se dozvídáme, že žena ihned poté (jak je zřejmé z Musilova popisu oné události), co manžel vyřkne zapuzovací formuli, shromáždí svůj majetek a opustí jeho stan. Okamžikem, kdy vstoupí do stanu svého příbuzenstva, manžel za ni ztrácí odpovědnost, kterou přebírá otec rozvedené ženy. Toto však stojí v kontradičce s koránským veršem (viz verš K 65:6 podkapitoly 1.8) nařizujícím muži, jenž se rozvedl s manželkou,

aby ji ubytoval ve svém příbytku po dobu ^{cidy}¹⁴¹. Zmíněné jednání Rualů lze označit za protichůdné se zněním výše uvedeného verše Koránu.

- c) Alois Musil uvádí v rámci zvyklostí Rualů, že žena, která se rozvede se svým chotěm, za něj může být třikrát opětovně provdána. Z kontextu podkapitoly o rozvodu u Rualů chápeme, že tímto končí možnosti svateb a rozvodů zmíněné ženy v rámci jednoho manžela. Po páté se již za stejného muže takováto žena vdát nemůže, nicméně to je pouze dedukce, kterou naznačuje text. Bylo-li by tomu tak, že žena u Rualů má povoleno si třikrát opětovně vzít muže, s nímž se předtím již jednou rozvedla a v případě, že se s ním rozvede popáté, nemůže si ho již vzít znovu, pak by takovéto pravidlo odporovalo běžným trendům v klasickém islámském manželství. V něm je dovoleno, aby žena a muž měli maximálně tři sňatky v řadě, posléze se již k sobě nemohou vrátit, nevdá-li se takováto žena za někoho jiného, s nímž se i rozvede a může pak opětovně vstoupit do manželského poměru s mužem, se kterým se již třikrát rozvedla (viz podkapitola 1.8). Je tedy jasné, že v tomto ohledu islám počet sňatků nevymezuje tak, jak by tomu mohlo být v případě Rualů, prokázala-li by se domněnka ohledně maximálního možného počtu čtyř rozvodů, u jednoho manželského páru jako pravdivá.

Tresty

Ze získaných faktů 1. a 2. kapitoly lze shrnout komparaci rozvodu u Rualů a soudobé islámské společnosti do jednoho bodu:

141 V článku pojednávajícím o libyjském zákonu z roku 1972 týkajícího se reformy rodinného práva se dozvídáme, že podle tradičního libyjského modelu (tedy podle šarícy) je manžel v době cidy, kdy se s ženou rozvedl pomocí zapuzovací formule, povinen jí vyplácet výživné, taktéž jí musí zaplatit část věna (MAYER, Ann. Developments in the Law of Marriage and Divorce in Libya since the 1969 Revolution. *Journal of African Law*, Vol. 22, No. 1, p. 36), muž se tedy musí o svou manželku finančně starat i v době cidy. U Rualů tato starost pro manžela končí, když žena opustí jeho stan, což se obvykle děje ihned poté, co vysloví zapuzovací formulí. I v tomto ohledu lze tedy nalézt rozpor mezi Rualy a současnou islámskou společností ve věci starosti muže o jeho bývalou manželku, s níž se sice rozvedl, avšak která zůstává v době ^{cidy}.

- a) Každý Ruajli, který nařkne ženu a není schopen jí prokázat obvinění, přijde o ruku. Takovýto postih v Koránu nenajdeme. Verše súry Ženy (viz verše K 24:4 a K 24:5 podkapitoly 1.5) praví, že ten, kdo obviní ženu a neprokáže její vinu, dostane osmdesát ran bičem.

Závěrem

Bylo zjištěno, že některé zvyky Rualů se v menší, či větší míře liší buď od stanov klasické koránské terminologie, nebo od reformované podoby rodinného práva v islámském světě 20. století, nebo od obojího. Odchylky u Rualů v oblasti manželství mohly být zapříčiněny odlišným výkladem Koránu, vlivem madhabu, na jehož území se Rualové vyskytovali, zachováním předislámských beduínských tradic aj. Komparace probíhala celkem v pěti bodech: 1. polygamie, 2. výběr manžela, manželky, 3. věno, 4. rozvod, 5. tresty. Nejvíce odlišností bylo zjištěno ve 3. bodě, nejméně ve 2., 3. a pátém bodě.

Shrnutí

Manželství je ve většině kultur chápáno jako jedno z nejvýznamnějších těžišť veřejného i osobního života. Lze skrze něj velice dobře poznat charakter dané společnosti. Manželství v islámu je otázkou stále více diskutovanou, která rozděluje celý svět. Cílem práce bylo kromě komparace poukázat na to, že islámské manželství si prochází neustálým vývojem, který byl v průběhu 20. století zakotven dokonce prostřednictvím zákonů oproti minulosti, kde měla hlavní roli v praktikování zákonů rodinného práva interpretace Koránu a taktéž s ní spojený madhab. Islámské manželství se tedy neustále vyvíjí, což dokládá porovnání rualského typu manželství z poč. 20. století a legislativní změny v islámském světě patrné zejména ve 2. polovině 20. století. V rámci studie by šlo navázat na výzkum Rualů. Ten by mohl být v budoucnu rozšířen i o terénní poznatky, jež by zacílovaly na soudobou podobu zvyklostí Rualů, na to, zdali jsou urbanizováni, a jestli ano, do jaké míry atd. Navázat by ovšem šlo i na popis reformy v islámských zemích od počátku 20. století po současnost. V tomto ohledu by měla být snaha zaměřena na rozšíření počtu popisovaných zemí a na hlubší analýzu uvedených reform.

Summary

In majority of the cultures, marriage is regarded as one of the most important features of both public and private life. It is by because of marriage that we can understood understand the nature of given specific society. Islamic marriage is a highly debated subject which divides the whole world. Apart from comparison, the aim of this thesis is to point out the fact that Islamic marriage is going through continuous development, which was regulated by the laws during the 20th century – unlike in the past, when the main role in practising the family laws was played by the interpretation of Quran and madhab. Islamic marriage is constantly changing and this process can be proved by a comparison between the Rwala marriage of the beginning of the 20th century and the legal change in Islamic laws notable mainly in the second half of the 20th century. This theoretical paper aimed also to describe the basic features of Islamic marriage in general. In terms of further study, it would be beneficial to continue in the research of the Rwala Bedouins. Such a This research could later be extended by a field survey aimed at contemporary form of the Rwala customs: whether they are urbanised and if so, to what extend extent etc. Further research could also be aimed at describing the reforms in Islamic countries from the beginning of the 20th century to until this day these days. In this respect, efforts should be made to extend the number of the examined countries and to analyse the reforms more deeply.

Literatura/ References

Prameny

Korán (př. Ivan Hrbek). Praha: Academia, 1972. s. 797. ISBN 80-200-0246-4.

Vznešený Korán (př. Ivan Hrbek). Praha: AMS, 2007. s. 760. ISBN 978-80-902419-0-9.

Monografie

AL-SBENATY, Abdulwahab. *Manželstvo v islame*. Bratislava: Alja, 1998. s. 110. ISBN 80-968048-3-9.

BAHBOUH, Charif. *Sýrie*. Praha: Dar Ibn Rush, 2005. s. 176. ISBN 80-86149-44-7.

BAHBOUH, Charif. *Tunisko*. Praha: Dar Ibn Rush, 2010. s. 104. ISBN 978-80-86149-59-2.

DÁVÚD, Bašrá. *Al-Badú fi filastín*. Dimašq: Dáru'l-ahálí, 1992. s. 237.

KLOBAS, Oldřich. *Alois Musil zvaný Músa ar-Rueili*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003. s. 231. ISBN 80-7204-275-0.

KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 2004. s. 292. ISBN 80-7021-821-5.

LANCASTER, W. *The Ruala Bedouins Today*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981. p. 203. ISBN 0881339431.

MUSIL, Alois. *The Manners and Customs of the Ruala Bedouins*. New York: American Geographical Society, 1928. s. 712. ISBN 978-0404602369.

Články v časopisech

ABBOTT, Freeland. Pakistan's New Marriage Law: A Reflection of Qur'anic Interpretation. *Asian Survey*, Vol. 1, No. 11. p. 26-32.

AMERICAN GEOGRAPHICAL SOCIETY. Alois Musil. *Geographical Review*, Vol. 36, No. 4. p. 686-687.

BLACKWELL PUBLISHING. Musil's Explorations in Northern Arabia, 1908-9. *The Geographical Journal*, Vol. 35, No. 5. p. 579-581.

CHAMIE, Joseph. Polygyny among Arabs. *Population Studies*, Vol. 40, No. 1. p. 55-66.

KHADDURI, Majid. Marriage in Islamic Law: The Modernist Viewpoints. *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 26, No. 2. p. 213-218.

MAYER, Ann. Developments in the Law of Marriage and Divorce in Libya since the 1969 Revolution. *Journal of African Law*, Vol. 22, No. 1, p. 30-49.

SHAHAM, Ron. Custom, Islamic Law, and Statutory Legislation. *Islamic Law of Society*, Vol. 2, No. 3. p. 258-281.

SHANKLIN, William M. The Anthropology of Rwala Bedouins. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 65, p. 375-390.

Taken for a Bride. *New Internationalist*, June 2009, p. 25.

Internetové zdroje

Oficiální stránky serveru *Center for Muslim-Jewish Engagement*. Dostupné z: <<http://www.cmje.org/religious-texts/hadith/abudawud/011-sat.php#011.2142>> [6. 5. 2012].

Oficiální stránky serveru *The Middle East Media Research Institute*. Dostupné z: <<http://www.memri.org/report/en/0/0/0/0/0/4048.htm>> [6. 5. 2012].

Oficiální stránky serveru *What Does the Religion of Peace Teach About*. Dostupné z: <<http://www.thereligionofpeace.com/Quran/003-wife-beating.htm>> [6. 5. 2012].

O autorovi

Mgr. Vladimír Grulich (*1986), absolvent Západočeské univerzity v Plzni, Fakulta pedagogická, Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů dějepis a občanská výchova; studující Filozofické fakulty téže univerzity, obor Kulturní antropologie Předního východu a současně studující Dalarna University ve Švédsku, obor African Studies.

e-mail: V.Gulich@seznam.cz

Recenze / Reviews

ŘEHÁČEK, Karel. *Plzeň v národním shromáždění v letech 1918-1939: Portréty plzeňských poslanců a senátorů.* Plzeň, 2012. 117 s. ISBN 978-80-260-2464-4.

Naděžda Morávková

Další z řady publikací zkušeného západočeského historika se věnuje tématu, jež doslova volá po novém zpracování současnou ideově nezatíženou historiografií, tedy moderním dějinám Plzně, respektive kapitolám z moderních dějin Plzně. Portréty poslanců Národních shromáždění a senátorů za plzeňskou župu zasazené do erudovaně vylíčených dobových a regionálních souvislostí mají kromě toho i zajímavé vyznění aktuální. Čtenář se těžko ubrání srovnání se současnou politickou scénou. Přidáme-li k tomu fakt, že publikace je napsána svižným, čtivým stylem, jak jsme již u Řeháčka zvyklí, nezbyvá než konstatovat, že zájemci o regionální historii i dějiny první republiky obecně mají k dispozici další kvalitní dílo.

V první kapitole autor přehledně představil prvorepublikové Národní shromáždění a Senát ČSR, včetně případných fotografií budov a tabulky s detailním vypsáním volebních výsledků stran za celé sledované období. Druhá kapitola nazvaná *Poslanecké a senátorské mandáty* je výsledkem podrobného a poctivého bádání v archivních pramenech a seznamuje nás s dobovým mechanismem voleb a instalace poslanců a senátorů. Velmi zajímavou kapitolou je pojednání o existenčních a pracovních podmínkách senátorů, o poslanecké imunitě a platech těchto politiků. Vše je opět důsledně podloženo podrobným pramenným výzkumem a interpretováno čtivým a přitom fundovaným způsobem. Další kapitola se zabývá spektrem politických stran přímo v Plzni, jejich představiteli a poslanci. Zajímavé srovnání nabízí tabulka volebních výsledků za Plzeň a v první kapitole uvedená tabulka

celorepubliková. Je patrné, že politické preference v Plzni se od celorepublikových poněkud odlišovaly, jednoznačně zde celou dobu vedla národní demokracie a sociální demokracie.

Velmi zajímavou kapitolou je šestá, *Vzájemné vztahy plzeňských zákonodárců a jejich vliv na prosazování zájmů Plzně*. Autor těžil také z korespondence. Plzeňské patrioty jistě potěší výsledek výzkumu, totiž, že vliv Plzně a jejích zástupců na celorepublikovou politiku nebyl ani zdaleka zanedbatelný.

Za nejvíce přínosnou pak považují kapitolu sedmou, která přináší biografie jednotlivých politiků a političky, u některých jsou portréty vůbec první novodobou publikací jejich životopisu. Kapitola je cenným východiskem pro další potencionální badatele. Za nadstandardní lze považovat i důsledné připojení fotografie osobnosti.

Publikace je vybavena podrobným poznámkovým aparátem a užitečným přehledem zdrojů a literatury. Nezbyvá než Karla Řeháčka opět pochválit za pečlivou a užitečnou práci na poli regionální historiografie.

HUDECOVÁ, Dagmar - TRÜTZSCHLER v. FALKENSTEIN, Eugenie. *Každodennost na hranicích mezi NDR a ČSSR 1960 - 1989: Sborník závěrečných prací projektu*. B. m. v., 2012.

Helena Východská

Publikace přináší výstupní práce společného projektu 6 českých, 9 saských a 2 durynských škol nazvaného *Každodennost v době socialismu*. Projekt navazoval na předchozí - Hranice mezi bratrskými státy NDR a ČSSR 1955-1989 v celoevropském kontextu, který byl realizován ve školním roce 2010/11 a jehož výstupy shrnuje

publikace, jež má stejně jako publikace následná českou i německou verzi.¹⁴² Publikace je cenná nejenom jako zdroj inspirací a podnětných nápadů, jak se vypořádat s nelehkým úkolem každého současného učitele dějepisu, totiž, jak dobře a přitom poutavě učit moderní dějiny. Projekt byl zaměřen na příhraniční školy. Pohraničí, obzvláště ono podél „železné opony“, mělo a stále ještě bezesporu má svá specifika. Žáci a učitelé zapojených škol měli možnost vybrat si z těchto tematických okruhů:

- Jak se lidé oblékali (móda, jak se oblékaly děti do školy, pracovní oblečení, oblečení pro doma a pro volný čas, slavnostní oblečení, konfekce a zhotovování oděvů v domácnostech, nakupování a obstarávání módního oblečení, způsoby údržby a praní oděvů...)
- Jak lidé bydleli (způsoby nabývání bytů, družstevní a svépomocné byty, rozdělené byty, stavební vybavení bytů, způsoby vytápění, bytové zařízení, vybavení kuchyně, technika v domácnostech...)
- Jak lidé nakupovali (kultura prodeje, samoobsluhy a obchodní střediska, nedostatkové zboží a podpultový prodej, fronty, výstavní a prodejní trhy...)
- Jak lidé pomáhali národnímu hospodářství (brigády, stavby mládeže, mimořádné směny, jarní úklidy...)
- Jak se slavily významné svátky (jak se uctívala významná výročí a úmrtí, jak se lidé vyjadřovali k veřejným záležitostem...)

142 HUDECOVÁ, Dagmar - TRÜTZSCHLER v. FALKENSTEIN, Eugenie (eds.). *Hranice mezi bratrskými státy DDR a ČSSR 1955-1989 v celoevropském kontextu*. Nadace Ettersberg: Weimar, 2011. 121 s. ISBN 978-3-943098-03-7.

HUDECOVÁ, Dagmar - TRÜTZSCHLER v. FALKENSTEIN, Eugenie (eds.). *Die Grenze zwischen den Bruderstaaten DDR und Tschechoslowakei 1955 bis 1990 im gesamteuropäischen Kontext*. Stiftung Ettersberg: Weimar, 2011. 121 s. ISBN 978-3-943098-03-7.

MEMO 2012/2

- Jak lidé trávili volný čas (jakou hudbu poslouchali, jak a co tancovali, jaké měli koníčky a jak je realizovali, jak sportovali, jak trávili dovolenou, jak trávili volné večery v rodině, jak si děti hrály...)
- Jak se lidé vzdělávali (jak vypadala škola a vzdělávání dané doby, jak byli žáci přijímáni na střední a vysokou školu, jak vypadalo politické a odborné vzdělávání dospělých...)
- Jak se lidé stravovali (oblíbená jídla a nápoje, lahůdky, potravinářské zboží, které už dnes není k dostání, stravování ve školních a závodních jídelnách, rychlé občerstvení...)

Žáci pod vedením učitelů nasbírali množství zajímavých informací a materiálů, fotografií atd. Učili se pracovat s pamětníkem a jeho svědectvím, nahrávací technikou, dotazníkem a anketou, práci s dobovým dokumentem a jeho interpretací, učili se týmové práci. Projektová aktivita patří i na základních školách k nejúčinnějším, nejvíce umožňujícím spojení školy s praxí, přinášejícím široké možnosti mezipředmětové kooperace a silně motivačním.

Zprávy / Chronicle

Call for papers - III. vědecká konference COHA/ Call for papers - IIIth Scientific Conference COHA

Vážené kolegyně, vážení kolegové,

Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, ve spolupráci s Českou asociací orální historie, o. s. (dále COHA), si Vás dovoluje pozvat na třetí vědeckou konferenci COHA. Téma konference:

Teoretické, metodologické a praktické aspekty orální historie

Konference se uskuteční ve dnech **21. – 22. března 2013** v prostorách pardubického zámku. Zaměří se na prezentaci teoreticko-metodologických problémů a praktických výsledků realizovaných projektů v interdisciplinárním srovnání. Pro další informace navštivte webové stránky Ústavu historických věd¹⁴³ či COHA¹⁴⁴.

Organizátoři počítají s vydáním vybraných příspěvků z konference v recenzovaném monotematickém čísle časopisu *Theatrum historiae*. Uzávěrka pro odeslání přihlášek na konferenci (včetně abstraktů) je stanovena na **30. prosince 2012**. Organizátoři si vyhrazují právo na výběr příspěvků. Rozhodnutí o přijetí příspěvků a podrobnější informace Vám budou zaslány **do konce ledna 2012**.

Za organizační výbor se těší na spolupráci s Vámi

Mgr. Michal Louč

ÚHV FF UPa

143 <http://uhv.upce.cz/cs/>

144 www.oralhistory.cz

Pokyny pro autory

Časopis MEMO se zaměřuje zejména na výzkum historie metodou orální historie a dále na aplikaci této metody ve vyučování dějepisu. Žádaná jsou témata moderních dějin, zejména dějiny totalitních režimů, dějiny druhé světové války v paměti lidí, dějiny každodennosti ve 20. století, problémy menšin, regionální dějiny, dějiny dějepisectví, biografie, ale také novodobá ústní tradice a novodobý folklór ve výzkumu dějin. MEMO je velmi vstřícný a otevřený časopis, vítáme i další související témata, výzkum i aplikace.

Formální požadavky na text: Články by měly být předloženy v elektronické podobě, v aplikaci Microsoft Word, e-mailem na adresu moravkov@khi.zcu.cz. Prosím, použijte pouze základní styl (typ a velikost písma Times New Roman 10). Formát stránky A5, okraj úzký, řádkování 1,15. Poznámky a odkazy uvádějte pod čarou na příslušné stránce, ne v textu, ne za článkem (Velikost písma 8). Měly by být průběžně očíslovány v celém článku. První citaci uvádějte v plném rozsahu: SMITH, Robert. *Historie mléčných výrobků*. Plzeň : Západočeská univerzita, 2010, s. 22. Všechny následující odkazy by měly být uvedeny ve zkrácené formě: SMITH, Robert. *Historie mléčných výrobků*, s. 22. Použití latinského slova *ibid* nebo českého *tamtéž*, nebo zkratk jako *Loc.cit.*, *Op. cit.* apod. není povoleno. Je nutné přiložit abecední seznam plně citovaných zdrojů a literatury na konci článku. Teoretické a metodologické studie v českém jazyce musí být v plném rozsahu přeloženy také do anglického jazyka.

Několik příkladů plných citací (téměř všechny uvedené citace jsou fiktivní):

Citace knihy: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca : Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

Citace kapitoly v knize nebo příspěvku ve sborníku: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen : Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9, s. 23 - 42.

Citace článku v časopisu: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation and Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, s. 37 - 55.

Citace z deního tisku: KOZA, Jan. První máj, *Plzeňský deník*, 12. března 2006, s. 5.

Citace rozhovoru s pamětníkem: Rozhovor Naděždy MORÁVKOVÉ (odborná asistentka Západočeské univerzity v Plzni) s Kolomanem Gajanem (emeritní profesor Karlovy univerzity v Praze), dne 8. 8. 2010 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v archivu SOHI Plzeň, Veleslavinova 42.

Archivní zdroje: Národní archiv Praha. Fond Osobní pozůstalosti. Fol. Josef Macek. *Korespondence 1970 - 1975*. Inv. č. OP 654.

Citace internetového zdroje: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Dostupné z URL:

< <http://translate.google.cz/#cs|en|dokument> > [Cit. 2010-09-12].

Přílohy: Obrázky, fotografie, nákresy, tabulky, grafy, grafika, mapy, atd. musí být očíslovány a odkázány poznámkami pod čarou a umístěny za textem se správným číslem a popiskem. Zdroj musí být uveden.

Další pokyny: Rozsah článku: max. 50 stran, min. 3 strany. Rozsah recenze: max. 1 strana. Každý článek by měl mít: název (česky i anglicky), abstrakt (česky i anglicky, max. 10 řádků), klíčová slova (česky i anglicky, v počtu od 3 do 8), resumé (česky i anglicky, max. 25 řádků), informace o autorovi (jméno a příjmení, rok narození, pozice a zaměstnavatel nebo škola, oblast výzkumu, e-mailovou adresu). Upozornění: Články publikované v časopisu MEMO musí předem projít recenzním řízením a musí být schváleny redakční radou. Editoři děkují přispěvatelům za to, že pokud možno respektují výše uvedená doporučení.

NNootes for Contribut

Notes for Contributors

MEMO magazine focuses especially on the history of research using oral history and its application in teaching history. Preferred are the themes are the ones of about modern history, especially history of totalitarian regimes, the history of the Second World War in memory of people, the history of everyday life in the 20th century, problems of minorities, regional history, history of historiography, biographies, also the modern oral tradition and folklore in the modern history of research. MEMO is a very open and obliging journal, we welcome any other related and interesting topics.

Format and Style: Articles should be submitted electronically, in Microsoft Word, by e-mail to the address moravkov@khi.zcu.cz. Please use the basic style only (Times New Roman, size 10). A5 page size, spacing 1.15. Notes should be footnotes not endnotes. They should be numbered consecutively throughout the article. Citations of references should be made only in the notes and not in the text; first references should be given in full: SMITH, Robert. *History of Diary Products*. Pilsen : University of West Bohemia Press, 2010, pp. 22 - 23. All subsequent references should be given in abbreviated form: SMITH, Robert. *History of Diary Products*, pp. 30 - 32. It is necessary to attach a list of full references at the end of the article. The usagee of the latin word *ibid*, or abbreviation like *Loc.cit.*, *Op. cit.* etc. is not allowed.

Some Practical Examples for Full References (Almost all examples are fictive.):

The reference to a book: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca : Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

The reference to a chapter in a book or to a contribution in collection of papers: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. *Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti*.

In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen : Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9. 465 p.

The reference to an article in a journal: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation an Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, pp. 37 - 55.

The reference to an article in a newspaper: COETZEE, Paul. Namibia´s liberation struggle, *Die Transvaler*, 12th March 2006, p. 5.

The interview reference: The interview of KOTZEL, Charles (lecture of Charles University in Prague) with BIBIKOVA, Leona (exlecture of University of West Bohemia in Pilsen, living in Pilsen), 22nd October 2008. The transcript is filed in the archives SOHI Pilsen, Veleslavinova 42.

The archives reference: Czech National Archives, Prague, fund: Inheritance, file: Josef Macek, document: Letters to Frantisek Graus 1970 - 1975, catalogue number: OP 456.

The reference to an internet source: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Available from URL:

< <http://translate.google.cz/#cs|en|dokument> > [2010-09-12].

Illustrations: Pictures, photos, sketches, tables, diagrams, graphics, maps etc. Should be numbered consecutively with the footnotes and placed behind the text with correct number and labeled. The source must be given.

Further notes: Scope of article: max. 50 pages, min. 3 pages. Scope of review: max. 1 page. Every article should have: Title, Abstract (maximum of 10 lines), Keywords (from 3 to 8), Summary (max. 25 lines), Information about Author (name and surname, year of birth, position and address of employer or school, field of research, e-mail address). Notification: The articles submitted to the MEMO must be editorially revised and approved. The editors would be grateful if contributors kept closely to journal´s style and format conventions.

Pozvánka

Katedra historie FPE Západočeské university v Plzni
a Středisko orální historie SOHI KHI
ve spolupráci se statutárním městem Plzeň
pod záštitou primátora města Plzně
Vás zvou na mezinárodní historickou konferenci

„Naše měna je pevná“ Šedesát let od první protikomunistické vzpoury v Československu

pořádanou ve dnech
31. května a 1. června 2013
v historické budově radnice města Plzně

Organizační tým: PhDr. Miroslav Breitfelder, Ph.D.,
PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D., PaedDr. Helena Východská

Kontaktní adresy: M. Breitfelder, KHI FPE ZČU,
Sedláčkova 39, 301 00 PLZEŇ

mbreitfe@khi.zcu.cz; nmoravkova@seznam.cz

Příloženou přihlášku prosíme vyplnit a odeslat na jednu z výše
uvedených adres
nejpozději do 20. dubna 2013

Call for Papers

**Department of History, Pedagogical Faculty of University of West
Bohemia in Pilsen
and Center for Oral History SOHI
in cooperation with the City of Pilsen
under the auspices of the Mayor of the City of Pilsen
invites you to the international historical conference**

"Our currency is fixed"

Sixty years since the first anti-communist revolt in Czechoslovakia

**organized on
31st May and 1st June 2013
in the historic Town Hall of Pilsen**

**Organizing team: PhDr. Miroslav Breitfelder, Ph.D.,
PaedDr. Nadezda Moravkova, Ph.D., PaedDr. Helena Vychodska**

**Contact address: M. Breitfelder, Department of History,
Pedagogical Faculty of University of West Bohemia in Pilsen
Sedlackova 39, 301 00 PILSEN**

mbreitfe@khi.zcu.cz; moravkov@khi.zcu.cz

**Please fill out the enclosed application form and send it to one of
the addresses listed above
no later than 20th April 2013**

**Přihláška
na mezinárodní historickou konferenci**

**„Naše měna je pevná“
Šedesát let od první protikomunistické vzpoury v Československu
pořádanou na místě činu
ve dnech 31. května a 1. června 2013
Katedrou historie FPE Západočeské university v Plzni
a Střediskem orální historie SOHI KHI
ve spolupráci se statutárním městem Plzeň
pod záštitou primátora města Plzně**

jméno a příjmení, tituly	
pracoviště	
adresa pracoviště	
kontaktní adresa	
e mail	
mám zájem o účast	☐ aktivní ☐ pasivní ☐ v pátek 31. 5. ☐ v sobotu 1. 6.
název konferenčního příspěvku*	
anotace (na jejím základě bude prováděn výběr příspěvků):	

Jednorázový konferenční poplatek ve výši 500,- Kč (platba v hotovosti na místě). Zajišťuje účastníkům stravování (během obou dní formou studeného bufetu, 1x večeře), konferenční materiály a vydání kolektivní monografie. **Účastník si sám hradí náklady na cestu a ubytování.**

Přihlášku prosím zaslat do 20. dubna 2013. Program a další podrobnosti obdrží účastníci konference v prvním týdnu měsíce května.

*** Příspěvky se nemusí vztahovat jen k průběhu, provedení a důsledkům měnové reformy, záměrem organizátorů je prezentace nových poznatků z československých dějin 40. a 50. let. Příspěvky budou publikovány ve formě kolektivní monografie.**

*** Organizátoři konference si vyhrazují právo provést výběrové řízení příspěvků.**

CALL FOR PARTNERS

SOHI - The Center for Oral History in Pilsen

The Center for Oral History SOHI was founded within the Department of History, Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen in 2009. Workplace focuses mainly on creating a database of interviews with eyewitnesses - a database of oral sources to recent history. SOHI has ambitions to serve as a methodological base for oral history research and joint projects of regional institutions interested in method of oral history and its use in contemporary historiography and to collect and provide the experience of partner institutions in the field of oral history.

Some of SOHI partners:

The Czech Oral History Center COH within the Institute of Contemporary History AS CR, Department of Oral and Contemporary History (Faculty of Humanities, Charles University in Prague), The Czech Association of Oral History, IOHA, Baylor University Institute for Oral History, The Centre for Oral History and Cultural Heritage (University of Southern Mississippi), The Oral History Center (Department of History, University of Zululand, Kwadlangezwa, South Africa), Columbia University - Oral History Research Office and etc.

Some important tasks of SOHI:

collection of narratives of survivors, presentation of contemporary history in the memories of survivors, educational activities, publications, interviews, organization of experts meetings, research and publication of methodological and theoretical texts in the field of oral history, providing consultation and service to researchers and to everyone interested in oral history, monitoring teaching aspects of interviews with

eyewitnesses in modern school history, organization workshops and methodological seminars for primary and secondary schools.

Some current SOHI projects:

Using Oral History in the History of Modern Historiography, Oral History at School, Everyday Life under Socialism, The Iron Curtain - Czechoslovak Border in 1948 - 1989, The History of SSM - Socialist Youth Union in Czechoslovakia, Eyewitnesses of the Holocaust, Memories of Totalitarian Prisoners, Czechoslovak Totalitarian Emigrants

The Center SOHI is open to the general cooperation with experts and the public and welcomes those interested in this method. Thank you for your interest in the partnership and contact us.

Contact:

The Center for Oral History SOHI, Department of History, Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen, Veleslavínova 42, Pilsen, Czech Republic (www.khi.zcu.cz)

Contact person: Nadezda Moravkova

Tel.: +420377636603

Fax: +420377636612

E-mail:

sohi@khi.zcu.cz; moravkov@khi.zcu.cz

SOHI Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň

MEMO 2012/2

Toto číslo bylo vydáno s laskavým přispěním *České asociace orální historie o. s. (COHA)*.